

Språk i Norden

1998

1998

Sprog i
Norden

Språk i Norden Sprog i Norden 1998

*Årsskrift for Nordisk språkråd
og språknemndene i Norden*

Redigert av Birgitta Lindgren (hovedredaktør), Jørgen Schack
(Danmark), Eivor Sommardahl (Finland), Kristján Árnason
(Island), Svein Nestor (Norge)

NOVUS FORLAG

© Nordisk språkråd 1998
ISSN 0108-8270
ISBN 82-7433-036-6

Innehåll

<i>Dag Gundersen: Mediespråk</i>	5
<i>Charlotte Jørgensen: Politisk debat i tv-demokratiet</i>	19
<i>Mikael Reuter och Eivor Sommardahl:</i>	
Erfarenheter av språkvård för massmedierna.....	31
<i>Catharina Grünbaum: Språkvård på en dagstidning</i>	43
<i>Päivi Rintala: Tidningspressen och språkvården</i>	52
<i>Kirsten Brix: Moders mål og faders tale</i>	62
<i>Jeffrei Henriksen: Maður eller menniskja m.m.</i>	69
<i>Marit Hovdenak: Likestilling i språket</i>	76
<i>Eiríkur Rögnvaldsson: Informationsteknologien og små sprogsamfund</i>	82
<i>Carl Christian Olsen: Termer og normer – på vestgrønlandsk</i>	94
<i>Ola Karlsson: Säg e-post, inte e-mail eller mejl! Om Svenska datatermgruppens arbete</i>	99
<i>Henrik Galberg Jacobsen: Ordrede forhold. Om retskrivningenloven og sprognævnsloven</i>	107
<i>Geirr Wiggen: Det nordiske språkfellesskapet: språksosiologiske vilkår og fremtidsutsiker</i>	120
<i>Mikael Reuter: Livet på två språk. Konflikter och kompromisser</i>	165
<i>Birgitta Lindgren: Språksamarbete i Norden 1997</i>	170
Ny språklitteratur.....	176
Publikationer från språknämnderna.....	176
Danmark.....	183
Finland.....	197
Island.....	201

Noreg.....	203
Sverige.....	208
Nya ordböcker och ordlistor.....	214
Danmark.....	214
Finland.....	217
Island.....	222
Noreg.....	226
Sverige.....	228
Om författarna.....	230

Mediespråk

Dag Gundersen

(Denne artikkelen tar ikke sikte på å gi en balansert framstilling med jevn vekt på de forskjellige mediene. Jeg vil snakke om ting jeg selv har vært involvert i, gjennom kursvirksomhet, lengre engasjementer og andre oppdrag.)

Enhver form for språkbruk er et medium for tanker og følelser: skriftspråk, talespråk, bildespråk og kroppsspråk. Men i praksis knyttes begrepet "mediespråk" til det de fleste mener med "media", et ord som mange nordmenn bruker uten å være klar over at det er bestemt form flertall av *medium* og altså lik *mediene*. Ubestemt flertall på norsk er *medier* i bokmål og *medium* i nynorsk. De bruker "media" som en ubøyelig enhet, et proprium med liten forbokstav. Det betyr aviser, blad og "etermediene", det siste et ord fra 1963, tillagt den svenske lingvisten Sture Allén.

Det er uheldig hvis en tenker på mediene isolert fra hverandre eller begrepet mediespråk løsrevet fra annet språk. Teater kan bli film; teater og film kan bli tv. Teater er muntlig, men tv er ofte teksten med en skriftlig minimumsgjengivelse av tale som blir en egen type mediespråk. Tale og skrift går over i hverandre både her og i manusbundne sendinger i radio og tv, der det seeren og lytteren hører, er talt skriftspråk. Lærebøker, både i morsmål og andre emner, gjør mye bruk av aviser og reklame, dels som sitater og dels i faksimile med trykkfeil og alt. Det blir brukt både i framstillingen av emnet – ofte som eksempler – og i oppgaver. Oppgavene går gjerne ut på enten å kommentere tekst og bilder eller å forbedre tekst.

Når jeg nå har slått fast at mediene griper inn i hverandre, vil jeg av rent praktiske grunner likevel behandle dem atskilt, fordi det bare blir mulig å trekke fram noen tråder og ikke å knytte trådene sammen til en vev.

Mediene er vår største leverandør av språk i daglige doser og påvirker oss mer enn all skjønnlitteratur. Et praktisk eksempel:

Avisenes orddelingsprogrammer virker ikke hundre prosent, og det begynner å merkes på private orddelinger hinsides alle regler til nå. Fra en bunke eksamensbesvarelser på universitetsnivå kommer disse: *tid-sforskyvning, kny-tter, polititj-enestemannen, best-emmende*. Regelen man har laget seg, er: Del ordet der du er når linjen tar slutt. Det fins flere slike eksempler på at data-maskinene, ut fra hva de gjør og ikke gjør, eller godtar og ikke godtar, setter spor etter seg i språkbruken og kanskje i språkutviklingen. Et annet slikt spor ser en ofte i innholdslistene eller punktvis oppstillinger der hovedordet er et verb i infinitiv: Før begynte det som regel med infinitivmerket, f.eks. "Å starte maskinen"; nå derimot oftest: "Starte maskinen", som gjør det enklere å alfabetisere hovedordene automatisk. – Programmeringsspråkene er også et medium, og hvorvidt selve data-maskinen setter spor etter seg i språkbruken, som jeg tror den gjør, kunne være verdt å undersøke nærmere.

Norsk språkråd, som skal verne om kulturarven i språket, har en rolle å spille i utviklingen av mediespråket. Språkrådet fikk seg forelagt de nye språkreglene som NRK har innført fra i fjor. Vår rolle i slike saker er rådgivende, vi skal gi råd og rettledning, men er ingen godkjenningssinstans. Det er vi derimot når det gjelder læremidler på papir for skoleverket. Men også her gjør mediespråket sitt inntog; noen læremidler ser ut som bok, men er en lyd- og bildekassett eller CD, eller en bunke disketter. Etermediene er ikke lenger bare radio, tv og film; det er et internett og en verdensvev av informasjon, først og fremst på engelsk.

Også her hjemme utvikler det seg en elektronisk undervisningsindustri som etter hvert vil konkurrere med lærebøkene: ordbøker og leksika, ordretttingsprogrammer og andre læremidler. Den språklige kvaliteten er vekslende, til dels dårlig. Det er i alles interesse at de offisielle språknormeringsorganene i Norden får en rettledningsfunksjon også på dette området. Det har de lite eller ingenting av i dag; og det vesle som Norsk språkråd har, må det oftest ta initiativet til selv.

Teater

"Theater is life, film is art, television is furniture." (Linda Barnes, *Hardware*. 1995 s. 54)

Hjemlig dramatikk på teatret kan ikke sies å representere noen ny språklig trend. Hvis en merker noe en oppfatter som en trend, er det helst den språkkonservative tradisjonen i form og uttale som forbindes med Nationaltheatret i bokmål og riksmål og Det Norske Teatret i nynorsk. Det vekker overraskelse hvis noen avviker merkbart fra dette. Det høres kanskje rart ut å knytte en konservativ linje til Det Norske Teatret. Men f.eks. i en oppsetning av Alf Prøysens hedmarksdrama "Trost i taklampen" var det omtrent uråd å få skuespillerne til å se bort fra sin fortid ved Det Norske med *kjem* med lang e og *berre* med kort og gå over til *kjæmm* og *bære*.

Også oversatt dramatikk følger det samme sporet som før. Vil en lete etter språklig fornyelse på scenen, er sjansene best om en ser på det dialektpregede innslaget fra regionteatrene eller mindre off-off-scener.

En liten teaterspråksdebatt gikk i *Aftenposten* i juni 97 mellom Jan E. Hansen, journalist og teateranmelder og Kristian Smidt, professor i engelsk litteratur og oversetter av engelsk dramatikk, der filologen gjengav teateranmelderens syn, som han tok avstand fra, slik: "[Han] blåser...liv i en gammel fordom som forlenget burde fått dø i fred: den at det fins en nærmest genetisk forskjell mellom såkalte 'filologer' (alias akademikere) og skapende poeter når det gjelder oversettelse av fremmedspråklig dramatikk. Filologene er opptatt av at alt skal være korrekt, poetene (som Hansen i denne forbindelse kaller 'teaterpoeter') av at alt skal være vellydende." (*Aftenposten* 23.6.1997 s. 17)

Den språklige tradisjonen er sterk, instruktørene er en håndfull framgangsrike teaterfolk som ambulerer mellom scenene landet over. Deres ønske er å sette sitt originale preg på stykkene, og det skjer ikke gjennom språket. Det er i det hele tatt en eiendommelig opplevelse å erfare hvor liten vekt mange av

Dag Gundersen

dem, og mange skuespillere, legger på de språklige detaljene hvis da ikke disse trenger seg så tydelig på at de ikke er til å komme forbi. Det gjør de når klassikerne skal settes opp, men løsningen er ofte å stryke tekst. Når det ikke lar seg gjøre, er problemet akutt. Et eksempel: Ibsen karakteriserer noen av sine mer folkelige typer ved å la dem uttale fremmedord feil, f.eks. "pikstol" og "manuskript". I dag er det ikke på den måten man avslører seg som lavt (ut)dannet; de gamle feilene gir gal effekt og kan ikke brukes. Sannsynligvis vil de fleste instruktører velge å la personen bruke korrekt form. Det folkelige må i stedet komme fram gjennom trykk, endelser, kanskje et større innslag av eder og tabuord enn i forrige generasjon – skjønt dét brukes mye uansett sosialgruppe – og visuelle effekter. Min egen erfaring har jeg som språkkonsulent ved Riksteatret i snart 20 år, og jeg kan ikke se at teaterspråket har utviklet seg mye eller hatt noen større virkning på allment norsk.

På et seminar i vår, arrangert av Bergens Riksmålsforening og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, ble det referert et avvikende syn på språk i teater. Det gikk ut på at innenfor en helhetlig teateropplevelse er det ikke nødvendig at publikum oppfatter all tekst. Dette skulle være en reaksjon fra noen unge skuespillere på kritikk for utydelig diksjon. Jeg har ikke sett det framført andre steder, og andre yngre skuespillere som jeg har referert det for, fnyser av det. Men at det overhodet dukker opp, antyder at noen kan tenke seg å la en emotiv funksjon erstatte den informative.

Jeg kommer litt tilbake til det samme fenomenet under reklamespråk.

Film

Film, på kino og i tv, er oftest oversatt og bringer inn store mengder engelsk av vekslende art og kvalitet, og tilsvarende mengder oversettelse og teksting, også av vekslende kvalitet. Et ømt punkt for oss som skal hevde en hjemlig språknorm, er at titlene svært ofte blir beholdt i engelsk form. Norsk språkråd har flere ganger tatt initiativ til å få filmtitler oversatt til norsk

i større utstrekning, men uten resultater. Dels er det et spørsmål om hva man her i Norge tror selger best, dels rår utenlandske byråer for filmen som åndsverk og er ikke interessert i noen fornorskning. NRKs TV 2 laget et innslag der jeg fikk forelagt meg et halvt dusin engelske filmtitler og skulle foreslå norske titler; jeg fikk dagen etter ros av Aftenpostens filmanmelder for å ha fornorsket tittelen "Pulp Fiction" til "Mei dem ned", idet mitt inntrykk av slik litteratur var at den inneholdt sånne mengder av mord, sprit og livsfarlige damer at leseren ikke la merke til at handlingen hang i en ganske tynn tråd. – TV-innslaget og omtalen førte selvsagt ikke til flere norske filmtitler. – Språkrådet har gjort liknende framstøt overfor industriens engelske produktnavn og reklamer. Det vanligste svaret er at man absolutt ønsker å støtte det norske språk. Men akkurat i dette tilfellet er det umulig; man har siktet seg inn på en målgruppe eller en oppmerksomhetsvekkende effekt som krever engelsk.

Reklamespråk

Reklamespråket har tilført norsk allmennspråk en del faste vendinger og bevingede ord: *tiger på tanken* (Esso), *hvit tornado* (vaskemiddel), *Nå kan selv mor...* (etter hvert oftere *far...* først om et lettvent kamera), *En ring av selvillit* (deodorant), *Må det være slik?* (vaskemiddel), eller ordet *lekkasje* om at små barn tisser på seg. Det siste er et innslag i terminologiseringen av reklamen. Det er lett å peke på trekk som agensskjuling: "Anbefales for tenneses skyld" – av hvem? eller konstruerte ingrediensnavn av typen "Clarosyl med Fenomal", som den svenske revyskuespilleren Martin Ljung udødeliggjorde med replikken: "Så kom jag till doktor Bidén. Der fick jag Sepåfantabletter." Dette preller imidlertid av på skaperne av produkt- og ingrediensnavn. På norsk har det vært reklamert med en tannkrem med en fremragende ingrediens som heter "baking soda" – på norsk; enda reklameskaperne sikkert er klar over at svært mange nordmenn kan nok engelsk til å vite at det bare betyr 'bakepulver'. Det at enkle ord og uttrykk fra amerikansk hverdagspråk blir til mystifiserte fremmedord i norsk, er påta-

Dag Gundersen

kelig i fagspråket i emner med amerikansk-importert teknologi. "Ordet følger tingen", som kjent. Utstyr som står av seg selv, blir "hands-free"; en gjest som ikke kommer til hotellet der han har bestilt rom, er en "no-show".

En interessant nyhet i reklamespråket dukket opp i juni 97. Reklamebyrået Leo Burnett, i samarbeid med Coca-Cola, lanserte en kampanje for brusdrikkene Urge der man dels opererte med hva man tydeligvis håpet skulle bli slagord: "Thirst is everything", "Obey your thirst", og dels med innsamlet fersk slang, der det første eksemplet som ble sluppet løs, var: "Biffa bolt-on. Blei bonk", som skulle bety: "Kræsja med en dame med silikonpupper og blei helt slått ut". Markedsføringstidsskriftet *Kampanje* (1997/6/10) hadde en liten liste over amerikansk Urge-slang:

<i>Alpha Chimp</i>	full kontroll
<i>Conk</i>	hode
<i>Credship</i>	kredittkort
<i>Dead presidents</i>	penger
<i>Gumby</i>	fersking
<i>Kamikaze</i>	taxi
<i>Moll</i>	kjæreste

Her er slangen er i utgangspunktet av enkleste sort, og til dels ikke engang ny: *Moll* ble brukt om en gangsterbrud i mellomkrigstiden og før det om en prostituert. *Kamikaze* var en japansk selvmordsflyger under den andre verdenskrigen. En lignende etymologisering er vanskeligere for de norske(?) ordene *biffa*, *bolt-on* og *bonk*, selv om en alltid kan ha noen ideer på grunnlag av engelsk. *Kampanje* kommenterte det med at det trolig ikke er meningen at lesere flest skal forstå denne slangen. Det svarer til hva reklamebyråets representant sa: "De færreste skjønner språket, og det er også meningen. Annonsene vekker nysgjerrighet. Folk skjønner at dette er en spennende brus. Drikk du Urge, da er du kul."

Det jeg finner interessant ved dette, er at reklamemakeren her har lagt et annet element inn i tolkningen av ordene enn det "arbitrære", at de betyr det de gjør, fordi språksamfunnet er enig om at de skal bety det. Her skal derimot ordene vekke en følelse. Vi er tilbake i romantikken og i f.eks. Henrik Wergelands syn på lydmalende ord som i seg selv framkaller en følelse hos tilhøreren: "*Smyge*: ...Hvem seer ikke den krumryggede Smigrer deri?" I vårt tilfelle håper man å skape et gruppespråk som i likhet med andre gruppespråk fremmer følelsen av en gruppetilhørighet, nemlig til dem som drikker en og samme brus og viser det som kalles produktlojalitet.

Avissspråk

"Tre av fire trykte norske ord står i aviser." (Finn-Erik Vinje, verk angitt nedenfor, s. 9)

Mediespråkets fremste, og mest nådeløse, kritiker i Norge er professor Finn-Erik Vinje. Språkbehandlingen i Norsk rikskringkasting, der han selv var språkkonsulent i 21 år, omtaler han som "subbestell". Avissspråket tok han sist for seg i 1995 i en gjennomgang av språket i *Aftenposten* og *Dagbladet*; det førte til en publikasjon med tittelen *Med alle skalker lukket* (Institutt for journalistikk 1995) – et sitat fra *Aftenposten*. Også her dukker det samlende begrepet "subbestell" opp (s. 16). I forordet nevner han riktignok noen hederlige unntak, men lander på konklusjonen: "Flertallet av dem som befolker redaksjonslokalene i Akersgata, er språklig sett noen kløner og sludderbøtter."

Det han gjennomgår, og lar gjennomgå, er alt fra ortografi og tegnsetting (en avsnittsoverskrift: "Tegnsettingen – en katastrofe") til syntaks og ordbruk, inklusive kollokasjoner, idiomer og metaforer. Siden han tross alt peker ut noen få rettferdige, kan man ikke si med Holbergs v. Tyboe: "Die gantske Armee ruiniert auf ein mahl"; men det er ikke langt fra.

Jeg er enig i at feil, aller mest i bruken av grammatiske kommaregler, er hyppige. Det er også grunn til å beklage at de

Dag Gundersen

fleste aviser har lagt ned korrekturavdelingen; byråstoff går rett inn, og selvprodusert stoff tastes inn av journalisten og kommer på trykk etter en snartur innom desken, der det ideelt sett sitter en av avisens mest erfarne journalister, men i praksis ikke alltid gjør det fordi jobben går på omgang. Frekvensen av trykkfeil har steget. – I store aviser er det ulike folk som lager brødtekst, bildetekst og titler, slik at en kan få to eller tre versjoner av folks navn og alder, eller at det i tittelen står "Alvorlig, men stabilt for nesten-druknet", mens det i teksten står "stabilt, men alvorlig", som er omtrent det motsatte.

Jeg mener altså ikke å bagatellisere språkfeil i aviser. Men jeg har et noe mer balansert syn på avisspråket enn det Vinje gir uttrykk for. Uten at jeg har noen statistikk å vise til, står det klart for meg at avisenes presentasjon av stoffet er i et naturligere språk enn for en generasjon siden. Vanskelige ord blir oftere enten unngått eller forklart. Etter at *Teknisk Ukeblad* som den første lanserte "faktaruter" med kommenterte data, også terminologi, har flere aviser tatt etter dette når det f.eks. gjelder næringsliv og sport. Tittelspråket er fremdeles ofte unaturlig ved at funksjonsord utelates; men ikke så ofte som før. En ser oftere at naturlig språk foretrekkes, i det minste der spaltebredden tillater det. "Neksusknuter" av typen "Fisker fryktes omkommet" ser også ut til å være på retur. I journalistutdanningen er norsk et omfattende fag, og en stor virksomhet i etterutdanning foregår året rundt ved Institutt for journalistikk i Fredrikstad, der det alltid er ventelister. Deltaerne kommer fra dagspressen, mens ukepressen er mer sporadisk representert. Flere av de faste kurslederne er veteraner fra NRK eller har permisjon derfra.

Her er noen kurstitler fra IJs katalog for høsten 1997:

Solstreif på hverdagsspråket

God, gammel skriveglede

Featurejournalistikk ("Det er lagt stor vekt på språklige elementer")

E-postintervjuet (ikke "mail"!)

Forskningsjournalistikk
Kreativ presentasjon
PÅSTARTstreken (Samling D: Journalistisk språk,
skriveteknikker, språknyanser og språkriktighet)

En komponent av praktisk norsk inngår i det meste av dette. Min egen erfaring fra en hel del kurs ved IJ er at det ikke er noe journalister heller vil enn å få påfyll av språklig rettleiding. Men en skal selvsagt ikke se bort fra at noen av dem som kunne trenge det best, holder seg unna.

Mange aviser, også av de mindre, tar seg råd til korte interne kurs i praktisk norsk. Norsk språkråds organ *Språkkurere*, med undertittel "Bladet for godt mediespråk", har (1997/1) intervjuet *Aftenpostens* opplæringsleder, som melder at alle nyansatte må igjennom en språkstest.

En del aviser har laget seg egne språkregler. En avis som har riksmål som sin variant (Drammens Tidende og Buskeruds Blad), brukte Riksmålsordlisten og streket over de valgfrie formene som ikke skulle brukes. Vanligere er det likevel at avisen stiller opp reglene i et internt hefte. *Aftenposten* har nå et internt "språkråd" og en intern "språkrøkter", og har myket opp noe de tidligere og strengere riksmålsreglene, da det bl.a. var et ubrytelig påbud at tidshjelpeverbet alltid skulle være *er* og ikke *har*, noe som førte til overskrifter som "2000 bønder i Akershus er gått på kurs". – Norsk telegrambyrå henvendte seg til Norsk språkråd og bad om hjelp til å velge ut former som til sammen ble en norm av "moderate" bokmålsformer. Språkrådet nektet å hjelpe til med dette, idet man ikke ville medvirke til å prioritere eller stenge ute offisielle valgfrie former.

Alt i alt er det ikke lite språkrokt som drives i og av avisene. Den rent interne er nok av noe vekslende kvalitet; men de fortjener i det minste ros for gode intensjoner.

Avisenes språkbruk har stor gjennomslagskraft; her kommer de nye ordene først, nye betydninger og bruksmåter, nye vaner og uvaner, riktig og galt. Det de mest utbredte avisene godtar og bringer videre, har størst sjanse til å slå igjennom. Avisene

har f.eks. brukt ordet *virak* så ofte om 'uro, kontroverser' at den tidligere betydningen 'sterk ros' er så godt som forsvunnet. *Ritual* og *potensial* er snart utkonkurrert av subtraksjonsformene "rituale" og "potensiale". Det er et godt eksempel på at språklige nyheter kan bunne i feil og misforståelser.

I *Språklig samling* 1997/2 s. 13 skriver Arne Torp under tittelen "Garpegenitiven er blitt stuerein" at *sin*-genitiven i løpet av siste generasjon ikke lenger er uvanlig også i svært formell stil, både på nynorsk og på bokmål. Han har eksemplet "Coca Cola sine strategier" og liknende fra reklamespråk. Men andre eksempler er fra aviser, og en kan vel si at når noen i dag protesterer mot *sin*-genitiven, er det oftest ikke mot bruk, men mot overbruk. Den har avansert fra barnespråk på 1960-tallet til "helt ordinært skriftspråk" på 1990-tallet, sier Torp.

Avispråket er preget av journalistenes jakt på sensasjoner. Et intervjuobjekt som uttaler seg mot noe, sies å "tordne" hvis det er i svært milde former, å "rase" hvis det er litt skarpere. Et spennende avstemningsresultat i forsikringsselskapet Storebrands generalforsamling om fusjon eller ikke med forretningsbanken Kreditkassen fikk i Verdens Gang tittelen "Røkke vant rå maktkamp". Om en målvakt som slapp inn sitt tredje mål, presterte NRK-referenten "Tragedien nådde et klimaks".

Metaforbruken er blomstrende, kanskje særlig i sportsjournalistikken og der igjen i fotballreferatene. For en generasjon siden var svensk en stor leverandør av fotballsjangong til norsk. I senere år har norsk fotball hatt framgang, og det ser ut til å ha ført til større språklig selvstendighet og egen kreativitet i metaforbruken. I en "minnebok" utgitt etter 2-1-seieren over Brasil forsommeren 97 forekom morsomheter som "Valset over sambastjernene".

Kringkasting

Mye av det som er sagt om avispråket, gjelder også kringkastingsspråk. Nyhetsdekning er jo en hovedvirksomhet der også.

Et helt påfallende trekk er hvor mange av NRKs nyheter som er sakset fra aviser, riktignok mest fra Oslo-avisene og blant dem særlig Aftenposten, som tross oppmykede språkregler fremdeles er en språkkonservativ avis. Videre har hovedmengden av kringkastingsjournalister en fortid i avis. Veteraner i NRK har ofte pekt på en dreining i rekrutteringsgrunnlaget: For en generasjon siden var det mye vanligere enn nå at det både i ledelsen og blant journalistene var folk med filologisk utdanning.

Et trekk som viser nærheten til avisjournalistikken er tittel-språket i oppsummeringen av nyheter: "Forbipasserende kvinne drept av bombe i Drammen". Funksjonsord som artikler og hjelpeverb blir utelatt. Som språkkonsulent for bokmål i NRK har jeg mange ganger pekt på at man ikke er avhengig av spal-tebredde når man snakker, og at dette trekket til og med er på retur i avisene; men det hjelper ikke. Telegramstilen gir fart og drama, og det vil man ha.

I det meste av etterkrigstiden har NRK hatt faste språkkonsu-lenter, skjønt bare på deltid og ikke som i Sverige i hele stillinger. I senere år har det vært professor Helge Sandøy for nynorsk og meg for bokmål. En av mine forgjengere anslo om-fanget av arbeidet til mellom 10 og 20 % av full stilling, og i praksis har det vel vært nærmere 20 enn 10. Det har sammen-heng med større engasjement fra ledelsens side, både toppledere og mellomledere. Vi opptre bl.a. månedlig i Dagsnyttredaksjo-nen og i Dagsrevyen, og ellers rundt i redaksjoner og ved distriktskontorer etter ønske fra disse. Dagsrevyen har nylig bedt om at vi foruten detaljer tar opp et mer allment tema hver gang. Vi har brukt temaer som ny bøyning av s-verb, innslag fra svensk, do. fra engelsk og spørsmålet om hvorvidt en del ord som før var vanlige, er på vei ut av mediespråket, f.eks.:

arbeide → *jobbe*, *begynne* → *starte*, *bare* → *kun*,
forskjellige → *ulike*, *før* → *tidligere*, *Men* (først i
setningen) → *Imidlertid*

Denne kontakten har bare økt. Det har også mengden av direkte henvendelser gjennom telefon, faks og e-post. Vi skriver et fire siders språkbrev hver måned der vi tar opp egne observasjoner, spørsmål og kommentarer fra medarbeidere, og det samme fra lyttere og seere. – Fra 1996 deler NRK Radio ut en årlig språkpris som alternerer mellom en bokmålsmedarbeider og en nynorskmedarbeider.

To språklige begivenheter er av særlig interesse: språktest for nye medarbeidere, og nye språkregler, begge deler fra og med 1996.

Språktestene er skriftlige og gjelder ordlaging, ordvalg, setningsbygning og noe uttale. Svakheten ved dem er at de ikke prøver kandidaten i sammenhengende tale. Noen synes også de er for lite journalistiske. Som muntlig tilleggsprøve fungerer intervju med vedkommende tilsettende leder.

De nye språkreglene sier, som de gamle, at NRK skal være et språklig forbilde og samtidig gjenspeile det språklige mangfoldet i landet. Det er ikke alltid lett å forene disse to hensynene. I de nye reglene er det lagt større vekt enn før på å gi rom og regler for dialektbruk og å oppmuntre til et lokal- eller regionalfarget normaltalemål som folk fra vedkommende distrikt kan kjenne seg igjen i. Videre blir det framhevet at valgfriheten i offisielle former gjelder for den enkelte, dvs. at den ikke kan begrenses av hva en avdelings- eller redaksjonssjef liker best. Dette har møtt en del intern motbør på ledernivå. Som før skal lærebokformene brukes i nyhetssendinger og i meldingstjeneste. Før snakket en om "manusbundne sendinger", men det er blitt mer vanlig å greie seg uten manus, bare med en liste med nøkkelord, derfor blir det nå framhevet at kravet gjelder også om en ikke bruker manus i slike sendinger. Fortsatt er det et absolutt krav at tellemåten med tiere før enere skal brukes. Det er stadig noen som synder mot dette.

Dialektbruken er et område i vekst og et område som får en del kritikk fra lyttere som vil ha østnorsk bokmål med leseuttale. Men her får man si som det svenske akademimedlemmet

Anders v. Höpken i 1786: "Det står ej uti vår magt att skapa et annat språk än folket i allmänhet talar."

NRK Radio er delt opp i tre kanaler. Kanal 1 er Norgeskanalen. Målgruppen er voksne (30+) over hele landet, og spesielt de som er opptatt av lokal tilhørighet, og eldre (65+). Kanalen skal være ledende på nyheter og aktualiteter. Lytterne skal kunne høre på kanalen "uten å få en beklemmende følelse av at de vet for lite, bor på feil sted eller er i utakt med verden". Kanal 2 er Kulturkanalen, og målgruppen er karakterisert som "moderne idealister". Disse er generelt folk med høy utdanning. Den skal være friskere, mer overraskende og mer krevende enn P1. Så har vi Petre, kanalen for yngre mennesker (30-) over hele landet. Her skal det være nyhetsbulletiner, flash-nyheter, kultur- og miljøstoff, humor, satire og konkurranser, mye sport. Hovedtyngden av verbalstoffet skal gå direkte (ikke forhåndsopptak).

Det står ikke noe om hvordan hver kanal ut fra målsetting og målgruppe bør forholde seg til språket. Men på et seminar i 1993 satte seminarlederne fra Opplæringsavdelingen opp følgende slagord:

P1: Kanalen med ord for deg!

P2: Kanalen for elevert og intrikat syntaks!

Petre: Kanalen for og med gatespråk!

Om det ikke var alvorlig ment, kan det nok illustrere avstanden i språkbruk mellom det mest elevene og det mest hverdagslige i radiospråket.

NRK har bundet seg til en målsetting om at 25 % av verbalendingene skal være på nynorsk. Det har man aldri vært i nærheten av som helhet. For Fjernsynet i 1. kvartal 97 lå den i gjennomsnitt på 12,7. For hele NRK har den i de siste årene ligget på ca. 17. I en undersøkelse fra nynorskorganisasjonen Kringkastingsringen i vår heter det om "Nynorsk" på skjermen at nynorsk totalt har en prosent på 8,6 %. NRK har 13,8, så det er stasjonene utenfor NRK som trekker ned. De har jo ingen 25

Dag Gundersen

%-målsetting. NRKs målstatistikk er for øvrig ganske vakle- voren; det skilles mellom bokmål, nynorsk og dialekt, der dialektinnslag fordeles med 50-50 til bokmål og nynorsk, men med temmelig uklare kriterier for hvor skillet går, særlig mellom nynorsk og dialekt. Så godt som alle nynorsktalere har jo dialektinnslag.

Etter hvert har det skutt opp en rekke etermedier utenfor NRK, mest radiostasjoner, men også TV. Særlig de reklame- finansierte stasjonene gjør bruk av et meget uhøytidelig talemål og mange intervjuinnslag – de mest ekstreme må regnes til gonzo-sjangeren. Det virker som den språklige påvirkningen her går begge veier – fra lytterne til stasjonen like snart som omvendt.

Om jeg skal nevne ett særlig klart eksempel på talemåls- påvirkning fra etermediene, kan det være at ord som ender på - *asje*, nesten alltid får tonem 2: *mass`asje*, *repo(r)t`asje*; det eneste unntaket, så lenge det varer, er visst *et`asje*.

Jeg har igjen ett etermedium: Internett, World Wide Web ("Verdensveven"), i det hele tatt kommunikasjon over datanet- tet. Det blir kanskje en mer kortfattet stil enn ellers når en skriver e-brev? Får vi nye bølger av engelsk inn i språket den veien? Det er ennå for tidlig å si noe sikkert om retning og om- fang av dette. Den som lever, får se. Noe jeg ser alt nå, er at manuset til artikkelen skal adresseres til "spraknamnden".

Politisk debat i tv-demokratiet

Charlotte Jørgensen

Der er almindelig bekymring over den politiske debats tilstand under massemediernes indflydelse. Ikke mindst tv får skylden for den uheldige udvikling væk fra den slags seriøs politisk argumentation et sundt demokrati bygger på: Politik bliver gjort til et spørgsmål om personer, lyder beklagelserne, til mudderkastning eller til tandløs underholdning. Kritisk journalistik bliver til *revolverjournalistik* osv.

En del af disse dystre betragtninger er selvfølgelig ikke andet end de jeremiader der følger ethvert nyt medium, et udtryk for toposen om *de gode gamle dage*. Politisk argumentation har altid haft en tilbøjelighed til at blive personorienteret. Det skorter heller ikke på eksempler på grov tilsvining i tiden før tv, bl.a. i avisernes valgdækning. Den amerikanske retoriker Zarefsky har i denne forbindelse skrevet om Lincoln-Douglas-debatterne der frem for nogen har været fremhævet som forbilledlige. Han påviser at eftertidens glorificering er delvis overdrevet. De i alt 7 debatter blev holdt rundt omkring i Illinois under valgkampen til senatet i 1858. Emnet var slaveriet i territorierne. Hver debat varede 3 timer og tiltrak sig stor opmærksomhed; den mest besøgte debat havde op til 15–20.000 tilhørere – udendørs på prærien – og alle debatter blev dækket indgående af aviserne, som havde ansat stenografer. Begge kandidater benyttede sig faktisk af ufine personangreb (konspirationsargumenter), og debatterne var heller ikke et opgør mellem godt og ondt, som eftertiden har villet gøre dem til. Alt i alt ser Zarefsky dog mange kvaliteter ved debatterne. Han roser dem bl.a. for følgende: "They provide a valuable lesson in the 'micromanagement' of value conflicts under which public argument is meaningful and succesful. They illustrate succesful patterns of argument and refutation." (Zarefsky 1990, s. 244)

Dette debatempele anslår min vinkel på emnet. Inden for den brede og i almindelige tale vage betegnelse "debat" vil jeg stille ind på forensisk debat, også kaldet den formaliserede eller styrede debat. Denne traditionsrige talegenre har rødder i de athenske folkeforsamlinger og er kendetegnende for politisk argumentation i vestlige demokratier. De konstituerende elementer der udgør selve debatmodellen, fremgår af følgende definition: *En debat er 1) en konfrontation 2) efter visse formelle regler 3) af parter der argumenterer for hver sit standpunkt 4) til et givet tema 5) med det formål at opnå en beslutning hos tilhørerne* (Jørgensen 1995). Denne komprimerede definition indebærer at debat tager udgangspunkt i uenighed og tilvejebringer et sammenstød af meninger for og imod debattermaet. Man taler derfor også om konfrontationsdebatten. Denne debatmodel er det bagvedliggende mønster for de mange debatprogrammer på tv der eksperimenterer med genren og bruger forskellige debatformater. Jeg vil specielt gøre op med forestillingen om denne genre som essentielt *fjendtlig*. Min faglige tilgang er retorisk og min baggrund bl.a. at jeg har deltaget i et forskningsprojekt om tv-programmet *Bytinget* i dansk tv 1975–85 (Jørgensen et al. 1994). De i alt 37 debatter på hver en time fulgte den forensiske debatmodel helt efter bogen og kan karakteriseres som traditionel forsamlingshusdebat der er flyttet ind i tv, næsten uden tilpasning til det nye medie – meget mere "talk" end "show". Ud fra et rationelt ideal vurderede vi debatprogrammet positivt og fandt at det var et værdifuldt forsøg på at gøre tv til et forum for *deliberativ retorik*, dvs. et forum hvor offentligheden rådslår om og overvejer aktuelle samfundsspørgsmål, og hvor borgerne delagtiggøres i den politiske beslutningsproces. Når man sammenligner med senere debatprogrammer mener jeg at disse generelt er ringere mht. at give borgerne et kvalificeret politisk beslutningsgrundlag, i takt med at man lægger vægten på "mediets præmisser". Man vil bl.a. for enhver pris undgå "talende hoveder", have korte indslag og afveksling. Sammenlignet med Lincoln-Douglas-debatternes i alt 21 timers uddybende argumentation om et enkelt politisk

spørgsmål var Bytingets ene time til debattens afstemningstema kort; temaet kunne f.eks. være Skal vi forbyde rugemødre? Skal vi have direkte valg til Europaparlamentet? I forhold til den nuværende politiske dækning i tv er en time til et sådant emne dog ret længe. Det er den uddybende sammenhængende argumentation om centrale politiske spørgsmål den engagerede borger har brug for, og det er den der lades stadig mindre plads til. Ganske vist er der fortsat visse relativt lange debatprogrammer, men også disse er præget af tendensen til det kaleidoskopiske og opdelingen i små sekvenser efter princippet "over til noget andet". Muligheden for uddybende argumentation hindres f.eks. af et væld af indbudte debattører der alle skal høres og derfor afbrydes så snart de er ved at komme i gang. Eller den hindres ved at debatprogrammet springer fra tema til tema. Denne slags begrænsninger for uddybende argumentation, som naturligt nok kendetegner de velkendte afslutningsdebatter med partilederne, breder sig i stigende grad til andre debatprogrammer. Hertil kommer, specielt i valgudsendinger, ønsket om at indlægge seerspørgsmål, hvilket også gør debatten mere springende.

De mange programtyper der – gerne efter internationalt koncept – ruller over skærmen, vidner om at debatgenren passer til tv-mediet og betragtes som populært tv-stof. Problemet er imidlertid efter min opfattelse at hverken debattører eller tv-tilrettelæggere synes at tage selve genren alvorligt. Man overbetoner alt det ved debatmodellens princip om konfrontation som giver spektakulær underholdning. Man forfølger alt det negative ved sammenstødet af meninger og modarbejder det konstruktive formål, at ideen med at sætte mening mod mening er at prøve dem mod hinanden og herved bringe borgeren afklaring. Gennem denne fjendtliggørelse af genren ender vi med en debatvirkelighed der gør politisk argumentation til en verbal duel i stil med alt det værste man forbinder med sofistisk retorik, en opvisning i at "klare sig", hvilket vil sige at det på den ene side gælder for politikeren om ikke at dumme sig – hvorfor man siger så lidt som muligt om det man selv går ind

for – og på den anden slå fra sig og nedgøre modstanderen – hvorfor man siger alt for meget! I pagt hermed fastholder pressekommentarerne alle parter i en "vinder-taber-mentalitet" som ofte forveksles med retorisk overtalelseskunst. Den i retorisk forstand effektive debattør er den der vinder størst tilslutning til sit standpunkt, og det er ikke uden videre ensbetydende med den der på kort sigt scorer point på undvigemanøvrer og kunsten at nedgøre andre.

Når debattører og tv-folk ikke tager debatgenren alvorligt nok, hænger det sammen med en almindelig tilbøjelighed til at opfatte debat som en pr. definition fjendtlig handling. Også mange fagfolk der beskæftiger sig med politisk kommunikation og argumentationslære, beskriver debat som en *eristisk* teksttype (græsk *eris* 'strid') der er underlødige i forhold til *diskussionen* eller *den kritiske samtale*. Det er en tilbagevisning af denne opfattelse der er mit hovedanliggende her. Men inden jeg tager fat på denne diskussion, vil jeg først indskyde et par ord om det sprog vi anvender om debat og argumentation.

Det franske ord *débatte* betyder som bekendt også 'kæmpe, strides' og er afledt af *battre* 'slå'. En stor del af vores argumentationssprog understøtter denne etymologi med hele dets krigsmetaforik. Som Lakoff og Johnson (1980) har skildret det, er vi underlagt metaforkomplekset "ARGUMENT IS WAR": Som omtalt "vinder" eller "taber" man en debat, debattørerne er "modstandere" der "forsvarer" eller "angriber" et standpunkt, man "fyrrer et argument af" og "skyder det i sæk" osv. Tv ynder i særlig grad denne metaforik med programtitler som *Duel* og *Krydsild*, gerne ledsaget af billeder med krydsede kårder o.l. Et helt bizart indfald var her uddelingen af en pistol som præmie til den ene debattør til slut i det danske debatprogram *Konfrontation*. Den slags forstærker uden tvivl debattørers tilbøjelighed til at blive aggressive. Selv om metaforikken afspejler vores erkendelse, er det dog alt for firkantet at tage metaforikken som tegn på debattens eller diskussionens inderste natur. For det første er det en forenkling der ser bort fra metaforens særlige art. Det metaforen kan, er bl.a. det besynderlige at i

samme øjeblik vi bestemmer ARGUMENTATION ER KRIG som en metafor, siger vi i samme åndedrag: Argumentation er ikke krig! For det andet glemmer man at vores argumentationsprog er gennemsyret af andre metaforer der trækker i en modsat retning og betoner det konstruktive ved sproghandlingen. Lakoff og Johnson nævner bl.a. de to andre metaforkomplekser: ARGUMENTATION ER EN REJSE, jvf. de "nåede frem" til en konklusion, han kunne ikke "følge" hendes argumentation, den "kørte i cirkler" eller "førte i den gale retning", og ARGUMENTATION ER EN BYGNING, jvf. påstanden var "velunderbygget", argumentet var "solidt" eller så "usikkert" / "løst" at det "faldt fra hinanden" / "brasede sammen".

Vender vi nu tilbage til argumentationsgenrerne, er der en almindelig tendens til at fordele metaforikken således: Debat er destruktiv krigsførelse, diskussion er konstruktiv bygningskunst mellem mennesker.

Følgende fra en lærebog i argumentation kan anføres som eksempel på denne opfattelse (Kjøller 1980, s. 25-26):

Diskussion er der tale om, når parterne er drevet af et ønske om at nå til enighed om sandheden eller om den for alle bedste løsning på et problem. Magt- og prestige hensyn spiller ingen rolle i en diskussion.

I *debatten* derimod gælder det om at vinde en konkurrence om at hævde sit i forvejen indtagne standpunkt så godt som muligt, og dermed også om at jorde modstanderen mest muligt. Hvor det i diskussionen gælder at enhver deltager så fordomsfrit som muligt tager stilling til de forskellige argumenter som fremføres, og således ofte giver udtryk for usikkerhed, uvidenhed, og ændrer standpunkt under påvirkning af diskussionens forløb, så vil det i en debat være at sammenligne med knock-out, hvis en debattør giver efter for modpartens vigtigste argumenter.

Dette signalement vil mange sikkert genkende fra andre fremstillinger. Når man tænker nærmere over det, er det dybt problematisk. De stipulative definitioner viser sig at være overtalesesdefinitioner: Diskussion er godt og ædelt, debat ondt og beskidt. Ud fra definitionen er det umuligt at diskutere på en ufin måde, og ligeså umuligt at debattere redeligt.

Min kritik går på at debat og diskussion er knyttet til forskellige kommunikationssituationer og derfor har forskellige normer og kriterier for vellykkethed. En sådan sondring er der lang faglig tradition for. De traditionelt fremhævede hovedforskelle fremgår af denne skematiske opstilling af Klein (1991, s. 356), der bygger på den klassiske faggrænse mellem *retorik* og *dialektik*:

Bereich Kriterium	Rhetorik	politische Fernsehdiskussion	Dialektik
Redeform	abgeschlossene Rede	Rede und Gegenrede in schnellem, z.T. spontanem Wechselgespräch	
Kommunikations- konstellation	trialogisch		dialogisch
Adressat	Publikum		Gesprächspartner
Geltungsniveau	Plausibilität/Wahrscheinlichkeit		Wahrheit
Ziel	Zieg über Kontrahent durch Persuasion des Publikums		Konsensus mit Ge- sprächspartner durch Finden der Wahrheit

Den skarpe grænse mellem samtale som filosofiens domæne og enetalen som retorikkens gælder ikke i det moderne fagsystem. Men de opregnede forskelle kan stadig opfattes som i grove træk typiske for hhv. politisk debat og kritisk diskussion.

For at vende tilbage til spørgsmålet om debattens påståede fjendtlige natur springer jeg nu til den uformelle logiker Douglas N. Walton. Han tilhører den kreds af argumentations-teoretikere der kalder sig *pragmadialektikere*. De er inspirerede af den sprogfilosofiske pragmatik (læren om talehandlinger) og fører den klassiske lære om fejlslutninger (*fallacies*) videre ved

at anskue dem som brud på de normative regler der gælder for den kritiske diskussion.

Walton opstiller i flere af sine værker (1989, 1992, 1995) et system af argumenterende teksttyper, hvoraf jeg kun inddrager de tre første. Han beskriver ligesom Kjøller, men mere nuanceret, debat som en eristisk teksttype. Det gør han ved at sætte typerne *skænderi*, *debat* og *kritisk diskussion* i relation til hinanden. Skænderiet befinder sig ifølge Walton på det laveste rationelle argumentationsniveau, diskussionen på det højeste, og debat anbringes så i midten som en blandingsform (Walton 1989, s. 10):

Dialogue	Initial situation	Method	Goal
Quarrel	Emotional disquiet	Personal attack	'Hit' out at other
Debate	Forensic contest	Verbal victory	Impress audience
Persuasion (critical discussion)	Difference of opinion	Internal and external proof	Persuade other

Også denne opstilling finder jeg problematisk. Ligesom hos Kjøller sker der en sammenblanding af en normativ og en deskriptiv tilgang – en metodisk fejl jeg i øvrigt mener er hyppig i den slags skematiske opstillinger hvor man fordeler modsætningspar så alle de positive ord står i kolonnen med ens faglige hjertebarn og alle de negative i den anden. I Waltons skema beskrives diskussionen som den ideelt set *bør* være, debatten som den ofte faktisk *er* i den praktiske virkelighed. Ordene der karakteriserer debat, afslører en negativ holdning: at søge en "verbal sejr" og "imponere" et publikum kan aldrig være et legitimt mål. Hvorfor skulle en debat som Bytinget ikke tage udgangspunkt i meningsforskel som den kritiske diskussion, også kaldet "persuasion dialogue"? Og hvorfor i al verden forbeholdes det diskussionen at søge overtalelse når det netop er *persuasio* der ellers er retorikkens kernebegreb? Jeg bør her tilføje at

Walton øjensynlig selv har tænkt sådan; han ændrer siden debattens formål til "Persuade third party" (1992, s. 95).

Nedvurderingen af debatgenren beror efter min mening på nogle almindelige misforståelser. Jeg vil fremdrage de væsentligste her.

Det første punkt er spørgsmålet om den retoriske effekt af fjendtlighed. I Kjølner-citatet var ræsonnementet at fordi debattøren vil overtale andre om sit standpunkt, gælder det om "at jorde modstanderen". Walton forudsætter på samme måde at eristiske virkemidler bliver brugt fordi de er stærke overtalelsesmidler. Jeg kan ikke gå i dybden med dette komplekse spørgsmål, men den positive effekt af fjendtlig argumentation kan i høj grad diskuteres. Ligesom forskellige teoretiske betragtninger man kan anlægge, taler en del empiriske resultater i den eksperimentelle persuasio-forskning for at fjendtlighed er et tveægget sværd og ofte virker negativt. F.eks. viser en undersøgelse (Infante et al. 1992) at den der indleder aggressive udfald mod modparten, ikke blot taber i troværdighed, men også bliver opfattet som ringere mht. at kunne præstere gyldige argumenter. Selv nåede jeg i Bytingsundersøgelsen frem til at det mest sandsynlige var at de få meget fjendtlige debattører der var gode til at vinde tilslutning til deres standpunkt, vandt *på trods* af deres fjendtlighed, ikke i kraft af den (Jørgensen et al. 1994, kap. 8, 9 og 20). Hvorom alting er, vil jeg lægge afstand til forhastede generaliseringer mht. den positive overtalelseeffekt af ufine midler som personangreb. I stedet mener jeg man skal betone effektens afhængighed af situationen. Som hovedregel vil jeg dog advare mod fjendtlighed fordi den ofte er en persuasiv boomerang. Men under særlige betingelser, specielt når publikum er stærkt partisk og ukritisk, kan eristik selvfølgelig virke efter hensigten. Med en sondring fra Bytingsundersøgelsen kan jeg formulere det sådan at man kan *samle* stemmer med aggressiv debatadfærd, men fjendtlighed er ikke overbevisende når det gælder om at *flytte stemmer*, og det er jo altid det det gælder om i en offentlig forensisk debat (Jørgensen et al. 1994, kap. 21).

Mit næste punkt er opfattelsen af debat som underlødige fordi den stiller sagen op i *for* og *imod*. Dette ses som udtryk for forenkling af store spørgsmål som burde give sig udslag i mange afskygninger af meninger. Hertil vil jeg sige at debat jo ikke er en velegnet argumentationstype til alle slags sager. Men der er nu engang mange spørgsmål i politisk debat som kun kan afgøres sådan. Debatmodellen er typisk beregnet på *advokerende* spørgsmål, og de er i det politiske liv ofte sådan at der kun er et alternativ. Som Christian Kock har udtrykt det, kan man kun diskutere om man skal bygge en Øresundbro eller ej; en halv bro kan man ikke gå ind for. Men derfor kan man selvfølgelig godt argumentere nuanceret for sit standpunkt. Den gode debattør giver jo netop indrømmelser, i modsætning til den fjendtlige der får de frelste til at huje, men ikke rokker ved nogen andre.

Konfrontationsprincippet hører sammen med det tredje punkt, nemlig debattørerne fastlåste position, der gerne anføres som tegn på debattens eristiske natur. Som Walton fremhæver, bygger både debat og diskussion på *opposition*, som ikke uden videre kan ses som noget destruktivt. Han sondrer her mellem god, konstruktiv partiskhed og dårlig, eristisk partiskhed, en hårfin grænse som overtrædes når man står fast på sit og ikke er villig til at lade sig overbevise om modsynspunktet, uanset hvor gode argumenterne er. Han fremfører at eristisk partiskhed er kendetegnet ved at udfaldet er bestemt på forhånd (1992, s. 157). Eftersom debattørerne i en forensisk debat netop bliver ved at forsvare deres standpunkter, slutter han, er debat en eristisk argumentationstype. Han overser her debattens *trialogiske* karakter. Udfaldet er jo ikke afgjort i en debat fordi debattørerne ikke vil lade sig overtale af hinanden. Det er op til publikum at træffe en beslutning. I diskussionen er kommunikationen meningsløs hvis ikke parterne er villige til at flytte sig eftersom hele formålet med den kritiske diskussion er at nå til enighed sammen om et tvivlsspørgsmål. I den politiske debat er målet ikke at fjerne al tvivl. Man debatterer ikke spørgsmål som det er muligt at opnå fuld enighed om. Man debatterer ifølge

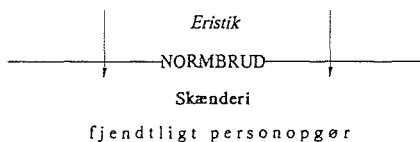
Charlotte Jørgensen

det deliberative ideal fordi der må træffes en beslutning på det foreliggende grundlag i en sag hvor meningene er delte, ud fra den betragtning at ingen sidder inde med den endegyldige sandhed. Og her er kommunikationen ikke meningsløs fordi debattører står fast. Det ville den derimod være hvis ingen blandt publikum er villige til at lade sig overbevise af de to parter argumenter.

Waltons beskrivelse fører, ligesom Kjøllers, den urimelige betragtning med sig at der i sidste instans ikke er nogen forskel på at debattere og diskutere: En debat er kun vellykket, hvis den lever op til diskussionens krav. Den kan med andre ord kun blive legitim, hvis debattøren argumenterer som om han deltog i en diskussion. Men det er jo det samme som at tvinge ham til at træde ud af den rolle debatsituationen tildeler ham.

I stedet for som Walton at beskrive debat som en laverestående form for argumentation end diskussionen vil jeg placere de to forskellige genrer på linje med hinanden (Jørgensen 1995, s. 28):

	Debat	Diskussion
	persuasivt argumenterende	
Konstellation:	trialogisk	dialogisk
Addressat:	publikum	modpart

Begge hæver sig over skænderiet, og debatten har sin egen idealmodel ligesom den kritiske diskussion. Dette ideal er også forbundet med en forestilling om rationel argumentation som står i modsætning til skænderiet.

For begge genrer gælder at hvis vi ser på praksis, er virkeligheden ofte langt fra idealet. Det er nemlig ikke kun i debatten

man er tilbøjelig til at lade argumentationen udarte til et skænderi. Det gælder så sandelig også den kritiske diskussion, som netop ofte bliver til eristik når f.eks. akademikere tillader sig de meste perfide angreb og synes mest optaget af at "imponere" andre. Hvorfor skulle man ellers have udviklet læren om fejlslutninger?

Måske synes jeg at være kommet langt fra spørgsmålet om den politiske debats udvikling på tv. Pointen er naturligvis at hvis Walton, Kjølner og mange andre har ret i at debatgenren er fjendtlig som sådan, så afslører de mere og mere hårdtslående debattører jo debattens sande væsen. Så får vi i hvert fald ikke flere af den slags forensiske debatprogrammer på tv der giver mulighed for uddybende frugtbar politisk argumentation.

Endelig vil jeg runde af med et par ord om relevansen af mit anliggende for sprognævnarbejde. At gøre sig forholdet mellem *diskussion* og *debat* klart og have et nuanceret synspunkt herpå kan ikke blot være nyttigt i forbindelse med borgernes eventuelle spørgsmål om brugen af disse ord. Få emner kan vist føre til så ophedede meningsudvekslinger som sproget. Fagfolk er tilbøjelige til i et akademisk hovmod at mene at de kun fører saglig diskussion, mens lægfolk gerne kaster sig ud i de mest fjendtlige debatindlæg. Måske ville det være givtigt hvis begge parter tænkte mere over hvornår lejligheden er inde til diskussion eller til debat. Og den almindelige sprogdebat kunne kun vinde ved at flere forstod at man kan argumentere om sproget uden at skændes.

Litteratur

- D.A. Infante, K.C. Hartley, M.M. Martin, M.A. Higgins, S.D. Bruning & G. Hur (1992): "Initiating and Reciprocating Verbal Aggression: Effects on Credibility and Credited Valid Arguments". *Communication Studies* 43, s. 182-190.
- Charlotte Jørgensen (1995): "Debattens væsen og uvæsen: Om fjendtlighed i offentlig debat." *Retorik Studier* 10.

Charlotte Jørgensen

- Charlotte Jørgensen, Christian Kock og Lone Rørbech (1994): *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig Debat*. København, Gyldendal.
- Klaus Kjølner (1980): *Gode grunde? Introduktion til argumentationsanalyse*. Elevhæfte. København, Gjellerup.
- George Lakoff & Mark Johnson (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Douglas N. Walton (1989): *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Douglas N. Walton (1992): *Plausible Argument in Everyday Conversation*. Albany, State University of New York Press.
- Douglas N. Walton (1995): *A Pragmatic Theory of Fallacy*. Tuscaloosa, The University of Alabama Press.
- David Zarefsky (1990): *Lincoln, Douglas, and Slavery. In the Crucible of Public Debate*. Chicago, The University of Chicago Press.

Erfarenheter av språkvård för massmedierna

Mikael Reuter och Eivor Sommardahl

En språkvård som med begränsade medel vill påverka språkbruket så effektivt som möjligt måste koncentrera sig på vissa centrala målgrupper. De viktigaste målgrupperna är då sådana som i sin tur är viktiga språkliga påverkare, antingen genom att de producerar texter med stor spridning (t.ex. journalister och vissa myndigheter) eller genom att de direkt ger språklig handledning till andra språkbrukare (lärare, språkkonsulter).

En av de målgrupper som den svenska språkvården i Finland alltid har satsat på är just journalisterna. Samarbetet med massmedierna har ytterligare ökat under de senaste åren tack vare ett stigande intresse både bland de aktiva journalisterna och inte minst bland dem som står i ledningen för de olika medierna.

I det svenska Finland finns det två rikstäckande massmedier: Rundradion och Hufvudstadsbladet (upplaga ca 60 000 exemplar, 7 dagar per vecka). Men medan Rundradion i praktiken är ensam om att producera radio- och tv-program på svenska, finns det ett tiotal regionala dagstidningar utöver Hbl (sammanlagd upplaga ca 110 000, 3–6 dagar per vecka) och dessutom hundratals tidskrifter av varierande storlek. Också nyhetsbyrån Finska Notisbyrån (FNB) har en svensk redaktion.

Forskningscentralen för de inhemska språken har sedan tidigt 80-tal haft ett nära samarbete med Rundradions svenska redaktioner (det är totalt fråga om drygt 300 journalister som gör program på svenska i radio och tv), och också Hufvudstadsbladet (ca 70 journalister) har köpt tjänster av oss sedan senare hälften av 1980-talet. Dessutom har vi haft ett antal kurser för FNB:s svenska redaktion och några av regionaltidningarnas redaktioner.

Språkvårdens arbete med journalisterna har två mål.

Vi vill för det första hjälpa journalisterna att använda ett språk som gör att de får fram sitt budskap till läsarna och lyssnarna så störningsfritt som möjligt. Till detta hör naturligtvis

att de skall skriva enkelt och klart och disponera sin text väl, men också att de skall undvika fel och stilbrott som leder till att mottagarnas uppmärksamhet dras från innehållet till det språkliga uttrycket. I hög grad kan vi här stödja oss på reaktioner som vi får från läsare och lyssnare.

För det andra menar vi att det i synnerhet i ett språkområde som det finlandssvenska är väsentligt att språkbrukarna via massmedierna kommer i kontakt med ett språk som kan tjäna som mönster för dem själva. Journalisterna har på det sättet ett stort ansvar för finlandssvenskans utveckling, vilket ställer särskilda krav på deras språk. Det gäller både att undvika onödiga provinsialismer av traditionellt slag, att se upp för ökat finskt inflytande på syntax och lexikon och att följa den allmänna svenskans utveckling inte minst vad gäller nyheter i ordförrådet.

Vi vill därför inte sticka under stol med att en av våra uppgifter är att vara ett slags "språkpoliser", dvs. att hålla efter journalisternas språkbruk. Det är inte alltid en så tacksam uppgift, men vi tycker ändå att vi måste ta den på oss – särskilt som redaktionsledningarna och också journalisterna själva har bett om det.

Frågan är snarast hur man skall gå till väga. Vi har prövat olika metoder, allt från språkbrev och listor över vanliga fel till kurser och enskilda samtal. Ibland känner vi oss frustrerade av utebliven framgång, men i det stora hela tycker vi ändå att vi har nått hyggliga resultat.

Eftersom det ofta är fråga om samma eller likartade fel¹ som upprepas i massmedierna har vi t.ex. – på begäran av journalisterna – sammanställt en lista över de vanligaste bland dessa, med det lätt provokativa namnet *Femtiofem förrådiska och förargelseväckande finlandismer och andra frekventa fel*. Listan vänder sig till professionella språkbrukare och har delats ut till

¹Vi väljer här att inte gå närmare in på vad som är ett "fel". Alla särskilda finlandssvenska språkdrag (s.k. finlandismer) hör naturligtvis inte hit, utan det är närmast fråga om osvenska lexikala och syntaktiska översättningslån från finskan.

Rundradions och Hufvudstadsbladets journalister. Sedermera har den publicerats i Språkbruk och på forskningscentralens webbsidor. Vi hoppas den har haft en viss effekt, men vi kan nästan dagligen konstatera att många av felen trots allt återkommer.

I kontakten med massmedierna finns det två centrala strategier som kompletterar varandra och var för sig är en förutsättning för att verksamheten skall vara framgångsrik.

För det första gäller det att engagera den högsta ledningen och få dess absoluta stöd för språkvårdsarbetet. Ett aktivt stöd från ledningen gör att också medarbetarna känner sig motiverade och att språkvårdsarbetet ses som en integrerad del av personalutvecklingen och den interna kvalitetsutvecklingen.

För det andra gäller det att aktivera också de enskilda journalisterna och få så många som möjligt med i språkarbetet. I och med att de själva kan vara med och utveckla språkvården och diskutera de språkliga principerna känner de också sitt ansvar för språkets utveckling. Det är viktigt att kritiken, eller snarare påpekandena, är uppbyggande och inte nedbrytande.

I den följande framställningen skriver Eivor Sommardahl om språkvården för tidningarna, främst Hufvudstadsbladet, medan Mikael Reuter redogör för samarbetet med Rundradion.

Språkvården och tidningarna

Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken har sedan mitten av 1980-talet samarbetat regelbundet med de finlandssvenska tidningarna. Språkvårdssamarbetet har gällt både tidningarna som grupp och också enskilda tidningar. Någon klar linje för samarbetet har dessvärre inte funnits utan formerna har varierat vid olika tidpunkter. Under vissa år har språkvården exempelvis prövat på att sända ut språkbrev till alla journalister, vid andra tillfällen har man skickat ut rekommendationer och kommentarer till tidningsredaktionerna i form av faxmeddelanden. Dessutom har språkvårdarna i flera samman

hang medverkat i fortbildningskurser för journalister och arrangerat kortare kurser på olika lokaltidningar.

Första större språkvårdsprojektet på en finlandssvensk dagstidning

Språkvården har i alla tider haft täta och välfungerande kontakter med Hufvudstadsbladet. Under 90-talet har kontakterna intensifierats ytterligare tack vare aktiva insatser från tidningens sida. Det första mer omfattande språkvårdsförsöket på tidningen gjordes i början av 90-talet under chefredaktör Bo Stenströms tid. På initiativ av tidningens ledning startades då ett långvarigt språkvårdsprojekt.

I avtalet med Hufvudstadsbladet förband sig forskningscentralen att stå till tjänst med språkvård under två års tid. Tjänsterna skulle omfatta genomgång av Hufvudstadsbladets texter och kommentarer till dem samt språkbrev till redaktionen och enskilda journalister. Enligt överenskommelsen skulle också olika träffar mellan språkvårdarna och journalisterna arrangeras. Tidningens journalister skulle dessutom ges möjlighet att ringa språkvården på andra nummer än det vanliga rådgivningsnumret.

När projektet inleddes blev journalisterna tillfrågade om vad de önskade få ut av samarbetet. Önskemålen var många men den gemensamma nämnaren var att man i grupper tillsammans med språkvårdarna ville föra diskussioner kring principiella frågor. Dessutom ansåg de flesta journalister att de ville få personliga kommentarer på sina texter. Som en följd av de här önskemålen kom språkvårdsprojektet därför att inbegripa såväl redaktionsträffar som samtal med enskilda journalister. Dessutom gick det ut brev och fax om aktuella språkfrågor till samtliga journalister.

Bland de mest positiva effekterna av språkvårdsförsöket på Hufvudstadsbladet kan nämnas många spontana samtal från journalisthåll – journalister ville diskutera ord och formuleringar likaväl som översättningar och stilfrågor. Många diskus-

sioner handlade inte bara om dagsaktuella frågor utan om frågor som de enskilda journalisterna grunnat på länge men aldrig tidigare rätt ut. Språkvårdsprojektet kom alltså att öppna en naturlig diskussionskanal mellan journalisterna och språkvården.

Journalisternas intresse för språkriktighetsfrågor och stilfrågor aktiverades alltså märkbart medan projektet pågick. Dessvärre minskade antalet samtal så fort projektet var avslutat. Bara vissa journalister hade fått en vana att ringa upp språkvården regelbundet.

Lista över vanliga fel

På journalisternas begäran sammanställdes under tiden som projektet pågick den tidigare nämnda listan *Femtiofem för-rådiska och förgelseväckande finlandismer och andra frekventa fel*, som delades ut till alla på redaktionen. Syftet med den lilla ordsamlingen var att varje journalist med dess hjälp skulle kunna arbeta bort sina egna återkommande fel som diskuterats ett otal gånger tidigare. I stället skulle det finnas tid för samtal kring större principiella frågor som t.ex. stilfrågor och begriplighet. Tyvärr lyckades bortarbetandet av de femtiofem finlandismerna inte helt, trots att idén till listan kom från journalisterna själva. Samma finlandismer och fel förekommer fortfarande dagligen i tidningen, vilket kanske säger någonting om hur svårt det är också för professionella språkbrukare att ändra på sitt språk.

Storsatsning på språkvård hösten 1997

När Erik Wahlström i mars 1997 tillträdde som ny chefredaktör för Hufvudstadsbladet tog han i sin ledare upp frågan om tidningens ansvar för det svenska språket. Han framhöll att Hufvudstadsbladet spelar en viktig roll som språkmodell och att språket i tidningen därför bör följa den allmänsvenska språknormen. Wahlströms programförklaring kom samtidigt att bli

startskottet för ett nytt samarbetsprojekt mellan språkvården och Hufvudstadsbladet.

Initiativet till det nya språkvårdsprojektet togs av tidningsledningen, men tanken understöddes ivrigt av alla journalister. Det stod helt klart att alla ville pröva på den modell som visat sig fungera bra på Dagens Nyheter – dvs. att språkvårdaren skulle vara anställd på tidningen och finnas till hands dagligen. Den andra modellen med sporadiska kontakter utifrån hade man ju redan prövat på och sett att den inte på sikt fungerade tillfredsställande.

En av språkvårdarna vid forskningscentralen, Anna Maria Gustafsson, flyttade således över till Hufvudstadsbladet på två månader. Förväntningarna från redaktionens sida var höga och därför blev också arbetsuppgifterna många och omväxlande. Språkvårdaren fick ta itu med både enskilda journalister och tidningens olika redaktioner.

Kontakten med de enskilda journalisterna var en viktig del av arbetet. Språkvårdaren läste igenom artiklar som redan hade ingått i tidningen och diskuterade dem tillsammans med artikel-författarna. Dessutom kunde journalisterna lämna in sina texter för kommentarer medan de jobbade med dem. Eftersom de allra flesta ville använda sig av den möjligheten, ledde det till att texterna vissa dagar var fler än vad språkvårdaren klarade av att läsa.

Varje morgon deltog språkvårdaren i redaktionens morgonmöte där hon gav några korta kommentarer till språket i den dagens tidning. Främst diskuterades språket i artiklarna som ingått på första sidan av tidningen. Mer principiella och återkommande språkfrågor togs sedan under dagens lopp upp på tidningens elektroniska anslagstavla.

Lyckat samarbete

Samarbetet mellan språkvården och Hufvudstadsbladet kan utan tvekan sägas ha varit lyckat. Framgången berodde förstas till mycket stor del på att alla journalister ställde sig positiva till

projektet. Det var lätt att jobba tillsammans med journalisterna eftersom de hade en positiv grundinställning och var nyfikna på projektet. Dessutom var tidningsledningen hela tiden aktivt med i arbetet.

Ur språkvårdens synvinkel sett är det alltid nyttigt med kontakter med viktiga språkbrukare och språkliga påverkare. Därför ser vi att samarbetsprojekt av det här slaget alltid är angelägna. De ger språkvården erfarenheter och kontakter som är värdefulla i allt fortsatt språkvårdsarbete.

De olika språkvårdsprojekten på Hufvudstadsbladet har finansierats av den finlandssvenska fonden Konstsamfundet, som äger tidningen. Konstsamfundet har lovat att också i framtiden understödja språkarbete av liknande slag.

Språkvård för Rundradions svenska verksamhet

Svenska språkbyrån började redan i början av 1980-talet skicka ut språkbrev som i princip gick till alla journalister inom Rundradions svenska verksamhet². Förebilden var närmast språkbreven till Norsk Rikskringkasting. År 1982 gav Rundradion ut det lilla häftet *Röst och språk* som delades ut till alla journalister, och där medverkade också Helena Sohlstrand från forskningscentralen med ett par artiklar. År 1983 kunde forskningscentralen anställa en särskild radiospråkvårdare på 60 %, var lönen betalades med medel från Rundradion. Arbetstiden har sedermera utsträckts till 70 %, men i övrigt är principen densamma: forskningscentralen anställer en språkvårdare för radio-

²Oy Yleisradio – Rundradion Ab är det statliga radio- och tv-företaget i Finland. Rundradion svarar för praktiskt taget alla radio- och tv-sändningar på svenska, eftersom de kommersiella radio- och tv-kanalerna i praktiken är enspråkigt finska. Radiosändningarna på svenska går över två helt svenskspråkiga kanaler (tidigare en rikskanal och en regional kanal, numera en vuxenkanal och en ungdomskanal), medan tv-sändningarna fördelas ganska jämnt över de i övrigt finskspråkiga TV1 och TV2 (totalt inemot tjugo timmar i veckan, inklusive dagliga nyhetssändningar och barnprogram). Inom Rundradions svenska verksamhet arbetar över trehundra journalister.

och tv-journalisterna, och fakturerar sedan Rundradion för kostnaderna.

En ny fas i språkarbetet på Rundradion inträdde 1991 när den svenska verksamheten på initiativ av ett antal språktintresserade journalister beslöt inrätta en egen språknämnd, Rundradions svenska språknämnd (RUSS). Nämnden består av representanter för de viktigaste sektorerna inom radio och tv. Forskningscentralen är representerad i RUSS genom att den svenska avdelningens föreståndare är medlem och radiospråkvårdaren sekreterare. RUSS kan ses som en länk mellan redaktionerna och språkvården: journalisterna kan via sina representanter ta upp språkliga frågor till diskussion, och nämndens rekommendationer kan sedan föras ut till redaktionerna via medlemmarna och dessutom publiceras i språkbreven.

Men RUSS är inte bara ett forum för diskussioner och rekommendationer. Nämnden har gett ut nya utgåvor av *Röst och språk* och arrangerat ett flertal kurser och seminarier kring språkliga frågor. Till de senare hör både allmänna seminarier öppna för alla Rundradions journalister, kurser för enskilda redaktioner och introduktionskurser för nyanställda journalister.

År 1996 tog RUSS initiativet till nya språkregler för Rundradions svenska verksamhet, eftersom de gällande programreglerna så gott som helt saknar anvisningar om språket. Språkreglerna utarbetades i nära samarbete med forskningscentralen och Rundradions högsta ledning, och de fastställdes av ledningen den 5 februari 1997. De är inte längre än att vi kan citera dem här:

Ett gott och för lyssnarna tilltalande språk är av stor betydelse för kvaliteten i etermediernas program. Rundradions journalister har ett särskilt ansvar för språket, eftersom språket i radio och TV i praktiken är normbildande.

Dessa språkregler har utarbetats av Rundradions svenska språknämnd i samråd med den svenska verksamhetens direktör och styrgrupp. Anvisningar om tillämpning och tolkning av reglerna och råd om språkbruket i den svenska verksamheten ges av Rundradions

svenska språkvårdare, som är knuten till Forskningscentralen för de inhemska språken och verkar i nära samarbete med språknämnden. För mer detaljerade anvisningar om bl.a. uttal och ordanvändning hänvisas till rekommendationerna i *Röst och språk* och i språkbreven till Rundradions medarbetare.

1. Rundradions svenska verksamhet producerar program på svenska. Programmen skall vara fullt förståeliga för lyssnare och tittare som inte har kunskaper i andra språk än svenska.
2. Det språk som vi använder i programmen skall vara vårdat, naturligt och anpassat till programtypen, lyssnarna och talarens roll i programmet. Svenskan i radio och tv skall i huvudsak följa den allmänsvenska språknormen i fråga om meningsbyggnad, ord och ordformer. Etablerade finlandismer kan användas när det är påkallat av sammanhanget, medan finska ord och uttryck och andra fennicismmer skall undvikas.

Artikulationen skall alltid vara tydlig även om graden av formalitet i uttalet varierar enligt sändarrollen.

3. Intervjuobjekt skall om möjligt väljas bland personer som behärskar svenska. Framför allt i radio bör intervjuer på finska eller främmande språk göras bara i den utsträckning det är klart motiverat, och intervjuerna skall i så fall översättas. Intervjuobjekt som har uppenbara svårigheter att uttrycka sig på svenska skall emellertid inte övertalas att göra det.
4. I fråga om språkmelodi och allmänna uttalsdrag får medarbetarnas språk gärna återspegla deras regionala bakgrund. Detta gäller även rikssvenska. Utpräglad dialektalt färgat språk bör användas av medarbetarna bara när det är särskilt motiverat.

För utomstående medverkande gäller dessa begränsningar inte, men det är skäl att beakta att utpräglade dialekter kan vara svåra att förstå för lyssnare och tittare från andra delar av landet

I en kommentar till språkreglerna som publicerades i ett språkbrev och undertecknades av RUSS ordförande och representanterna för forskningscentralens språkvård ges en beskrivning av vad vi betraktar som vårdat finlandssvenskt talspråk:

En god och vårdad finlandssvenska kännetecknas av att den i huvudsak följer den allmänsvenska språknormen i fråga om meningsbyggnad, ord och ordformer. Etablerade finlandismer som *arbetarinstitut*, *disponent*, *kännspek*, *menföre* och *talko* kan förstås användas (inte minst gäller detta olika samhällsord som hänför sig till den finländska verkligheten), medan t.ex. fennicismerna som "göra beslut", "keikka", "programdragare", "ringbud", "skolningstillfälle" och "taltur" bör undvikas helt (se vidare artikeln om finlandismer i *Röst och språk*). Skillnaderna mellan finlandssvenska och rikssvenska märks med andra ord främst i uttalet. Självfallet är ett sverigesvenskt uttal fullt acceptabelt som alternativ till det finlandssvenska.

Att språket anpassas till lyssnarna innebär inte i sig att man ska efterlikna lyssnarnas vardagsspråk. Språket kan vara ledigt och vardagligt utan att för den skull innehålla t.ex. otydligt uttal, osammanhängande meningar, onödiga finlandismer eller fennicismerna och andra inslag av finska. I program som riktar sig till barn och ungdomar är det extra viktigt med ett språk som kan fungera som modell för lyssnarna och tittarna utan att kännas onaturligt. Balansgången är svår, men att behärska den är en del av journalistens yrkeskompetens.

Framför allt i rikssändningarna bör man beakta att lyssnarna har mycket olika språklig förankring. Svenskan i huvudstadsregionen har ingen särställning som finlandssvensk norm. Det som uppfattas som "naturligt" språk i Helsingfors kan i värsta fall vara obegripligt i andra delar av Svenskfinland.

Slår man upp t.ex. "ringbud" i artikeln om finlandismer i *Röst och språk* (den tidigare nämnda *Femtiofem förrådiska ...*) får man följande besked:

"Ringbud är inget svenskt ord utan ett misslyckat försök att direkt översätta *soittopyyntö*. Vi kan t.ex. använda uttryck som *var god ring NN*; *NN har bett dig ringa* eller, i många fall, *telefonmeddelande*. I stället för "kan jag lämna ringbud" säger man förstås *kan du/ni be henne ringa*."

Ytterligare en uppgift som RUSS har är att utse mottagare av det språkpris som årligen delas ut av Rundradions svenska verksamhet. Priset på 10 000 mark ges till en journalist som använder ett korrekt men samtidigt naturligt och kreativt språk anpassat till programtypen och lyssnarna. Det har hittills delats ut tre gånger: till en nyhetsjournalist, en barnprogramsredaktör och en tv-översättare.

Den löpande språkvården för Rundradions journalister sköts alltså av en forskare som är anställd av forskningscentralen och har sitt arbetsrum på dess svenska avdelning, men som på olika sätt står i nära kontakt med de olika redaktionerna. Fördelen är att radiospråkvårdaren på det sättet står i daglig kontakt med avdelningens andra språkvårdare och kan utnyttja alla språkvårdens hjälpmedel.

Radiospråkvårdarens mest synliga verksamhet är språkbreven, som ca en gång i månaden går ut till alla Rundradions journalister. Språkbreven tar upp aktuella språkfrågor, t.ex. ord för nya företeelser eller uttalet av namn på aktuella personer, och innehåller vanligen också kommentarer till något som sagts i radio eller tv (utan angivande av källa), ett urval frågor och svar från språkvårdarens telefonjour och eventuella andra språkfrågor av intresse. Omfattningen är i allmänhet 2–4 sidor A4.

En andra huvuduppgift för språkvårdaren är direkta kontakter med redaktionerna i form av regelrätta kurser, diskussionsmöten eller närvaro vid sändningarna med påföljande kommentarer och diskussion. Ibland deltar också någon av forskningscentralens andra språkvårdare i den verksamheten.

Resten av språkvården bedrivs mest per telefon, fax och i ökande utsträckning e-post. Radiospråkvårdaren har ett eget rådgivningsnummer dit journalisterna kan ringa direkt, utan att behöva köa till den allmänna rådgivningen. Rätt många utnyttjar också den möjligheten. Frågor kan förstås också skickas in per fax eller e-post. Men trafiken i motsatt riktning är också livlig. Framför allt språkfel eller olämpliga uttryck som kan väntas återkomma leder ofta till snabba kommentarer från språkvårda-

rens sida, och på det sättet kan t.ex. ett felaktigt ord eller ett oriktigt uttal rättas till från en nyhetssändning till en annan. I andra fall kan det gälla att snabbt ge information om någon ny språklig fråga, t.ex. till alla nyhetsredaktioner. Ett typiskt exempel var böjningen av ordet *paparazzo* efter nyheten om prinsessan Dianas död.

Det behöver knappast sägas att radiospråkvårdaren samarbetar med sina kolleger i Norden och framför allt i Sverige. Nya språkfrågor som dyker upp leder ofta till att telefonlinjerna går heta mellan de svenska massmediespråkvårdarna i Finland och Sverige.

I det stora hela tycker vi att våra satsningar har varit lyckade. Vi tror att språket i radio och tv är bättre än det hade varit utan språkvård, och vi märker tydligt att journalisterna har blivit allt mer motiverade att bry sig om språket. Det stora problemet och den stora utmaningen är förstås att nå de ointresserade och oengagerade, de som inte bryr sig om att läsa språkbrev och språkspalter och som aldrig frivilligt dyker upp på kurser. Men det problemet är egentligen redaktionellt, och i och med att redaktionsledningarna ställer upp på språkvården så ser de också till att alla journalister gör det. Det är allt färre radio- och tv-journalister som i dag tror att språket är oviktigt eller odlar myten om att det råder en motsättning mellan det språkriktiga och det naturliga.

Språkvård på en dagstidning

Catharina Grünbaum

År 1988 bestämde sig Dagens Nyheter, Sveriges största morgontidning, för att anställa en språkvårdare, en person som skulle leda redaktionen i språkfrågor och samtidigt vara chef för korrekturavdelningen på drygt tjugo personer. Så kom det sig att jag efter arton år lämnade Svenska språknämnden.

Dagens Nyheter är den första tidning som så tydligt har satsat på språkvård. Nu följer andra exemplet. Jag är visserligen den enda av tidningsspråkvårdarna som kommer från språkvården. På andra tidningar brukar man låta en redigerare med känsla för text och intresse för språkfrågor få ansvaret för att de övriga medarbetarna hålls upplysta och utbildade.

Den här utvecklingen – som förstås är glädjande – speglar dock ett mindre muntert faktum, nämligen att man lägger ner korrekturavdelningarna och förlitar sig på rättstavnings- och avstavningsprogram. Människor är mycket dyrare i drift än de mest kostnadskrävande dataprogram.

Men man skall vara blind för att inte se att sådana hjälpmedel är otillräckliga.

På en tidning som Dagens Nyheter är heller inte rättstavningsfelen den viktigaste frågan. Jag har visserligen ingen statistik över feltyperna, men de rena stavfelen är faktiskt få. Desto vanligare är sådana fel som uppstår till följd av ändringar i texten, fel av typen "han är *har varit*..." där man har ändrat tempus, men missat att ta bort *är*.

Grammatiska fel, meningsbyggnadsfel, syftningsfel, stilistiska fel, dåligt ordval – sådant klarar automatiska rättningsprogram i mycket liten utsträckning, även om de kommer att bli åtskilligt mer avancerade i framtiden.

Och de klarar inte en dålig disposition, en ologisk tanke, en lucka i resonemanget eller ett felaktigt årtal. De kan inte tala om för en ur asfalten sprungen reporter att kor har klövar och inte hovar. Inte ens ett bortglömt *inte* kan de sätta in.

Samtidigt ligger det något i att en tidning inte kan hålla sig med stora korrekturavdelningar som rättar och tvättar i all oändlighet, medan reportrar och redigerare fortsätter att bryta mot språk och stil och fakta och berättarteknik.

Och det är här språkvårdaren kommer in. "Du skall lära journalisterna att skriva rätt från början", sade vår nye redaktionschef till mig, när jag som vanligt klagade över att mina korrekturläsande medarbetare blev allt färre.

Det går naturligtvis inte, skriva rätt från början kan jag ju inte ens själv. Det dyker alltid upp möjligheter att göra fel. Men en minskning av felen och en höjning av kunskaperna i språkriktighet och stil, och faktiskt inte så lite, tycker jag mig ändå se efter åtta år på tidningen.

Språkfrågor på en dagstidning

På en dagstidning förekommer snart sagt alla tänkbara språkfrågor. Det rör sig förstås om stavning, böjning, ordval, grammatik, stil och sådant som hör hemma under avdelningen "skrivregler".

Det handlar också om nya ord och hur man skall förhålla sig till dem. Skall man utan vidare ta i bruk ett värdeladdat ord som *genmanipulering*? Världen förändras och med det följer nya benämningar på länder och folk. Skall vi skriva *Burma* eller *Myanmar*? (Vi har behållit *Burma*.) *Moldavien* eller *Moldova*? (Vi har haft båda formerna men har nu bestämt oss för *Moldavien*.) Vad gör man med två *Kongo*, när båda är aktuella? (Förtydligar med "Kongo, f.d. Zaire" respektive "Kongo/-Brazzaville".) Kan vi använda ett ord som *bosniak* som benämning på bosniska muslimer? (Vi använder det inte som en gängse benämning.)

Det rör sig vidare om översättningar från andra språk. Det amerikanska bruket av *african-american* (och inte *afro-american*) kan inte direkt överföras till svenska. Vi skriver i allmänhet *svart*. *Airbag* ersatte vi med *krockkudde*, trots motviljan från bilindustrin. *Paparazzo* – vilket vi också använder – över-

sätts med *skandalfotograf* eller *smygfotograf*, men inte *kändisfotograf*.

Sedan rör det sig också om journalistiska grepp: sätt att gestalta människor, sätt att citera, sätt att betrakta ett ämne, att presentera ett problem att berätta en historia. Här rör vi oss i gränsområdet mellan språk och det nygamla ämnet retorik.

Så behandlas frågorna

Språkvården betraktas ofta av språkbrukarna som liberal intill meningslöshet. Det känner varje språkvårdare till. Och vi vet ju vad vår friare syn på språket bottnar i, nämligen den att variation kan ha sina skäl, och att det därför inte alltid är möjligt att säga att den ena är rätt och det andra fel.

Ulf Teleman kallar den här företeelsen "Språkets dubbla utgångar".

Arbetar inom emellertid ett slutet system – ett företag, en myndighet, en tidning – kan man inte alltid hålla sig med dessa dubbla utgångar. Man måste bestämma sig.

Den här skilda förhållningssätten visar sig ibland när jag skriver mina språkspalter för allmänheten, i tidningen, och när jag skriver interna språkblad som riktar sig till redaktionen.

I språkspalterna är jag oftast mer resonerande, lägger fram argument, överlåter åt läsaren att begrunda dem och avgör inte alla gånger hur det skall vara.

I språkbladet kan jag ta upp samma fråga mer handfast och säga: "Så här skriver vi i DN."

Jag kan alltså inte säga att det är fritt val mellan *Kirgisien* och *Kirgisistan* eller mellan *Canada* och *Kanada* (som i "Statsnamn och nationalitetsord") – läsarna tycker att det inte är någon ordning då. Vi skriver *Kirgisistan* och *Kanada*. Och jag måste välja mellan stor och liten bokstav i ordbildningar med *-bo*, fast skrivreglerna ger bägge möjligheterna. Vi skriver *Norrköpingsbo*.

Bestämmer jag mig för att skriva *Invandrarverket* och *Naturvårdsverket* med stor bokstav måste jag samtidigt ta ställning till

Catharina Grünbaum

hela den komplicerade frågan om myndigheters namn. Och då räcker det inte med allmänt formulerade regler, det måste finnas listor där jag har bestämt vilka som skall ha stor och vilka som skall ha liten bokstav.

För rättstavningen i Dagens Nyheter gäller Svenska Akademiens ordlista, Den som tvekar rekommenderas att välja förstaformen. Ibland har jag dock anbefallt ett alternativ, som i fallet *zebra*, trots att *sebra* är SAOL:s förstaform. I SAOL tillåts varianten *media*, medan jag och korrekturläsarna alltid ändrar till *medier*.

Centrum och *center* har en rad böjningsalternativ i SAOL. Det räcker med anblicken av ordlistans artikel för att förvirring skall uppstå. Jag måste välja för redaktionens räkning.

I andra fall är valet fritt: *ska* eller *skall*, *beslöt* eller *beslutade*, *ärter* eller *ärtor*.

Val mellan alternativ

I valet mellan olika alternativ får man använda sitt omdöme. Jag kan som sagt inte belasta redaktionen med att hålla reda på alla tillåtna och otillåtna former av *centrum* och *center*. Jag måste presentera en entydig rekommendation. Och då har jag valt det beprövade mönstret analogi.

Centrum får då följa mönstret *album*: ett *centrum*, *centrumet*, flera *centrum*, *centrumen*. Ordet *center* böjs som *fönster*: ett *center*, *centret*, flera *center*, *centren*.

I mycket bygger valet på hävdvunnet bruk och på konsensus. Jag river inte gärna upp gamla regler på tidningen; det skall vara verkligt goda skäl till det.

En hel del frågor tas också upp i samarbetsgrupper som Mediespråksgruppen (en samordningsgrupp för radions språkvårdare, Språknämnden, Tidningarnas Telegrambyrå och Stockholmsstidningarna), Språkvårdsgruppen (samarbetsgrupp för språkvårdsorgan och andra språkvårdare) och Svenska data-

termgruppen, som är ett nätverk för diskussion och rekommendation av försvenskning av datatermer.

Både de som skriver, men ännu mer läsarna, vinner på att medierna väljer gemensamma former. En tidnings profil avgörs inte av om man skriver *cd-rom*, med stora eller små bokstäver eller *Kuba* med *K* eller *C*.

Hittills har vi i de olika samarbetsgrupperna kommit överens om skrivningen av arabiska geografiska namn, namn på myndigheter och en rad datatermer.

Och naturligtvis anser vi att det hade varit bra om nyutkomna ordböcker hade enats om stavning och böjning och i alla fall inte givit motstridiga alternativ. Sådant rubbar språkbrukarnas förtroende för dem som försöker sätta normen.

Fallet "rejv"

Konsensus med pressgrannarna blev det däremot inte den dag vi tog oss före att skriva *rejv*. Och enigheten på redaktionen är inte heller fullständig, även om det kan se ut så för läsarna.

Vanligtvis anpassar vi inte ord som rör musik och ungdomskultur. *Blues, soul, jazz, techno, jungle* – där finns det inga direkta motsvarigheter, och dyker sådana upp måste de komma från dem som använder orden och inte från språkvården.

Men när vi dag efter dag på nyhetsplats skulle skriva om danspalatset Docklands och drogproblemen där, uppstod problem när det kom till avledningarna till *rave*. Skulle man skriva *rava* eller *ravea* och *ravare* eller *raveare*?

Ingetdera är särskilt lyckat med hänsyn till språkssystemet.

"Det enda rationella är *rejva, rejvare*", sade jag, fullkomligt övertygad om att ingen skulle förmå sig att skriva så. Men knappt hade jag vänt ryggen till förrän det utgick ett påbud från redaktionsledningen att så skulle det vara.

Upploppsstämning utbröt på Teater- och nöjesredaktionen. Unga reportrar tyckte att de tvingades förlöjliga sig själva – en högst förstående reaktion. Andra tidningsredaktioner spädde på, och under en vecka fick DN utstå en hel del smäleik för sin ny-

Catharina Grünbaum

stavning. Själv fick jag reda ut begreppen i radioinslag och TV-soffor.

En reträtt hade emellertid varit en prestigeförlust. I stället trappade vi upp med *stajlad*, *veckans bejb* och annat som tog udden av vördnaden inför lånorden. Det här blev vår motsvarighet till det danska majonnäskriget, och jag tror att vi vann det genom att ta det med en klackspark. Och vi fick efterföljare i TV och i andra tidningar.

Tidningens ansvar

När vi nu har *rejt* håller vi fast vid det. Vi vet ju alla att ger man råd i språkfrågor så får man stå för dem. Det är visserligen lättare att ändra i en tidning än i ordböcker, men det syns och märks likafullt.

Till skillnad mot arbetet i en språknämnd krävs här också att man skall leverera svar mer eller mindre direkt. Det innebär att jag med jämna mellanrum befinner mig i en virvel av telefonsamtal, e-post och fax med språkvårdarkolleger, andra redaktioner på tidningar och radio-TV och med expertis på annat håll. Då brukar jag också försöka nå enstämmighet bland dem jag diskuterar saken med. Det ökar allmänhetens förtroende för mediernas språk.

En stor tidning som dessutom är känd för att bedriva en aktiv språkvård får en ledande ställning i språkfrågor. Många andra tidningar gör som DN, och de vänder sig till mig för att höra hur vi har tänkt göra i det ena eller andra fallet. Nu skall man visserligen inte överdriva tidningsspråkets styrande kraft, för i mycket är ju detta språk en spegel av hela det språk som finns i samhället. Men man kommer inte förbi att pressen, och särskilt en tidning som DN, har ett stort ansvar som mönsterbildare.

I det ansvaret ingår också att vara förutseende, att se till att det blir bra och rätt innan artiklar går i tryck. Inför ett par stora uppslag om genteknik diskuterade jag därför termer som *genmanipulering*, *genmodifiering* och *genändring* med våra ve-

tenskapsjournalister, som förstås var mycket mera insatta än jag i både verkligheten och i terminologin hemma och utomlands. Andra medier hade hittills mekaniskt använt ordet *genmanipulering* om alltsammans, men nu verkar det växa fram en större medvetenhet om "gen-ordens" olika värdeladdning. I Dagens Nyheter har det lett till att vi oftast använder *genförändring*, *genändrad mat* i våra egna artiklar.

När "Estonia" hade gått under påpekade jag att vi inte skulle använda ordet *lik* och dessutom vara försiktiga med ordet *kropp* när vi skrev om bärgningen. För de efterlevande var deras anhöriga *döda*, *drunknade* eller *omkomna* och inte anonyma kroppar, än mindre *lik* – ett ord som har en viss skrämselfaktor. Och jag varnade också för uttrycket "plocka upp döda ur havet" – *plocka upp* låter för slängigt. *Hämta* eller *bärga* är värdigare.

Redaktionens reaktion

För många journalister är kritik av det egna språkbruket en känslig sak. Det handlar ju om yrkesredskapet och sättet att hantera det. Men språkvården tas väl emot. Och då är medarbetarna ändå utsatta för ett ständigt takdropp från min dator – ett språkråd om dagen brukar redaktionen få under arbetsveckorna. Till det kommer råd och svar till enskilda.

Därutöver diskuterar jag texter med enskilda reportrar och har möten med hela avdelningar om deras sätt att skriva. Ingen tycker att det bedrivs för mycket styrning från min sida, många skulle vilja diskutera varenda artikel, från kommatering till disposition. Intresset för språkdiskussioner är inte att klaga på.

Engelska lånord

Till det mest glädjande hör att de flesta finner det självklart att vi skall ersätta svårhanterliga engelska lånord. "Som landets största morgontidning har vi ett ansvar för svenska språkets utveckling" är en allmän uppfattning bland medarbetarna. Inte minst ekonomiredaktionen som dränks i engelska finans- och

Catharina Grünbaum

managementtermer är alert när det gäller att undvika dem i artiklarna.

Utan att alls ha formulerat principen om "domänförlust" har de flesta den i ryggmärgen, även de yngre. "Det är klart att vi skall skriva rullskridskor", sade en ung sommarvikarie som visste allt om *inlines* och *Rollerblades*.

I Dagens Nyheter har under åren skapats åtskilliga utmärkta svenska ersättningsord, som *allsång* (community singing, 1927), *folkmord* (genocide, 1945), *honnörsord* (honorific), *kursrekord*, *börsrekord* (all time high), *sam(risk)företag* (joint venture), *ståuppkomik* (stand up comedy), *nyhetsunderhållning* (infotainment).

Det kritiserade tidningsspråket

"Det är för väl att ni har en språkvårdare, så illa som det är med tidningsspråket nu för tiden", är en replik jag ofta får höra. Jag håller med om att språkvård behövs, men när det talas om tidningsspråkets förfall vill jag protestera. Jag tror inte att det skapas så mycket välskrivnen text från en dag till nästa – och det är journalisternas villkor – som på de stora dagstidningarna. Det är långt bättre än i radio-TV, där pladdret gör intrång på allt fler områden. Hos de flesta skrivande journalister finns det både en lust och en vilja att uttrycka sig väl.

När jag för en tid sedan skulle göra en målbeskrivning för mitt arbete – sådant gör man då och då på företag – valde jag som slagord *Språkriktigt och uttrycksfullt*.

De två orden står inte i motsats till varandra. Ett språk som är fullt med fel är en plåga för läsarna. De når inte fram till innehållet, för de hindras på vägen dit. Och de tappar förtroendet för den enskilda skribenten och i längden för hela tidningen.

Men det räcker inte med att språket är korrekt. Saknar det liv och uttryck sviker det sin uppgift att förmedla till läsarna vad det är som är viktigt att veta.

Så språkvård behövs och stilövningar behövs, och det behövs ständigt – först i den journalistiska utbildningen (där bristerna

är avsevärda) och sedan i det dagliga arbetet. Framtiden för att fler tidningar ser ut att bli ett minimum av traditionell korrekturläsning men i stället en satsning på datorstödda rättningsprogram, textgranskning med hjälp av erfarna journalister och fortlöpande utbildning av dem som skriver. Det är en utveckling med såväl brister som förtjänster. Till de senare hör att språkdiskussionerna förs med dem som skriver och redigerar och inte enbart bedrivs på en kunnig men undanskymd korrekturavdelning.

Tidningspressen och språkvården

Päivi Rintala

I mitt föredrag kommer jag att granska framför allt den finska dagspressens förhållande till språkvård. Jag tänker ta upp tre aspekter, 1) hur redaktionerna förhåller sig till språkvård, 2) hur språkvården är ordnad vid olika tidningar och 3) hur och i vilken mån tidningarna följer språkvårdens rekommendationer. Som exempel använder jag några tidningar av olika typ, som kommer ut i olika delar av landet.

Som källor har jag – vid sidan av övrig litteratur – utnyttjat två akademiska uppsatser för vilka jag har fungerat som handledare (Marttala 1996, Varjonen 1995). Språkvården vid Helsingin Sanomat har presenterats av en av tidningens redaktörer i en färsk artikel (Virittäjä 4/1996).

Attityder till språkvård

Det egentliga undersökningsobjektet för magister Anne Marttalas laudaturarbete, som blev färdigt år 1996, var hur insändare redigeras vid olika tidningar. Som underlag för sitt arbete intervjuade hon de undersökta tidningarnas chefredaktörer bl.a. om tidningarnas attityd till språkvård och om språkvården i praktiken. Det är just dessa intervjuer som jag utnyttjar i mitt föredrag.

Marttala undersökte tre tidningar av olika typ: Helsingin Sanomat, Turun Sanomat och Rannikkoseutu. Helsingin Sanomat är en rikstidning som kommer ut i huvudstaden, till sin upplaga den största tidningen inte bara i Finland utan i hela Norden. Turun Sanomat är en landskapstidning med stor upplaga, den viktigaste tidningen i sydvästra Finland. Rannikkoseutu är en lokaltidning, som ges ut i Reso norr om Åbo och läses i sammanlagt åtta kommuner. Liksom många lokaltidningar kommer den ut bara två gånger i veckan.

Till Keijo Kulha, chefredaktör för Helsingin Sanomat, Raimo Vahtera, chefredaktör för Turun Sanomat och Juha Haapakoski, chefredaktör för Rannikkoseutu, ställde Marttala bl.a. följande frågor:

1. Hur sköts språkvården vid er tidning?
2. Är det en tidnings uppgift att stöda den officiella språkvårdens arbete och ställningstaganden? Borde tidningen ändra sitt språkbruk i enlighet med standardspråkets utveckling?
3. Hur ställer sig journalisterna till språkreglerna? Är språkriktighet en norm vid redaktionen?
4. Vilka är kännetecknen på ett gott tidningsspråk?
5. Hur inverkar redaktionsgemenskapen på journalisternas språkbruk? Kan man tala om en egen journalistisk kultur vid Helsingin Sanomat/Turun Sanomat/Rannikkoseutu och inverkar den i så fall också på språkvanorna? (Marttala 1996, 18)

Enligt chefredaktör Kulha drar ett stort tidningshus till sig skickliga journalister, vilket inverkar på tidningens kvalitet. Det skulle dock vara högfärdigt att hävda att Helsingin Sanomat har en egen journalistisk kultur. Om så vore fallet, skulle det vara uttryck för äregirighet och strävan efter felfrihet. Eftersom det är fråga om en stor tidning är personalen emellertid kompetent, tidningen fungerar som förebild och lokaltidningarna följer dess praxis i mindre skala. Vid Helsingin Sanomat försöker man använda ett så korrekt och framför allt så klart språk som möjligt. Vid tidningen bedrivs en systematisk språkvård. (Marttala 1996, 24)

Raimo Vahtera, chefredaktör för Turun Sanomat, anser att det är en tidnings uppgift att marknadsföra ett gott språk. Vid Turun Sanomat är språkriktighet en norm. En bra tidningstext är emellertid inte enbart språkligt korrekt utan också begriplig. Om någonting uttrycks invecklat, är den bakomliggande tanken förmodligen dunkel. Om tanken är klar, kan saken också uttryckas begripligt. Ibland kan dock brådskan inverka på textens kvalitet. Det kan hända att journalisten inte lyckas frigöra sig från t.ex. en föredragningslista och säga saken "på ren finska". En av utgångspunkterna för en bra tidningstext är att alla läsare

skall förstå texten på samma sätt. En text borde vara lätt att läsa, men inte för lätt. (Marttala 1996, 19)

Vid en lokaltidning är uppfattningarna litet annorlunda än vid tidningar med stor upplaga och stor spridning. Juha Haapakoski, chefredaktör för Rannikkoseutu, anser att språknormen inte är någonting entydigt när det gäller en lokaltidning, som måste beakta de lokala förhållandena och t.ex. de starka dialekternas särdrag. Vid Rannikkoseutu har man visserligen inte medvetet försökt använda upplageområdets dialekt, men det borde vara en lokaltidnings plikt att värna om den sociala variationen i språket. För en journalist är språkreglerna enligt Haapakoski en ömtålig men samtidigt viktig fråga, som man tar allvarligt på. En bra tidningsartikel kan handla om svårbegripliga saker, men texten bör vara klar. – Till den journalistiska kulturen vid Rannikkoseutu hör att läsarnas insändare förkortas och komprimeras med mycket varsam hand. Enligt chefredaktörens åsikt innefattar den finländska yttrandefriheten inte enbart rätten att framföra en åsikt utan också rätten att uttrycka sig i skrift på ett personligt sätt. (Marttala 1996, 22–23)

Språkvården i praktiken

Varken Helsingin Sanomat, Turun Sanomat eller Rannikkoseutu håller sig med egna stilböcker eller handböcker för skrivande och redigering (Marttala 1996, 17). De stora tidningarna följer dock en egen vedertagen språkvårdspraxis. För Helsingin Sanomats del presenteras denna praxis i Virittäjä av redaktör Kaarina Järventaus.

Vid **Helsingin Sanomat** handhas språkvården av redaktionschefen och en redaktör som bisyssla. Det synligaste uttrycket för språkvården är de anvisningar som utdelas till journalisterna i duplicerad form och som också kan läsas på bildskärmen. Dessa språkbrev tar koncentrerat upp ett eller ett par teman åt gången. Anvisningarna kommer till på det sättet att tidningens språkvårdare har kontakt med finska språkbyrån eller någon annan expert och sedan utarbetar en egen rekom-

mendation för tidningen. Det är då uttryckligen fråga om en rekommendation för Helsingin Sanomat, och det kan ibland förekomma avvikelser från språkbyråns ståndpunkt. Hittills har det kommit ut ungefär fyrtio språkbrev. (Järventaus 1996, 567)

En mera traditionell form av språkvård är språkvårdsstencilerna. Den redaktör som ansvarar för språkvården har blivit ombedd att då och då samla exempel på språkproblem som förekommit i tidningen och anteckna den rekommenderade formen intill. Åtminstone redaktör Järventaus finner denna metod litet problematisk: om en journalist inte redan har en positiv attityd till språkvård bidrar knappast en stencil med uppräknade språkfel till att han börjar förhålla sig mera positiv. (Ibid.)

En stor tidning har också möjlighet att ordna egna språkvårdsdagar, där språkriktighetsregler och egenskaper hos en bra text behandlas. Lärarna är experter på språkvård. I allt högre grad har man numera övergått till s.k. språkklinikundervisning, som innebär att en skribent får individuell handledning utgående från sina egna texter. Utbildningen är frivillig, och det är därför möjligt att de journalister som mest behöver den inte deltar i den. (Ibid.)

Journalisterna vid **Turun Sanomat** tar då och då kontakt med språkbyrån (Marttala 1996, 19). På den senaste tiden har tidningen samarbetat ganska mycket med institutionen för finska språket vid Åbo universitet. Institutionens lärare har hållit föreläsningar om språkbruk och språkvård både för en stor skara journalister och för specialgrupper, t.ex. sommarredaktörer eller sportjournalister. På senaste tid har man också i Åbo övergått till klinikundervisning. En lektor från vår institution har läst texter av nästan 30 journalister och sedan kommenterat dem såväl vid personliga samtal som i skrift. Sådan handledning har tidningen särskilt velat erbjuda de journalister som arbetar utomlands omgivna av främmande språk. (Intervjuuppgifter). Enligt chefredaktören har personalen varit nöjd med denna form av handledning (Marttala 1996, 19).

Också gratistidningen **Turkulainen** i min hemstad har börjat fästa uppmärksamhet vid sin språkdräkt. Redaktörerna har fått klinikundervisning av en universitetslektor i finska språket (intervjuuppgift).

Lokaltidningen **Rannikkoseutu** får ibland besök av en utomstående utbildare som talar om tidningens utseende, dess språk och artiklarnas struktur. I övrigt baserar sig språkvården på att de anställda läser tidningen och diskuterar sådant som är avvikande. Chefredaktören menar att man vid en liten tidning i allmänhet fäster uppmärksamhet vid språkvården då det ekonomiska läget är stabilt. (Marttala 1996, 22)

Ett uttryck för tidningarnas intresse för språkvård och språkkultur är deras språkspalter. Sådana har under årtiondenas lopp förekommit i många tidningar, under många olika namn. Också till sitt innehåll har de varit olika. Ibland har det varit fråga om normativ styrning, ibland om friare kunskapsförmedling och diskussion av språkproblem. Språkspalternas guldålder kan anses ha varit 80-talet. Då ingick Terho Itkonens "Kielikolkka" (språkhörnan) i Helsingin Sanomat och Osmo Ikolos och Esko Koivusalos "Äidinkielestä" (om modersmålet) i kvalitetsveckotidningen Suomen Kuvalehti. Syftet med alla dessa tre skribenters texter var språkvård, men de behandlade aktuella språkfrågor på ett resonerande sätt och med en personlig stil. Språkkåserier av alla tre har senare kommit ut också i bokform.

Helsingin Sanomat har åter sedan år 1996 publicerat en språkspalt en gång i veckan. Den heter nu "Kieli-ikkuna" (språkfönstret) och skrivs av forskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Olika avdelningar vid forskningscentralen deltar, så den egentliga språkvården är inte det centrala i alla kåserier. Men även om det egentliga ämnet kan vara synonymer, fraser, termer eller varumärken, är det ändå sannolikt att kåseriet ger något slags vägledning i fråga om språkbruket. Dessutom är det också för språkvården viktigt att det väcks intresse för språkliga fenomen. Spalten har blivit så populär att också landskapstidningarna har velat ha något motsvarande. Språkbyrån har antagit utmaningen och börjat publicera

en språkspalt i tolv landskapstidningar varannan vecka. Detta är en alldeles ny verksamhet, som har inletts i maj 1997.

I Helsingin Sanomats månadsbilaga ingår kåserier om språkfrågor av Erkki Lyytikäinen från finska institutionen vid Helsingfors universitet. Terho Itkonen har varje vecka en spalt i Ilta-Sanomat med rubriken "Paremmiin sanoen" (bättre sagt). Som av namnet framgår är det främst fråga om korrigerings- och styrning av språkbruket. För språkspalten i tidningen Kaleva i Uleåborg svarar forskare vid Uleåborgs universitet.

Skriftspråkets normer

Det viktigaste kravet på tidningsspråket är att det skall förmedla information. Målet är detsamma som i all kommunikation: att mottagaren skall förstå budskapet på det sätt som avsändaren menar. Eftersom skaran av tidningsläsare är mycket heterogen, måste språket vara klart, lätt att förstå och lätt att läsa. Sålunda betonar också alla de intervjuade chefredaktörerna hur viktigt det är att språket är klart. Chefredaktörerna för de stora tidningarna framhäver också betydelsen av skriftspråkets normer, språkriktigheten.

Normerna för det finska skriftspråket avviker på många punkter från bruket i det fria, allmänna talspråket. När dessa skillnader mellan tal- och skriftspråket diskuteras, riktas uppmärksamheten i allmänhet alltid mot kongruensnormerna, i synnerhet person- och possessivkongruensen. Redan under några årtionden har språkforskarna då och då tagit upp frågan om huruvida det redan skulle vara dags att ge avkall på skriftspråkets kongruensnormer och ge efter för talspråket. Ett litet citat ur en text av prof. Heikki Paunonen (i svensk översättning):

"I synnerhet bland unga och medelålders personer är det inte längre vanligt att tala eller ens alltid att skriva i enlighet med de vedertagna normerna för finskt skriftspråk. Många talspråksdrag håller på att bli vanliga också i skriftspråket. Redan nu håller till exempel uttryck av typen *minun kirja* (pro [*minun*]

kirjani), *me mennään* (pro *me menemme*) och *lapset leikkii* (pro *lapset leikkivät*) på att få fotfäste bland annat i tidningsspråket. Det kan förutspås att de finska modersmåls lärarna under de närmaste årtiondena kommer att stå inför en hart när omöjlig uppgift när de skall försöka lära ut till exempel possessivsuffix till elever som aldrig ens hört dem användas." (Paunonen 1992, 174–175)

Uttalanden som detta var en orsak till att jag för några år sedan föreslog en student att hon i sin avhandling pro gradu i finska språket skulle undersöka hur skriftspråkets kongruensnormer efterföljs i tidningsspråket. Studenten, Anna-Mari Varjonen, valde ut de tre tidningarna med den största upplagan: Helsingin Sanomat, Aamulehti (utkommer i Tammerfors) och Turun Sanomat. Ur dessa tog hon ett systematiskt sampel som omfattade all löpande text, sammanlagt över 30 000 meningar. Varjonen undersökte alla kongruenssystem och alla olika kongruensfall. När jag refererar hennes forskningsresultat tar jag upp bara de fall som oftast nämns när det är tal om kongruensnormer och som också Paunonen nämner i det ovan anförda citatet: typerna *minun kirja*, *me mennään* och *lapset leikkii*.

Till de gamla strukturdrag som är utmärkande för de finsk-ugriska språken hör att ägaren anges med possessivsuffix (t.ex. E. Itkonen 1961, 79–80). Det finska skriftspråkets system motsvarar närmast systemet för de tavastländska dialekterna (se Ikola 1992, 184–193), och det är ganska invecklat. Mycket förenklat kan man säga att ägaren anges antingen enbart med possessivsuffix eller med genitiv av personligt pronomen och possessivsuffix (*kirjani*, *minun kirjani*). Däremot strider det mot skriftspråkets norm att använda enbart genitiv av personligt pronomen (**minun kirja*). I de östra dialekterna har man sedan gammalt använt också enbart genitiv av personligt pronomen, och detta bruk har under de senaste årtiondena fått stor spridning i talspråket. I synnerhet de unga använder possessivformer utan suffix.

Praxis vid de stora tidningarna ger vid handen att avsaknaden av possessivsuffix fortfarande uppfattas uttryckligen som ett

talspråksdrag. Det är ett drag som förekommer i mycket liten utsträckning och då främst i intervjuade personers repliker och i andra textdelar där talspråket imiteras. Varjonen har hittat bara sju exempel på användning av enbart genitiv av personligt pronomen i textsammanhang där det inte framgår att formen är ett citat. Också i dessa fall finns det i allmänhet någon speciell förklaring till avsaknaden av possessivsuffix. (Varjonen 1995, 107-109)

En säregen inkongruens med rötter i savolaxisk dialekt har blivit vanlig i talspråket. När subjektet står i 1 person pluralis står predikatet inte i motsvarande personform utan i passiv: inte *me menemme* utan *me mennään*. I det undersökta tidningsspråket signalerar detta drag talspråklighet, för det förekommer endast i repliker. En typisk omgivning är sportsidorna, med en idrottsmans eller tränares uttalande om en sportprestation. Nästan lika många exempel finns i personintervjuernas repliker. (Varjonen 1995, 75-77)

Ett mycket förvirrande drag när det gäller de finska verbens person- och numeruskongruens – eller åtminstone beskrivningen av den – är att kongruens allmänt saknas i s.k. existentialsatser. I "normalsatser" rättar sig predikatet i regel efter subjektet i fråga om person och numerus. Skriftspråksnormen kräver kongruens också i 3 person pluralis: om subjektet är ett substantiv eller pronomen i pluralis eller om det finns flera subjekt, skall predikatet stå i 3 person pluralis (*lapsset leikkivät*). Denna norm baserar sig av allt att döma inte direkt på något folkmål, för i dialekterna förekommer det överallt också inkongruens; i de flesta dialekter är de inkongruenta formerna rentav i majoritet (t.ex. G. Karlsson 1966). I det nutida talspråket är inkongruens i 3 person pluralis vanligt: i Åbo utgör de inkongruenta formerna nästan 90 % och i Jyväskylä över 90 % (Paunonen-Mielikäinen-Suojanen 1976, 53; Mielikäinen 1981, 83).

Eftersom inkongruensen är så vanlig i talspråket är det förståeligt att den i viss mån fått fotfäste också i tidningsspråket. I icke-existentiala satser där subjektet är ett substantiv eller ett

pronomen i pluralis har Varjonen funnit 50 exempel på inkongruens. Största delen av dessa exempel finns dock i repliker, och även i resten av fallen är det ofta fråga om imitation av talspråket eller något annat medvetet stilmedel. När det gäller texter på normalprosa förekommer inkongruens vid 3 person pluralis mest i insändare. (Varjonen 1995, 77–81)

Anna-Mari Varjonens iakttagelser ger vid handen att åtminstone de stora tidningarna följer skriftspråkets kongruensnormer mycket noga i dessa kontroversiella fall. Man är klart medveten om skillnaderna mellan talspråk och skriftspråk: talspråksdrag används som effektmedel för att återge det språk som talats av en person som blivit intervjuad eller annars uttalat sig. Endast när det gäller inkongruens i 3 person pluralis finns det sporadiska exempel också i andra textsammanhang. Sålunda är det åtminstone ännu inte skäl att frångå skriftspråkets tradition och börja ändra vedertagna normer.

I en jämförelse mellan tidningarna får Helsingin Sanomat minst minuspoäng (se Varjonen 1995, 122). Då alla kongruens typer beaktas blir antalet fel per tidningssida 1,4 i Helsingin Sanomat, 2,1 i Aamulehti och 2,5 i Turun Sanomat.

Källor

- Ikola, Osmo 1992: Omistusliitteiden harvinaistuminen. Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Red. Valma Yli-Vakkuri & al. Juva.
- Itkonen, Erkki 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Helsinki.
- Järventaus, Kaarina 1996: Oikeakielisyydestä sanomalehdessä. Virittäjä 100.
- Karlsson, Göran 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista suomen murteissa. Sananjalka 8.
- Marttala, Anne 1996: Mielipidekirjoituksesta lehtitekstiksi. Lehtitekstin toimittamisen periaatteita ja käytäntöä. Sivuaineen tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Mielikäinen, Aila 1981: Nominin- ja verbintaivutuksen ongelmia nykypuhekielessä. Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus.

Raportti 3. Red. Aila Mielikäinen. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26.

Paunonen, Heikki 1992: Kielettären koulijat. Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Red. Valma Yli-Vakkuri & al. Juva.

Paunonen, Heikki – Mielikäinen, Aila – Suojanen, Matti (red.) 1976: Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti. Helsinki.

Varjonen, Anna-Mari 1995: Yleiskielen kongruenssinormien rikkeet kolmen sanomalehden kielessä. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Intervjuer i juni 1997: prof. Aimo Hakanen, dos. Leena Kytömäki och lekt. Pentti Vartiainen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Moders mål – faders tale

Kirsten Brix

”Køn” og sprog”, som er den overskrift, jeg er blevet bedt om at tale ud fra, er så bred en formulering, at den tillader mange indfaldsvinkler på emnet, til gengæld kræver den tilmålte plads en skarp afgrænsning af de problemstillinger, det er muligt at inddrage. Jeg har valgt at se på nogle få litterære tekster under overskriftens aspekt. Men først en lille omvej omkring dagspressen.

I Weekendavisen nr. 28 fra 11.–17. juli læste jeg på forsiden overskriften ”Patent på livet”. Artiklen drejer sig om, at EU er i gang med at harmonisere medlemslandenes lovgivning på patentområdet. Og patentet drejer sig i denne omgang om ”bioteknologiske opfindelser”, som det hedder. Kort fortalt går det ud på, at private forskere og firmaer skal kunne tage patent på et produkt skabt ved genmanipulation af alt fra tomater over vaskepulver til svin og menneskets arvemasse. Det falder uden for denne forelæsnings sammenhæng at gå ind på alle de perspektiver af bioteknologisk, juridisk, økonomisk, etisk, politisk o.s.v. art, der ligger i dette problemkompleks. Det, der fangede min opmærksomhed, var formuleringen ”patent på livet”, som efter min mening er en *contradictio in adjecto*.

Hvis man vil have patent på et produkt, betyder det, at man vil producere flere eksemplarer af præcist samme slags. Så det *kunne* næsten se ud, som om menneskets gamle drøm om at blive i stand til at skabe liv ad kunstig vej er inden for rækkevidde. Men livet er det mangfoldige, det uforudsigelige, det irrationelle. Bliver det programmeret og styret, er det netop ikke liv. De kittelklædte videnskabsmænd med deres ubegribeligt kostbare projekter er på vej til at revolutionere vores tilværelse, siger de. Vi behøver ikke fremover at finde os i naturens luner, eventuelle fejl i menneskets fremtræden kan rettes, uønskede gener erstattes af mere attraktive.

Da jeg læste dette, kunne jeg ikke lade være med at spekulere på, hvor denne enøjede vision havde sin oprindelse, og jeg landede i myterne, som i deres billedsprog rummer essensen af vor kulturs selvforståelse.

Den islandske forfatterinde, Svava Jakobsdóttir, giver i sin roman, "Historien om Gunlød" ("Gunnlaðar saga"), en nytolkning af myten om, hvordan Odin fik fat i skjaldemjøden.

Gunlød, Suttungs datter, er oplært af Urd til at blive viets præstinde. Den opgave, hun skal udføre, består i, at hun skal indvi den nye konge i mysterierne og derved sætte ham i stand til at regere i fred og med respekt for alt det skabte. For at nå hertil må den vordende konge først dø, han må gennem Hels kulsorte, rædselsvækkende mørke for siden at blive genfødt, idet han bliver ledt op i solens lys, hvor han sværger troskabseden ved gudindens ring og får overrakt mjøden af Gunlød.

En udødelighedsdrik er hans løn, livshåb og næring. Hun øser mjøden fra det gyldne kar og fylder bægrene med slangehåndtagene. Rækker ham drikken. Han strækker begge hænder frem som en blind mand der tigger om syn og tager mod bægret. Bægret ryster i hans greb. Han krummer hånden om slangeskaftet og venter på at den skal blive rolig. Hun løfter sit bæger og begge løfter mjøden til deres læber i samme åndedrag.

En brændende ild omslutter legemet. Hun blændes af denne ild. Hun føler en ophidselse og kraft der tager hendes sind og legeme og giver manden liv. Øser påny. Han drikker, tørstig, sulten. Der kommer liv i ham ... nyt liv ... (s. 173f)

Indvielsesfesten med mad, drikke og dans går sin gang, den er en orgiastisk rus, hvor himmel og jord og alt det skabte slår med samme puls. Klimakset er det hellige bryllup.

... hun [Gunlød] er jord og sol og vand ... gudinden givet sin egen lov i vold, at livet skal leve ... hun der kender mysterierne er i denne stund mysteriet selv ... sole brænder i øjnene da hun fæster blikket på manden ... møerne

tager kappen, gulddiademet, smykkerne af hende ... gudinden nøgen kræver befrugtning ... vældig og grusom og grebet af sit hensynsløse krav om skabelse og genskabelse tåler hun hverken tøven eller eftergivenhed ... liv skal være begges attrå ... hans lykke og held afhænger af om han bøjer sig for hendes vilje når hun byder ham til den guldbeslåede seng. Lægger armen om ham for at usåede agre kan spire og smør dryppe af hvert et strå... (s. 174)

Men Odin er ikke til sinds at være gudindens statholder, han vil indtage hendes plads; det er ikke nok for ham, at han er blevet indviet i mysterierne og optaget i det kollektive. Han vil selv eje sandheden og al magten. Han stjæler derfor karret og tager det med til sin kongebolig, hvorfra han styrer sine krigere, som vågner op til evigt liv, når de falder på valpladsen for ham.

Med dette bedrageri har Odin svigtet menneskeheden, med et jungiansk udtryk kunne man sige, at han havde svigtet det kollektivt ubevidste. Han vil eje, og dermed definere, det, som er en fælles, irrationel urkraft.

I Snorres version er Gunlød og Odin fælles om bedrageriet. I bedste Agent 007-stil lokker Odin mjøden fra Gunlød efter tre elskovsnætter. Det er formentlig den version, de fleste kender. Men Hávamál er ikke helt så lakonisk som Snorre, her er der en stemme, som efter ordvalget at dømme ikke bifalder Odins rævestreger:

Ring-Ed har Odin aflagt – tykkes mig –
hvo vil hans Tilsagn tro?
Svegen lod fra Gilde han Suttung gaa
og græmmet Gunløde.
(Den ældre Edda s. 107)

Odin stjæler digtekunsten, ordet og ordets magt, ved at bruge list og vold. At mjøden er en kraft, som bevogtes af en jættekvinde, hænger sammen med dens natur. Den symboliserer det utæmmede, irrationelle, farlige på samme måde, som jætterne gør det, og som myternes, religionens og litteraturens traditionelle kvindebillede gør det. I mytens hellige bryllup forenes

disse kræfter med den mandlige styrke og ratio til en helhed. Men det, som Odin gør, er, at han afskærer de kvindelige kræfter – personificeret i Gunlød – og institutionaliserer mjøden, ordet i Asgårds velorganiserede civilisation.

Går vi til en anden myte, finder vi også her, hvor stor en magt ordet tillægges. I Første Mosebog kapitel 1 læser vi, hvordan Gud skabte himlen og jorden og alt levende på sit bud. Det er ordet, som skaber. En af de formuleringer, de fleste måske kender bedst, er Johannesevangeliets dunkle, poetiske indledning: "I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud." (Johs. ev. 1,1).

Tilbage til skabelsesberetningen. Om mennesket står der: "Gud sagde: Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk ..." (1.Mos. 1,26).

Den færøske oversættelse siger samme sted: "Og Guð segði: Vær viljum gera menniskjur eftir okkara mynd, okkum líkar, og tær skulu ráða yvir havsins fiskum ..."

I begge versioner er der grammatisk overensstemmelse mellem substantiv og pronomen: *mennesker* – *de* på dansk og *menniskjur* – *tæ* på færøsk.

I kap. 2 får vi en mere detaljeret beskrivelse, her hedder det i vers 6–7: "Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånde i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen."

I denne sammenhæng er det interessant at se, at oversætteren her bryder de grammatiske regler og gør *menneske* til hankøn. Det skyldes givetvis, at det ud fra sammenhængen senere viser sig, at det er Adam, der er tale om. Men det finurlige ved det hele er, ifølge bibeludgaven fra 1992, at det hebraiske ord for Adam er det samme som for menneske. Senere, kap. 2 vers 23, læser vi: "Da sagde Adam: Nu er det ben af mine ben og kød af mit kød. Hun skal kaldes kvinde, for af manden er hun taget." I nævnte bibeludgave bliver det oplyst, at der er et ordspil mellem *kvinde* og *manden*. Hvis vi med andre ord forestiller os, at dette vers begyndte med "Da sagde mennesket: ..." og at forholdet mellem ordene for kvinde og mand ikke var så entydigt som

i oversættelsen, er der pludselig ikke mere noget sprogligt grundlag for den maskulinisering af myten, som vi er oplært med.

Den færøske udgave er endnu mere entydigt maskulin. Det hedder i kap. 1 vers 27: "Og Guð skapaði mannin eftir síni mynd, í Guðs mynd skapaði hann hann, sum kall og konu skapaði hann tey," og i kap. 2 vers 7: "tá myndaði Harrin Guð mannin av mold jarðar og blásti lívsanda í nasar hans, og soleiðis varð maður til livandi skepnu."

Ordet *menneske* i betydningen 'mennesket som art' hedder på færøsk *menniskja* og er hunkøn, man kunne derfor forvente at finde kombinationen *menniskjan – ho*, men det gør man ikke. Oversætteren har nemlig valgt ordet *maður*, som er hankøn. Nu ved jeg godt, at ordet oprindeligt har betydningen 'mand' og 'menneske', og det kan der sådan set også være god logik i, fordi mennesket i juridisk, samfundsmæssig forstand var identisk med manden helt frem til kvinderne fik valgret, for Danmarks vedkommende i 1915.

Men sprog er ikke blot filologi, det er det redskab, vi på det bevidste plan bruger til at udvikle vores identitet med. Uden at bevæge mig ind på det store område, som hedder sprogfilosofi, skal jeg her nævne, at det er afgørende for personlighedsdannelsen, hvilke billeder – sproglige, mytiske, litterære – mennesket kan spejle sig i under sin opvækst. Og det er ikke meningsfuldt for en pige eller kvinde at opfatte ordet *maður* som en intererret del af jeg-følelsen, det er tværtimod fremmedgørende.

Som det vil være fremgået af ovenstående, afbilder vor kulturs to væsentligste kilder, den nordiske mytologi og biblen, i væsentlige sammenhænge manden som den skabende, den handlende, den udfarende og kvinden som offer og redskab. Jeg har lagt så stor vægt på at vise dette, fordi jeg mener, at påvirkningen fra disse kilder er helt fundamental. Gennem hele vores opvækst ledsages vi hjemmefra og senere i skolen af disse tekster i mundtlig og skriftlig form, og indirekte følger de os

overalt som en udtømmelig inspirationskilde for forfattere, billedkunstnere, filmskabere, reklamefolk o.s.v.

Ophavet er tvekønnet, det ved vi med vores krop, vore ind-
erste og dybeste drifter fortæller os det uden om vores be-
vidsthed, det er en før-sproglig, universel viden. Når myterne
udskiller det kvindelige i processen og ophøjer det mandlige til
altings årsag, er der tale om ideologi. Og når ideologiens
udsagn bliver erkendelsens grundlag, har vi kortslutningen.

Jeg vil derfor endnu engang vende tilbage til Svava Jakobs-
dóttir og se, hvad der sker, når vi tager sproget på ordet.

Romanen om Gunlöd bevæger sig på to planer, dels i det my-
tiske univers hvor Gunlöd er hovedpersonen, og dels i nutiden
hvor hendes moderne pendant, den unge islandske pige Dis,
forsøger at tilbageerobre myten ved at stjæle det gyldne kar fra
en glasmontre på Nationalmuseet i København. Det er naturlig-
vis en forbrydelse, hun bliver da også pågrebet og sat i fængsel.
Moderen tager straks fra Reykjavík for at komme sin datter til
undsætning. Hun overvejer, hvordan hun kan forhindre, at Dis
får en fængselsdom, og kommer til den konklusion, at løsningen
er at bede om en mentalundersøgelse, så hun kan blive erklæret
utilregnelig i gerningsøjeblikket.

Men efter at have været igennem en længere proces med
mange forviklinger og smertelige erkendelser opdager moren
til sin store rædsel, at det dermed ikke er datteren men hende
selv, der er forræderen. Er Dis først erklæret sindssyg, vil
hendes tilbageerobring af myten blive stemplet i
overensstemmelse hermed. "Igen og igen vil jeg dømme denne
sandhed til sindssygeanstalten." (s. 208), som moren siger. Hun
har været et bevidstløst redskab for den patriarkalske tolkning
af myten, som hun har gentaget, hver gang hun er blevet spurgt
uden overhovedet at tænke over, hvad den i grunden indeholdt.
Nu hvor hendes datter har genfundet det kvindeliges plads i
højsædet og i skabelsen, fornægter hun det.

Men nogle erkendelser er irreversible, og denne er en af
dem. Moren gør derfor det, at hun i et ubevogtet øjeblik under

Kirsten Brix

retssagen selv stjæler guldkarret og gemmer det i sin rejsetaske. Det bliver naturligvis opdaget, og hun føres bort af politiet, da hun lander på Island igen. Men nu vil hun så selv påtage sig den opgave at restituere myten, så den får sin sande universelle udformning. Svava Jakobsdóttir formulerer det sådan:

Vanskelig er denne min opgave.
Men ingen svigter sin digtning.
Den digtning som ingen svigter
uden at betale med livet. (s. 215)

Anvendt litteratur:

Bibelen. Det Danske Bibelselskab. 1995.

Bíblia. Det Danske Bibelselskab. 1965.

Den ældre Eddas gudesange. Oversat af Karl Gjellerup. Thanning og Appels Forlag. 1973

Fornmálasagnir og Fornmálaljóð. Føroyskað hevur Regin í Líð. Tórshavn 1945.

Svava Jakobsdóttir: Historien om Gunlød. Rhodos 1990.

Poul Pilgaard Johnsen: "Patent på livet" i Weekendavisen (Udland) nr.28, 11-17.juli 1997.

Helga Kress: "Hvad en kvinde kvæder" i Nordisk Kvindelitteraturhistorie I, Rosinante 1993

Maður eller menniskja m.m.

Jeffrei Henriksen

Det er en almindelig kendt og ligeledes almindelig tilbagevist påstand, at i færøsk betyder ordet *maður* også det samme som *menneske*. I dagligdags sprogbrug har ordet i simpleks stilling for det meste den indskrænkende betydning, der kan defineres som et voksent menneske af hankøn i modsætning til *kvinna* eller *kona*, endskønt flere sproglige vendinger, som ikke stemmer overens med denne definition, stadig er i brug. Men sådanne udtryk, mener man, bør altså udryddes i sproget.

Man er også i fuld gang med at ville udrydde *maður* i eksisterende sammensatte ord, der ikke er i overensstemmelse med den moderne definition. Således er en kvindelig formand nu en *forkvinde*. Men et påtrængende spørgsmål må derefter nødvendigvis blive, hvad så med fællesbetegnelsen? Hvem skal man vælge til at forestå en forsamling med medlemmer af begge køn? – I stedet for *løgtingsmenn* har vi nu en forsamling af *løgtingslimir* (lagttingsmedlemmer). Disse har en formand, som rimeligvis lige så godt kunne være en forquinde. Men derved står vi i bekneb med en forhåndsbetegnelse for, hvem man skal vælge, før kønnet er afgjort. **Forlimur* er ikke accepteret.

Vi har også efterhånden haft flere *landsstýriskvinnur* ved siden af *landsstýrismenn*; men nogen moderne fællesbetegnelse for disse tror jeg ikke jeg kender. Og for nogle år siden skete der så det, at en *landsstýriskvinna* blev valgt til *løgmann*; mærkelig nok blev hun ikke **løgkvinna*.

Vi kunne fortsætte i det nærmest sagt uendelige med andre sammensætninger som *landsmaður*, *málmaður*, *mannamál*, *mannaminni*, *manndráp* o.s.v. – Der er da også forskel på f.eks. *mannahugsan* (almindelig opfattelse) og *mannfólkahugsan* (mænds opfattelse).

Endnu urimeligere er forsøgene på at udrydde de utallige afledninger, derivationer, af *maður*, f.eks. *at manna* (bemande)

med *manning* (mandskab). Jeg har set på tryk noget om at *kvinna* kaproningsbåde med *kvinning*.

Rigtignok er traditionelle arbejdsbetegnelser ofte bestemt af kønslig arbejdsdeling, f.eks. *neytakona* og *útróðrarmaður*.

Derimod er det ikke gammel tradition, at begreber skifter navn, så længe de ikke skifter funktion, selv om de skifter delindhold. En vandret stang til at hænge fisk på hedder *seiðatræ*, selv om den måske består af et **jernrør** for træ og også hyppig benyttes til andre fiskearter end sej. På samme måde har der op igennem tiden eksisteret flere kvindelige *útróðrarmenn*; og jeg kan godt selv huske en mandlig *neytakona*. Det var intet ualmindeligt ved sådanne brud på den almindelige arbejdsdeling, når en husstand var i bekneb med henholdsvis mandlig eller kvindelig arbejdskraft – men betegnelsen skiftede ikke.

Efter at man har forset sig på ordet *maður* som enkeltstående ord (simpleks), i sammensætning (kompositum) eller som afledning (derivat), synes der også at være problemer med det *grammatiske køn*. *Sangari* er et maskulinsord, men der burde ikke være noget til hinder for at benytte ordet som betegnelse for både kvinde og mand på samme måde som f.eks. *lærari*, hvor man jo netop er ved at udrydde betegnelsen *lærarinna* – af ligestillingsgrunde vel at mærke. I medierne bliver en kvindelig sanger imidlertid så at sige altid omtalt som *songkvinna*, selv om ordet **songmaður* ikke eksisterer.

Dilemmaet i subjektiv sprogrøgt er imidlertid ikke morfologisk – hvad begrebet hedder -, men hvilken konnotation ordet har. Således viser f.eks. opfattelsen af, hvorvidt personnavne er smukke eller grimme, sig gang på gang at være bestemt af associationer med henholdsvis kendte sympatiske eller usympatiske personer.

Sprogforskere lægger nu om dage vægt på at skelne mellem grammatisk *genus*, biologisk *seksus* og *animation*.

I medierne synes grammatisk *genus* nu at måtte vige for semantisk *seksus*: Ordet *skald* (digter) er grammatisk neutralt, neutrumord, og burde teoretisk være kvalificeret til at kunne benyttes lige så godt om kvinde som om mand; men i de

færøske medier synes der ikke at være nogen tvivl om, at ordet *skald* trods sin grammatiske neutralitet betyder et menneske af hankøn; en kvindelig digter derimod betegnes nu i mediernes sædvanlig som *skaldkona*, selv om *kona*, henholdsvis *maður*, føjet til nomen agentis ellers har betydningen ægtefælle som f.eks. i ordet *prestakona*.

Ordet *sangari* for en kvindelig sanger er ikke vraget, netop fordi det har maskulinsform, men nok mere fordi det associeres med et menneske af hankøn.

Sammenfaldet af maskulinum og femininum til fælleskøn (utrum til forskel fra ne-utrum), eksisterer ikke i færøsk, hverken i substantiver, adjektiver eller i pronominer. Hvor man i så mange andre sprog kan skelne mellem utrum og neutrum for at angive animation, benytter færøsk *maskulinum* og neutrum. F.eks. gælder verselinien "*ungur at vera er ikki so lætt*" både for drenge og piger, selv om *ungur* grammatisk er maskulinsform. Maskulinsformer som f.eks. *mangur*, *hvør* og *hvønn* benyttes generelt om mennesker, neutrumsformerne *mangt* og *hvat* om dyr og ting – mennesker eventuelt indbefattet –, således i ordsprogene "*Mangur lær, tá id hann átti at grátid*" (Mange lær, når de burde græde) og "*Mangt er í neyðini nytt*" (Meget bliver benyttet i nødstilfælde). Så hører man indvendingen, at man har levet i et mandesamfund, hvor kvinden blev ignoreret. Mon? Hvad så med ordsproget "*Fáur kann eitt barn at eiga*" (Få er i stand til at opdrage ét barn)? Mon dette specielt er møntet på mænd? – Eller: "*Tungt er at leggja ást við hann, id onga leggur ímóti*" (Det er smerteligt at elske en, som ikke gengælder din kærlighed); skulle dette kun gælde for kvinder og homoseksuelle mænd?

I flertal derimod er det korrekt færøsk med neutrum også i omtale af mennesker: "*Øll í húsinum kundu ikki sleppa í brúðleypid*" (Det var ikke muligt for alle husets beboere at komme med i brylluppet) – men ikke i ental om mennesker, medmindre det på en eller anden måde virker pejorativt: "*Ikki kemur í kór tað, id sjálvtt vil fara í flór*" (frit oversat: Det kommer ikke til højbord, som selv vil på møddingen). I et sagn (Floksmenn)

berettes f.eks., at *Sjúrdur vid Gellingará* "skuldi drepa *hvönn*, *ið hann fekk fatur á*" – han skulle slå alle mennesker ihjel; havde man sagt "*hvat ið hann fekk fatur á*", så var høns og ænder, køer og får efter almindelig sprogbrug medregnet i nedslagtningen.

Nu synes det imidlertid at være af større betydning at skelne mellem mænd og kvinder end at skelne mellem mennesker og dyr, så at man ikke bør benytte maskulinsform i generelle vendinger om mennesker, hvor kvinder jo kan være indbefattet. I bedste tilfælde kan man som i andre moderne sprog forsøge med udtrykket "han eller hun"; men det er svært uden fælleskøn. Med animationsmaskulinum er det nemt nok med en sætning som "*Um nakar annar verður sjúkur, skal hann ...*"; dette ville i korrekt ligestillingsfærøsk blive til "*Um nakar annar ella nøkur onnur verður sjúkur ella sjúk, skal hann ella hon ...*"

"*Har ið ein skriðan er lopin, er onnur væntandi,*" lyder et færøsk ordsprog (Hvor der først har været et jordskred, kan man også regne med det næste). Al denne seksus-ståhej kontra fænomener som genus og animation har medført en særdeles stor sproglig usikkerhed. Færøsk har kongruens i køn såvel som i kasus og tal. Dette gælder også for prædikativer, vel at mærke grammatisk som genus, ikke seksus. Et udsagn som, at "*kokkurin er góður*", gælder lige så godt for kvindelige som for mandlige kokke; det er først i et eventuelt efterfølgende pronomen, at seksus gives til kende: "*hon dugir væl at gera mat*". Jeg tror ikke, at jeg nogensinde endnu har hørt en femininiseret formulering som *"*kokkurin er góð*" (selv om det hedder "*hon er góð*"); men i mange, mange tilfælde er en sådan formulering nu blevet almindelig, for ikke at sige regelen, som f.eks., at **luttakararnir* (m.) *eru samdar* (f.)– Hvis begge køn er repræsenteret, bliver der nu tyet til neutrum, som **nógvir islamar* (m.) *eru deyd* (n.) *í eldinum*.

Og jordskredet fortsætter. Usikkerheden med genus kontra seksus og animation synes at have bredt sig til en almindelig sproglig usikkerhed, f.eks. med hensyn til numeruskongruens,

som grammatisk kan regnes som en parallel til seksuskongruens: Et ord med kollektiv betydning, som jo er et entalsord, har grammatisk numeruskongruens, f.eks. *Ein minniluti er samdur* (Et mindretal er enigt); men et efterfølgende pronomen kan stå i flertal: *teir (/tær/tey) vilja ...* Nu kan man høre og læse i medieerne både verballed og prædikativ til entalsord sat i flertal: **Ein minniluti eru samdir* (enige – genus forudsat, at maskulint prædikativ kan accepteres). – Sammenlign **Manningin* (f. sing.) *eru* (pl.) *bjargadir* (m. pl.).

Liste

maður – mand, menneske
løgtingslimir – lagtings(med)lemmer
løgmann (acc.) – lagmand
landsmaður – landsmand
málmaður – målmand
mannamál – menneskestemmer
mannaminni – mands minde
manndráp – manddrab
mannahugsan – almindelig opfattelse
mannfólkahugsan – mænds opfattelse
at manna – at bemande
manning – mandskab
**at kvinna* – *at bekvinde
**kvinning* – *kvindskab
neytakona – malkekone (i udmarken)
útróðrarmaður – bådfisker
seiðatræ – vandret stang til at hænge fisk på
sangari (m.) – sanger
lærarinna (f.) – lærerinde
songkvinna – 'sangkvinde'
skald (n.) – digter
skaldkona – 'kvindelig digter', digterkone?

Jeffrei Henriksen

"*Ungur at vera er ekki so lætt*" – "Det er ikke så nemt at være ung." – *ungur* (m.) – *ung* (f.) – *ungt* (n.)

mangur (m. sing.) – *mangen* en – *mong* (f.) – *mangt* (n.)

hvör (m. nom.) – *hvem* (enhver) – *hvör* (f.) – *hvat* (n.) – *hvönn* (m. acc.) – *hvem* (enhver) – *hvörja* (f.) – *hvat* (n.)

"*Mangur lær, tá id hann átti at grátið*" – "Mange ler, når de burde græde."

"*Mangt er í neyðini nytt*" – "Meget bliver benyttet i nødstilfælde."

"*Fáur* (m., sing.) *kann eitt barn at eiga*" – "Få er i stand til at opdrage ét barn."

"*Tungt er at leggja ást við hann, id onga leggur ímóti*" – "Det er smerteligt at elske en, som ikke gengælder din kærlighed."

"*Öll í húsinum kundu ekki sleppa í brúðleypið*" – "Det var ikke muligt for alle husets beboere at komme (med) i brylluppet." – *allir* (m.) – *allar* (f.) – *öll* (n.)

"*Ikki kemur í kór tað id sjálv vil fara í flór.*" – (Frit oversat): "Det kommer ikke til højbord, som selv vil på møddingen."

Sjúrður við Gellingará "skuldi drepahvönn, id hann fekk fatur á" – han skulle slå ihjel, hvem han fik fat i.

"*Um nakar annar verður sjúkur, skal hann ...*" – "Hvis nogen anden bliver syg, skal han" → "*Um nakar annar* (m.) *ella nökur onnur* (f.) *verður sjúkur* (m.) *ella sjúk* (f.), *skal hann ella hon ...*"

"*Har id ein skriðan er lopin, er onnur væntandi*" – "Hvor der først har været et jordskred, kan man også regne med det næste."

"*Kokkurin* (m.) *er góður* (m.)" – "Kokken er god." (en verse-linie)

"*Hon dugir væl at gera mat*" – "Hun er dygtig til at lave mad." *"*kokkurin* (m.) *er góð* (f.)."

"*Luttakararnir* (m.) *eru samdir* (m.)" – "Deltagerne er enige." –

*"*Luttakararnir* (m.) *eru samdar* (f.)."

"*Nógvir islamar* (m.) *eru deydír* (m.) *í eldinum*" – "Adskillige islamer er døde i ildebranden." – *"*Nógvir islamar* (m.) *eru deydí* (n.) *í eldinum*."

"*Ein minniluti* (sing.) *er* (sing.) *samdur* (sing.)" – "Et mindretal er enigt."

*"*Ein minniluti* (sing.) *eru* (plur.) *samdir* (plur.)" – "?" "Et mindretal er enige."

Maður eller menniskja m.m.

"*Manningin* (f.sing.) *er* (sing.) *bjargað* (f.sing)." – "Besætningen er reddet."
–*"*Manningin* (f.sing.) *eru* (pl.) *bjargaðir* (m.pl)." – ?"Besætningen er reddede."

Likestilling i språket

Marit Hovdenak

Innleiing

Språk og kjønn var eitt av mange emne som fengde i samfunnsdebatten, språkforskinga og kvinnerørsla i 1970-åra. Så dabba interessa av, men no i vårt tiår har aktiviteten omkring emnet teke seg noko opp att, og det blir drøfta ut frå delvis nye synsvinklar. Eit sentralt forskingsfelt har vore korleis kvinner og menn bruker språket ulikt i tale (og skrift). Det forskingsresultatet som oftast blir nemnt, er at menn bruker meir folkemåls- eller dialektformer enn kvinner, og at kvinner har meir av standardmålsformer når dei talar. Eit anna forskingsfelt er samtalar, korleis kvinner og menn kommuniserer med medlemmer av sitt eige kjønn og av motsett kjønn. Eit tredje område er korleis kvinner og menn blir omtala – kva ord som blir brukte om kvart av kjønna, kven som blir mest og minst omtala o.a.

Retningslinjer for likeverdig omtale

Dette siste området, korleis kvinner og menn blir omtala, og bør omtalast, har Norsk språkråd teke opp som ei sak dei siste åra. I 1997 gav Språkrådet ut heftet "Språk, kjønn, likestilling" med retningslinjer for kjønnsbalansert språkbruk saman med Kompetansesenter for likestilling, det tidlegare Likestillingsrådet. I nemninga kjønnsbalansert språkbruk ligg både direkte kjønnsnøytralt språk og andre uttrykksformer som kan gje den jamvekta i omtalen av menn og kvinner som det er grunn for. Retningslinjene gjeld kategoriane personnemningar, pronomen (ho og han) og namnebruk og titlar. Hovudinnhaldet i heftet er summert opp i tre grunnreglar for kjønnsbalansert språkbruk:

- bruk kjønnsnøytrale ord når det er tale om begge kjønn, eller når du ikkje veit kva kjønn det gjeld

- behandle kvinner og menn parallelt så begge kjønn blir synlege
- unngå kjønnsdiskriminerande omtale

Liknande retningslinjer er kjende frå ein del andre land, frå redaksjonsreglane for visse tidsskrift o.a. Slike retningslinjer må bli ulike etter kva språk dei gjeld for "Heftet Språk, kjønn, likestilling" viser fram ein språkbruk som alt er noko utbreidd, og som gradvis har vakse fram den siste generasjonen i opposisjon til meir tradisjonell språkbruk. Reglane i heftet representerer såleis ikkje noko radikalt nytt i norsk språk, men mykje av det vil vere uvant for mange.

Kjønnsnøytralitet

Det er ein sterk tendens i språkbruken i Noreg i dag til å velje kjønnsnøytrale personnemningar når dei gjeld begge kjønn. Denne tendensen har forankring i likestillingslova (lov om likestilling mellom kjønnene frå 1978) og i likestillingstanken generelt. I mange yrke, stillingar og verv har titlane vorte endra i siste generasjonen: "Formann" er bytt ut med *leiar* i dei fleste samanhengar, "ombodsmann" med *ombod*, "kontordame" med *sekretær*, "oldfrue" med *husøkonom*, "stortingsmann" med *stortingsrepresentant*, "tillitsmann" med *tillitsvald* i mange tilfelle, "varamann" med *vara(memlem)*, *vararepresentant*. *Servitør* er no sams nemning for "serveringsdame" og "kelner". Før hadde vi både "lærarinne" og "lærer", no er alle *lærer*. *Sjukepleiar* er tittelen for dei som før heitte "sjukesyster" og "sjukepleierske". Endringane har gått ut på å skifte ut dei kjønnsmarkerte etterledda *-mann*, *-dame*, *-frue*, *-inne* og *-erske* med kjønnsnøytrale ledd. Det er ein tankekross at nesten alle spesifikke kvinneord har gått ut og vorte erstatta med ord som iallfall grammatisk er hankjønn. Somme meiner at kjønnsnøytraliteten har gått for langt. Av reint kvinnelege titlar i offentlege stillingar er det nesten berre *jordmor* og *helsesyster* som står att. Av mannsmarkerte titlar finst det framleis mange, ikkje minst gjeld det stillingar med høg status: *embetsmann*,

Marit Hovdenak

fylkesmann, lagmann, rådmann. I "Språk, kjønn, likestilling" går vi inn for å erstatte mange av dei kjønnsmarkerte orda med kjønnsnøytrale, utan at vi kjem med konkrete framlegg. Etter at likestillingsheftet kom ut, har Språkrådet lansert *statstilsett* som avløyсарord for "(stats)tenestemann".

Kjønnsmarkering

Parallelt med tendensen til kjønnsnøytralitet har vi ein kanskje like sterk tendens til kjønnsmarkering. Til grunn for den språk-endringsprosessen som likestillingsstrevet har ført med seg, ligg det nettopp ein kritikk av at tradisjonell språkbruk ofte gjer kvinner usynlege og utelet dei. Nye kjønnsnøytrale personnemningar som *leiar* og stortingsrepresentant kan ha noko av same verknaden, dei dekkjer over at det framleis er menn som oftast har slike posisjonar. Difor har somme vilja halde på eit ord som *forkvinne* framfor *leiar*. Dei siste åra har det vorte meir og meir tydeleg at ord som *formann, opphavsmann* og *talsmann* blir oppfatta som nokså klårt mannsmarkerte. Språkbrukarane vil difor heller velje eit anna ord utan endinga *-mann (leiar, talsperson)*, eller dei bruker dobbelt sett av ord: *talskvinne – talsmann* etter kva person det er snakk om. Siste året har embetskvinne vore brukt ein del som eit ordinært ord utan hermeteikn. I likestillingsheftet oppmuntrar vi til å bruke parallelle, kjønnsmarkerte nemningar for begge kjønn. Balansegangen mellom nøytralitet og markering er vanskeleg, for vi oppmuntrar også til å bruke kjønnsnøytrale ord så langt som råd for yrkestitlar og verv, jf. førre avsnittet. Ein konsekvens av tendensen til å bruke doble sett av ord kan nok bli at det nærmast tvingar seg fram fleire nye kjønnsnøytrale ord som *talsperson* og *embetsperson*.

Han og ho

Pronomena *han* og *ho* (bokmål også *hun*) har viktige roller i omtale av personar. Når ein har verkelege personar i tankane, er det sjeldan noko problem å velje pronomen. Ein refererer til

læraren med *han* om det er ein mann, med *ho* om det er ei kvinne. Det naturlege kjønnnet avgjer valet. Annleis er det ved det som blir kalla generisk referanse, dvs. når pronomenet viser til eit ord som står for ein type, eit slag av noko, som i setninga

Ein buss-sjåfør må passe på at han alltid har nok veksle-pengar

Det er utan tvil vanleg og i pakt med tradisjonell språkbruk (til dømes i norske ordtak) å bruke *han* for å vise tilbake på ei hankjønnsnemning i tilfelle som ovanfor. Det har vore hevda sterkt at *han* er kjønnsnøytralt ved generisk referanse, at *han* kan oppfattast som ei kvinne like gjerne som ein mann. Mot dette synet har det komme meir og meir motbør, mange meiner at tolkinga av setninga går i favør av hankjønn, og at denne pronomenbruken er eit språkdrag som usynleggjer kvinnene. I likestillingsheftet seier vi difor at ein ikkje bør bruke pronomenet *han* automatisk ved referanse til hankjønnsord som *sjefen*, *sjåføren* osv. i generell omtale. Vi viser til at ein no óg bruker pronomenet *ho* i slike tilfelle. Vi oppfordrar til å bruke begge pronomena – *han eller ho* – *ho eller han*, eventuelt med skråstrek: *han/ho* – *ho/han*, eller å variere mellom ulike alternativ, der bruk av fleirtalspronomen (*dei*) er av dei viktigaste.

Språkbruken på ymse samfunnsområde

På fleire område i samfunnet finst det ein medviten politikk for kjønnsnøytral eller kjønnsbalansert språkbruk: Stillingsannonser skal utformast slik at begge kjønn kan søkje, etter føresegnene i likestillingslova. Nye lover skal ha kjønnsnøytral tekst. Lærebøker for grunnskulen og den vidaregåande skulen skal fremje likestilling i stoffval, illustrasjonar, språkbruk osv. Godkjenningsordninga for lærebøker skal mellom anna syte for dette. Dei seinare åra har det vorte vanleg at lærebøkene har fleire variantar av pronomenbruk i generell personomtale: Begge pronomena saman, *han eller ho*, er temmeleg vanleg, ved sida

Marit Hovdenak

av berre *ho* og berre *han*, gjerne i kvar sine delar av ei bok. I kyrkjelege miljø er mange opptekne av å utvikle ein religiøs språkbruk som inkluderer kvinner.

Sluttord

Den siste generasjonen har det vore ei forskyvning i språket i måten å omtale kjønna på. Ikkje berre ordbruken, men like mykje haldningar til og oppfatningar av kva som er høvelege ord og uttrykksformer, har endra seg i takt med endringar i kjønnsrollemønstra og samfunnsutviklinga i det heile. Det kan difor vere vanskeleg å velje orda sine, fordi språklege val kan innebere verdival og meningsytring. Med dei nye retningslinjene har vi vilja peike på alternativ som notidsspråket byr på. Reglane er laga for å kunne vere med og styre språket i retning av meir likestilling. Kor mykje språket kan verke inn på forholdet mellom kjønna, er vanskeleg å seie. Vi har oppfordra til uttrykksmåtar for å omtale begge kjønna likeverdig og med respekt. På dette området kan ikkje rådgevinga vere så handfast som når det gjeld rettskriving og tekniske skrivereglar.

Råda for kjønnsbalansert språkbruk må peike framover, men utan å vere for provoserande. Vi kan knapt påverke hovudlinjene i utviklinga, som korleis ein skal balansere mellom kjønnsnøytrale og kjønnsmarkerte uttrykksmåtar. Kva stilling folk framover vil ta til kardinalordet nordmann, kan berre tida vise. Utgjevinga av retningslinjene har nok ført til noko meir diskusjon, til at somme tenkjer over spørsmåla på nytt – og vonleg til meir likestilling mellom kvinner og menn.

Litteratur:

Bull, Tove: Kor står – og kor går – språk- og kjønnsforskninga? I:

Gunnarsson, Britt-Louise og Caroline Liberg (red.): Språk, språkbruk och kön. ASLA, Uppsala 1992.

Fjeld, Ruth Vatvedt: Kjønnsnøytral uttrykksform. I: Gundersen, Dag (hovudred.): Håndbok i norsk. Oslo 1995.

- Hageberg, Arnbjørg: "Fylkesmannen, ka gjørr hu?" I: Noko om han og ho – før og no. I: Maal og Minne 3–4 1993.
- Lundeby, Einar: Intimisering og brutalisering. Noen nye trekk ved norsk språkbruk de siste halvhundre år. I: Maal og Minne 1–2 1995.
- Strand, Torill: Konteksten – nytt perspektiv på kjønnsespesifikk språkbruk. I: Norskklæraren 1–1997
- Swan, Toril: Kjønns, språk og ideologi. I: Språknytt 4–1997.
- Teleman, Ulf: Han, hon eller vem som helst. I: Språkvård 1–1995
- Venås, Kjell: Pronouns, gender and sex in Norwegian. I: I: Målvitskap og målørkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997. Oslo 1997.
- Venås, Kjell: On the sources of sex-indefinite pronouns i Norwegian. I: Målvitskap og målørkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997. Oslo 1997.

Informationsteknologien og små sprogsamfund

Eiríkur Rögnvaldsson

1. Indledning

I denne artikel vil jeg fokusere på relativt nye medier som CD-ROM og Internettet. Jeg vil hævde at den hurtige vækst i brugen af disse medier kan muligvis være en langt større trussel til små sprogsamfund end vi har tænkt. Grunden er at informationsteknologien vil i fremtiden bygge i en langt større grad end den har gjort på alment sprog. Man skulle måske tro at dette ville være en fordel for sproget, og det bliver det nok, men kun for de sprog som kan bruges på dette område. Jeg er bange for at i det mindste islandsk og færøsk ikke kommer at blive blandt disse.

I løbet af de sidste få år er små sprogsamfunds chancer for at overleve blevet væsentlig formindsket. Dette skyldes hovedsagelig tre faktorer. Den første er tilkomsten af satellit-tv. En anden faktor er tilkomsten af al slags materiale på CD-ROM, fx lege, underholdning, undervisningsmateriale og information. Den tredje faktor er Internettet og World Wide Web. Folk læser nu meget mindre på deres eget sprog og lytter mindre til deres eget sprog end de gjorde før, siden størstedelen af materialet på de tre ovennævnte medier er på et udenlandsk sprog – sædvanligvis engelsk. Den tid som folk bruger til disse medier bliver derfor ikke nyttet til at øve og forstærke deres eget sprog, sprogfølelse og sprogbrug. Dertil kommer at folk er under et meget større pres fra udenlandske sprog end de var før, siden disse medier spreder jo engelsk fra morgen til midnat.

Men der er også andre faktorer som måske er de farligste for de små sprog, selv om det ikke er så iøjefaldende. Det er den indflydelse som dette har på folks ideer om deres eget sprog og

dets position. Mediet og sproget ser ofte ud til at være særlig tæt knyttet; folk føler at det er naturligt og måske uundgåeligt at den slags materiale er på engelsk. Det er godt kendt, i Island i det mindste, at popgrupper ofte digter deres tekster på engelsk, selv om de ikke kender sproget særlig godt. En af årsagene til dette er naturligvis drømmen om verdensberømted, men en anden er også at mange synes at musikken lyder bedre når man synger på engelsk. Man hører ofte at islandsk ikke egner sig for popmusik. Dette er et klart eksempel hvor medium og sprog bliver ét. Der er ingen grund til at tænke at det samme ikke kan hænde i de visuelle medier; og hvad betyder det for sprogets fremtid?

2. Sproget og myndighederne

I de sidste årtier har man gjort et væsentligt stykke arbejde i at oversætte ordforråden fra adskillige fagområder til islandsk. Men nu er situationen helt anderledes. Det drejer sig ikke længere om at der ikke findes islandske fagord på enkelte områder. Det drejer sig simpelthen om at man ikke længere kan bruge islandsk i adskillige situationer – ikke hellere de hyppige ord som findes i sproget. Det nytter ikke ad ordene findes hvis sproget er ubrugeligt.

Desværre ser det ud til at de islandske myndigheder ikke har helt forstået hvad der står på spil. Det må dog indrømmes at i 1996 udgav regeringen hæftet *Framtíðarsyn ríkisstjórnar Íslands um upplýsingasamfélagið* (Den islandske regerings syn på informationssamfundet). I forord til dette hæfte siger premierminister Davíð Oddsson (s. 3):

De ændringer som nu er begyndt må derfor forstærke islandsk kultur og befolkningens tro på den særstilling og rolle. Det er tilfældigvis sådan at den islandske kulturelle arv består næsten udelukkende af information. Informationsteknologien og telekommunikation vil derfor ikke kun åbne nye muligheder for fremtidens udvikling af islandsk samfund; den vil også være banebrydende hvad angår præ-

sensation og forståelse af de værdier som det islandske folk har skabt gennem århundrederne.¹

Undervisningsministeriet har også udgivet et hæfte samme år: *Í krafti upplýsinga. Tillögur menntamálaráðuneytisins um menntun, menningu og upplýsingatækni* (I oplysningens magt. Undervisningsministeriets forslag angående uddannelse, kultur og informationsteknologi). Der finder man et afsnit som hedder "Islandsk sprog og udgivelse af islandsk kulturelt material i elektronisk form". Der sættes der nogle mål angående islandsk sprog (s. 53):

Mål:

- Forsvare islandsk sprog indenfor informationssamfundet, så sproget kan udvikles i overensstemmelse med islandsk sprogpolitik.
- Al slags islandsk materiale må være tilgængelig på elektronisk form.
- Orddannelse indenfor informationsteknologien må forstærkes.
- Alle de vanligste computerprogrammer skal oversættes til islandsk.²

Dette lyder alt sammen meget godt, men det er ikke nok; det er ikke nok at sætte sig mål, hvis man ikke stræber efter at nå disse

¹ Þær breytingar sem í hönd fara verða því að styrkja íslenska menningu og trú þjóðarinnar á eigin sérstöðu og hlutverk. Svo vill til að íslenskur menningararfur er að langmestu leyti fólgin í upplýsingum. Upplýsinga- og fjarskiptatæknin lykurlaus þvi ekki einungis upp nýjum möguleikum er varða framtíðarþróun íslensks samfélags, heldur mun þessi tækni valda straumhvörfum í kynningu og skilningu á þeim verðmætum sem þjóðin hefur skapað á liðnum öldum.

² Markmið

- Standa vörð um íslenska tungu í upplýsingasamfélaginu og tryggja að tungumálið fái að þróast í samræmi við íslenska málstefnu.
- Hvatt verði til að íslensktækni verði í auknum mæli á boðstólum á tölvutæku formi.
- Efla þarf nýyrðasmíð sem tengist upplýsingatækni og tölvuvæðingu.
- Stefnt skal að því að íslenska algengustu gerðir hugbúnaðar.

mål. Situationen er faktisk blevet værre i komputerindustrien i de sidste år. Operativsystemer og programmer har ganske vist altid været på engelsk i en stor grad, men det første operativsystem blev dog oversat til islandsk allerede i 1981. I PC-ernes første år blev nogle tekstbehandlingsprogrammer oversat til islandsk, men de var primitive og blev aldrig alment brugt. Det er alligevel iøjnefaldende at i disse år ser det ud til at have været helt naturligt at kræve ad sådanne programmer var på islandsk. Det første fuldkomne tekstbehandlingsprogram der blev oversat til islandsk var WordPerfect i 1986, og det fik en stor udbredelse. Den største grund for udbredelsen har sandsynligvis været den islandske oversættelse, blandt andet fordi de islandske myndigheder valgte programmet for brug i skoler og institutioner.

Af en eller anden grund fortsatte denne udvikling ikke. Den første Windows-udgave af WordPerfect blev ganske vist oversat til islandsk, men de sidste 5 år i det mindste er nye versioner af programmet ikke blevet oversatte. To af de bedst kendte tekstbehandlingsprogrammer, Word og WordPerfect, sælges nu kun i de originelle engelske udgaver; og Windows er aldrig blevet oversat til islandsk. Macintosh-maskiner har derimod haft et islandsk operationssystem helt fra begyndelsen, men nu sælges der også Macintosh-kloner med engelsk operationssystem. Man hører ofte at det er sært at myndighederne skal have valgt PC-maskiner med Windows. I undervisningsministeriets ovennævnte hæfte sættes vistnok det mål at Windows bliver oversat til islandsk, men det er altså endnu ikke sket.

Man kan måske sige at for nogle år siden gjorde det ikke meget at operationssystemerne var på engelsk; dengang var de relativt simple, med få kommandoer, som mange var desuden forkortelser men ikke uændrede engelske ord. Men system som Windows er en helt anden sag, fordi det indeholder en stor mængde tekst. Desuden er Windows opbygget sådan at dets kommandoer ofte viser sig blandt tekst fra andre Windows-baserede programmer. Hvis disse programmer er på et andet sprog, fx islandsk, får man en sær blandning af sprog.

3. Islandsk i multimedia

I løbet af de sidste år er der blevet udgivet store mængder af all slags underholdning og information på multimedia. Her kan man nævne encyclopædier som Microsoft Encarta, men også materiale som dækker enkelte fagområder. En del af dette er lavet for skoleelever, og det er ofte særlig godt at bruge multimedia for at præsentere og forklare diverse fagområder for børn. Det er muligt at forklare mange ting meget bedre ved samspil af tekst, billede og lyd, end man kunne gøre i en bog. De unge er også vant til sådan en forklaringsmåde fra fjernsynet, og den ligger derfor nær, i stedet for at tage en bog ned fra reolen og slå op i den. Men denne slags materiale er naturligvis meget ofte på engelsk – og vil at blive det. Det er meget dyrt at producere den slags materiale, og derfor er det helt udelukket at det nogen sinde bliver muligt at oversætte det til islandsk, eller producere noget lignende for Islændinge. Det samme kan man sige om WWW. Der kan man finde en enorm masse information of hvadsomhelst, men størstedelen af den information er på engelsk.

Det er naturligvis et og andet man kan gøre. I undervisningsministeriets ovennævnte hæfte står der bl.a. (s. 53):

Med informationsteknologien har vi fået et meget større udvalg af materiale på CD-ROM og Internettet. Islændinge må lægge vægt på at forstærke produktion af islandsk materiale i konkurrencen på dette område ligesom andre områder. Brug af islandsk sprog indenfor informationsteknologien må forstærkes, og man må have adgang til en stor mængde af diverse material på islandsk. Islandske producenter må have lejlighed til at benytte sig af den nye teknologi så de kan producere en tilstrækkelig mængde islandsk materiale i fremtiden.³

³ Með upplýsingatækni hefur framboð á erlendu efni á geisladiskum og á Interneti aukist verulega. Íslendingar verða að leggja áherslu á að styrkja ís-

Det er helt nødvendigt at lægge hovedvægten på at forstærke modersmålet og gøre det muligt for det at overleve, i stedet for at kæmpe ensidigt imod udenlandsk indflydelse. Her har man mange muligheder. Først og fremmest er det naturligvis vigtigt at forøge og forbedre modersmålsundervisningen i skolene, fra børnehaven til studentereksamen. Man må ikke bruge alle sine kræfter til at rette enkelte fejl; i stedet for må man øve læsning, skrivning, sprogbrug og sprogforståelse. Nu arbejder man med en ny undervisningsplan for grundskolen og gymnasiet, hvor der netop bliver lagt vægt på disse faktorer.

Det er også meget vigtigt at forøge produktion af islandsk materiale på de områder hvor presset fra udenlandsk materiale er størst. Der bliver ofte omtalt hvor vigtig islandsk filmproduktion er for islandsk sprog og kultur. Derimod har man ikke talt meget om islandsk multimedia i denne sammenhæng. Multimedia materiale på islandsk eksisterer, men i en meget ringe grad, og produktionen af den slags materiale er meget dyr. Men nu arbejdes der på multimedieproduktioner om islandsk sprog for skoleelever. Vi som står bag dette projekt tror at selv om det aldrig bliver muligt at producere på islandsk mere end en en små andel af alt som eksisterer på udenlandsk, så er det vigtigt at lave sådanne programmer for at vise folk at det er muligt, og at det slet ikke er nødvendigt at denne slags materiale kun er på udenlandske sprog.

Det er også nødvendigt at forøge og forstærke oversættelser af forskellig slags materiale. Der eksisterer en nordisk fond som giver bidrag til oversættelser af litteratur fra et nordisk sprog til et andet; men så vidt jeg ved eksisterer der ikke nogen fond som yder bidrag til oversættelser af film, multimedieproduk-

lenska framleiðslu í samkeppni á þessu sviðisem og öðrum. Styrkja þarf notkun íslenskrar tungu í upplýsingatækni og stuðla að nægu framboði efnis þannig að hægt sé að nálgast sem fjölbreyttast efni á íslensku. Framleiðendur hér á landi verða að geta nýtt sér nýja tækni og stuðlað að góðu framboði á íslensku efni á geisladiskum og Interneti á komandi árum. Íslendingar taka til dæmis þátt í norrænu verkefni um bókmenntir sem gefa á út á margmiðlunardiski. Mikilvægt er að skapa góð skilyrði fyrir áframhaldandi starfsemi á þessu sviði og treysta þar með íslenska menningu í alþjóðlegu upplýsingasamfélagi framtíðar.

tioner eller programmer. Det er i og for sig forståeligt at islandske computersælgere ikke har været villige til at koste på oversættelse af store programmer for et så lille marked. Tekstmængden i programmer har mangedoblet i løbet af de sidste få år, og det er et vældig stort stykke arbejde at oversætte fx en ny version af et tekstbehandlingsprogram. Det ville være nødvendigt at forhøje programmets pris for at betale oversættelsen, og det ville forøge faren for at brugerne køber en udenlandsk version af programmet, eller foretager en ulovlig kopiering, som naturligvis vil formindske markedet endnu mere.

Men naturligvis mangler der også gode oversættere. Der findes næsten ikke nogle kurser i oversættelsesteori, fx på Islands Universitet, og hvad der findes handler mest om oversættelse af litteratur, men ikke oversættelse af brugstekster, som er en helt anden sag. For nogle år siden blev der udarbejdet et plan om kurser i oversættelsesteori ved universitetet, men på grund af finansieringsproblemer er denne plan ikke blevet udført.

4. Den store trussel

Desværre frygter jeg at sproget er nu i større fare end det hidtil har været. Islændinge er vistnok kendte for deres purisme, og deres aktivitet i dannelse af nye ord. Islandsk sprogfolk stræber efter at have islandske ord over enhver ting og ethvert begreb, og der eksisterer forskellige såkaldte ordnævne som har den opgave at danne islandske ord over nye ting og begreber fra diverse fagområder. Disse nævne gør naturligvis et meget vigtigt stykke arbejde, og det er faktisk lykkedes at danne islandske ord som virkelig bliver brugt over mange begreber indenfor nye fagområder. Íslensk málnefnd har fx udgivet ordsamlinger for dataindustrien, flyvning o.fl.

Trods dette mangler der naturligvis endnu islandske ord over stadig flere begreber. Vores omgivelser ændrer sig med stadig større fart, og der bliver stadig opfundet nye redskaber som

snart bliver helt nødvendige for folk. Men jeg tror ikke at islandsk holder op med at være islandsk på grund af nogle udenlandske ord. Så længe sprogets struktur holdes uforændret tror jeg at vi godt kan sige at islandsk sprog er blevet bevaret; og så længe vi kan bruge islandsk i vores vanlige omgivelser tror jeg at sproget vil leve.

Men det er informationsteknologien som er den største trussel ved islandsk sprogs fremtid. Denne trussel er helt ny, men den vokser meget hurtigt, siden udviklingen på dette område sker med en enorm fart. Der eksisterer allerede al slags opslagsværk og databanker enten på CD-ROM eller på Internettet. Brugen af Internettet er vokset meget hurtigt i Island, og en stor del af befolkningen har allerede adgang til det. For mange er Internettet allerede blevet en uundværlig informationskilde.

Informationsteknologiens verden ændrer sig med en stor fart. Sprogets funktion i denne verden bliver større og større. Sådan er det fx i al slags søgning efter information. I stedet for at spørgsmål bliver stillet på en standardiseret måde, med et begrænset ordforråd, bliver kravet snart at man kan stille sine spørgsmål ved hjælp af sit normale sprog, på samme måde som man ville spørge et andet menneske. Det er helt klart at dette vil gøre det meget lettere for folk at finde frem til information i databanker, siden det ikke er længere nødvendigt at lære komplicerede regler for stilning af spørgsmål. I hæftet *Language and Technology*, som EU har udgivet, siger der bl.a. (s. 6-7):

In an ideal world, every user would be able to access the information they required using their own language, and be able to receive the information in their own language. 'Information' in this context includes business and commercial information (including advertisements, orders, bills, payments, etc.), educational materials, entertainment, and so on.

Men her kommer vi til et stort problem. Hvis dette skal være muligt må man have en enorm mængde af detaljerede oplysninger om sproget, og de må systematiseres på en bestemt måde,

så programmene kan bygge deres analyse på dem. Man behøver altså en stor database med detaljerede oplysninger om en stor mængde ord; og det vil koste vældig meget at bygge op en sådan database. Man ønsker også at kunne tale med datamaskinerne, give dem mundtlige kommandoer, i stedet for at taste dem ind. Hvis dette skal være muligt skal man også have en fuldkommen fonetisk analyse af det relevante sprog, og sådan en analyse savnes for islandsk fx.

Her har vi altså fået en helt ny situation, som ikke har nogle paralleller på ældre stadier i sproghistorien. Vi er kommet til den punkt at modersmålet ikke længere kan bruges på vigtige områder i vanligt folks daglige tilværelse. Læg mærke til at der er tre faktorer som spiller sammen, og i det ligger faren. Jeg tror at sproget kan forsvare sig mod to af disse faktorer, men når alle tre kommer sammen tror jeg at sproget er i fare. Det gør ikke så meget at folk fra enkelte fagområder, fx flyfolk, taler engelsk eller bruger engelske ord i deres arbejde, fordi der er både tale om en relativt lille gruppe, og begrænsede omstændigheder.

Man ved godt at sprog begynder at dø ved omstændigheder af denne slags; når sproget ikke længere kan bruges i alle situationer som vanligt folk befinder sig i dagligdags. Modersmålet bliver da underordnet, det er kun for hjemmebrug men kan ikke længere bruges til alvorlige ting. Når denne situation kommer op duer det ikke at eje en stor litterær arv og lave mange nye ord; sproget er på faldende fod, og dør på relativt kort tid. Den unge generation synes ikke længere at det lønner sig at lære sig dette sprog, men lægger i stedet for hovedvægt på at lære sig et udenlandsk sprog, dvs. Engelsk. Det er klart at det islandske sprogsamfund ikke har nået frem til denne situation endnu, men den ligger måske ikke så langt væk. Jeg tror at ændringerne i de aller sidste år har været langt drastiskere end de fleste har lagt mærke til. Sprogrøgttere må derfor spekulere hvad de kan gøre i denne situation.

Hvis små sprog som islandsk og færøsk skal have mulighed for at overleve må sprofolk ændre deres kurs. De må indse at

omgivelserne er blevet radikalt forændret, og de må finde på nye metoder for at bevare sproget. Politikere må forstå at det koster mange penge at forsvare de små sprogsamfund, og de må bestemme hvor mange penge de er villige at bruge til at bevare sproget. Det er naturligvis muligt at oprette de samme slags databaser for små sprog som der allerede eksisterer for de store – hvis man har penge nok. Men der skal virkelig meget til. I Island har man nævnt en sum af 300 millioner danske kroner, men uanset hvor realistisk den sum er, så er det klart at kostnaderne er enorme – sandsynligvis for store til at man kan håbe ad myndigheder vil gøre noget i sagen.

5. Hvad med fremtiden?

Man bør dog ikke tænke at al udvikling inden for informationsteknologien er negativ for sproget. Hvis man handler rigtigt skulle det tværtimod være muligt at bruge udviklingen til en væsentlig forstærkelse af små sprog. Den Europæiske Union har for længe siden indset at det skaber mange problemer hvor mange sprog der tales indenfor Europa. Disse problemer må på en eller anden måde formindskes, for at gøre kulturell og økonomisk samarbejde indenfor Europa lettere. Men Unionen har også indset at denne mangfoldighed faktisk kan forstærke Europa i kulturelt og økonomisk henseende. I hæftet *Language and Technology* står der fx (s. 7):

We should see Europe's linguistic diversity not as a weakness, however, but as one of its great strengths. National and regional differences – which reflect and are reflected by language – lead to a rich diversity of attitudes and approaches to solving problems and creating solutions. This leads to the creation of a wider variety of products, in many languages.

I overensstemmelse med dette har EU i de sidste år ydet et væsentligt bidrag til projekter som har det foremål at gøre det lettere at overføre information fra et sprog til et andet. Jeg kan

her nævne et maskinoversættelsesprojekt som EUROTRA. Men i løbet af de allersidste år har Unionen ændret sin kurs. I stedet for at finansiere oversættelsesprojekter vil Unionen nu støtte oprettelsen af databaser om enkelte sprog. Disse databaser kan derefter bruges i mange slags kommercielle programmer, fx oversættelsesprogrammer, korrekturlæsningsprogrammer etc. Her kan man særlig nævne PAROLE-projektet, som 14 vest-europæiske sprog deltager i. Indenfor dette projekt skal der oprettes databaser for hvert enkelt sprog, med 20 million ords korpus og 20 tusind ord leksikon. Ganske vist er der mange som tror at disse databaser ikke er store nok, og de programmer som bliver baseret på dem ikke kommer at virke.

Men selv om dette projekt gør hvad det skal løser det ikke nogle problemer for små sprogsamfund som islandsk og færøsk, fordi de ikke deltager i projektet. Man kan godt sige at Islændinge kun kan beskyldes sig selv for dette, fordi de havde mulighed for at deltage fra begyndelsen, siden projektet også omfatter EES. Men desværre blev man ikke tidligt nok klar over hvor meget står på spil. Sidste år prøvede Leksikografisk institut ved Islands Universitet, i samarbejde med Viki ehf. og institutioner i Norge og Irland, at ansøge om penge for at oprette PAROLE-lignende databaser, men denne ansøgning blev ikke godkendt. Derfor sker der for tiden meget lidt på dette område i Island.

Det er nok rigtigt som Ari Páll Kristinsson skriver i det sidste nummer af *Sprog i Norden* (s. 43) at det konservative sprogværns status i Island er utrolig stærk. Men jeg er ikke sikker på at det traditionelle sprogværn har midler som duer i den nye situation.

Litteraturliste

Ari Páll Kristinsson. 1997. Konservativt sprogværn i et samfund under store omvæltninger. *Sprog i Norden*, s. 43–54.

Framtíðarsýn ríkisstjórnar Íslands um upplýsingasamfélagið. Ríkisstjórn Íslands, Reykjavík, 1996.

Informationsteknologien og små sprogsamfund

Í krafti upplýsinga. Tillögur menntamálaráðuneytisins um menntun, menningu og upplýsingatækni. 1996-1999. Menntamálaráðuneytið, Reykjavík, 1996.

Language and Technology. From the Tower of Babel to the Global Village.

Office for Official Publications of the European Communities,
Luxembourg, 1996.

Termer og normer - på vestgrønlandsk

Carl Christian Olsen

Fra grønlandsk side kan vi med god samvittighed sige, at det går godt med det grønlandske sprog. Sproget har været en del af dagsordenen ved hjemmestyrebestræbelser. I og med, at Grønland nu er i stand til at lovgive omkring egne anliggender, befinder vi os i den situation, at vi er i stand til at bære ansvaret for goder og byrder omkring det sproglige arbejde.

Hjemmestyrelovgivningen, som er en slags "grundlov" for Grønlands Hjemmestyre er blevet til gennem en bemyndigelseslovgivning fra det danske folketing, som så giver udspillet videre til lovgivning omkring egne anliggender under de resortområder, som hjemmestyrelovgivning giver hjemmel til.

Den indledende sætning i loven om Grønlands hjemmestyre lyder: "Grønland udgør et særligt folkesamfund indenfor det danske rige..." Heri ligger kernen i hjemmestyrekommisionens arbejde, som formanden for kommissionen udtrykte det: "Det er karakteristisk, at tanken om Hjemmestyret er opstået i Grønland, og den er ved folkeafstemning blevet vedtaget i Grønland. Den har været udtryk for ønsket om bekræftelse af det grønlandske folks egen identitet, et ønske som den danske offentlighed i øvrigt har haft let ved at acceptere som både naturligt og rimeligt ..."

Som bekendt siger paragraf 9 af hjemmestyreloven, at det grønlandske sprog er hovedsproget, at der undervises grundigt i det danske sprog, og at begge sprog kan anvendes i offentlige forhold.

Disse forudsætninger danner også basis for, at grønlænderne samtidigt kan identificere sig selv sammen med de oprindelige folk, også i FN-s regi. Både gennem Grønlands Hjemmestyre som regeringsorgan i forståelse med den danske offentlighed og Inuits internationale organisation, Inuit Circumpolar Conference, deltager Grønland nu i et gradvist forøgende inter-

nationalt engagement. Grønlands rolle i det internationale engagement giver ofte en ekstra forpligtigelse, idet Grønlands basisgrundlag som hjemmestyrende samfund i fuld forståelse med Danmark og med et kulturelt grundlag, hvor det oprindelige folk i deres samfund har lovgivningsbeføjelser, som ofte endnu befinder sig på tankeniveau blandt andre nationers samspil med de oprindelige folk. Også dette ansvar giver forpligtigelser som gør, at vi grønlandere også må beskæftige os med internationale deklamationer og konventioner. Det er en gennemgående træk ved disse dokumenter, at vedtagelser skal ske ved "informed consent" af de berørte nation-stater og folk, både på statlig og på internationalt niveau.

Som bekendt er disse formuleret på nation-staters sprog, eller på sprog, som er anerkendt som internationalt anvendt. Når det gælder formidlingen af de forskellige budskaber er der specielle tilfælde, hvor afgørende vigtige termer bliver tvetydige i de andre sprog, hvor de nødvendigvis ikke er det, eksempelvis på grønlandsk standardsprog: Ordet *hjemmestyre* er ifølge hjemmestyreloven anvendt i mindst to meninger: 1. den politiske styreform, hjemmestyre (namminersorneruneq), som er en gradbøjning af beføjelsesniveauet til forskel fra mere overordnede beføjelser af den danske statsdannelse. 2. den administrative enhed, Grønlands Hjemmestyre (Namminersornerullutik Oqartussat), som består af landsstyre og den administrative enhed med samtlige grupperinger af embedsfolk. Begge blev i loven henvist til som hjemmestyre(t).

Den grønlandske betegnelse for oprindelige folk er *nunat inoqqaavi*. Under FN-s år for oprindelige folk, var der under menneskerettighedskonferencen i Wien en diskussion om termen *indigenous people/indigenous peoples*. Den grønlandske betegnelse er ligetil og er umiddelbar forståelig for enhver (selv om visse kristelige stemmer i Grønland henviser til Adam og Eva). Fra grønlandsk side er diskussionen ret anstrengende, set på den måde, at termen egentlig ikke er noget "problem" for Grønland, for den sags skyld også Danmark. Udtrykket "indigenous" medfører heller ikke nogle komplikationer, men konven-

tionen, som skal fornyes, nemlig International Labour Organization Konvention no. 157 om de oprindelige og nomadiske *befolkninger*, er det udtryk, som voldte vanskeligheder med at ændre til *peoples*. Det, der voldte problemer var, at visse nation-stater er tilbageholdende med at anerkende de forskellige folk, idet de betragter dem som dele af deres befolkninger, under statsdannelse, hvilket medfører, at de tilbageholdende med at anerkende dem som oprindelige folk med særlige rettigheder knyttet til netop denne gruppe. (I de nordiske sammenhænge er ofte betegnelserne "indfødte folk" og "urbefolkning" været anvendt.)

"s"-et i den engelske *peoples* er et andet problem, da man vil vedtage indigenous peoples. Af visse nation-stater blev dette "s" fortolket som, at man ved at vedtage det, anerkender de oprindelige folks ret til undergrunden: folk, land og dets ressourcer.

Under forudsætningen om "informed consent" må man nu udligne eventuelle misforståelser at de afgørende vigtige termer, som man nødvendigvis ikke tager dem som givet. Internationalisering eller globalisering er ikke nødvendigvis et gode, hvor man tager udtrykkene med bind for øjnene, hvis man har bestemt sig til at vedligeholde egen integritet.

Køn eller ikke køn på grønlandsk

Til dette sprog møde blev vi også anmodet om at forholde os til sprog og køn.

Det er en almindelig antagelse, at det grønlandske sprog ikke har grammatisk køn. Dog kan man hinte noget om – og det forudsætter yderligere udredning på det område – at man kan tale om leksikalsk køn. Visse verber og nominalkonstruktioner er faktisk kønsorienteret således, at disse "visse verber og nominer" kun refererer til hunkøns- eller hankønsvæsener.

qillivoq betyder, at en svanger kvindes kinder er plettet

sangiappoq: en mand er jaloux til en anden mand om en kvinde

ningarpoq: en kvinde er jaloux til et anden kvinde om en mand

mens

sinngavoq: betyder han/hun er misundelig

Kønsbetegnelse af mennesker og dyr kan være forskelligt på visse områder. Jeg formoder, at dyr, som har nærmere tilknytning til mennesker og deres adfærd, ofte følger samme mønster som menneskets.

kalaaleq arnaq – grønlænderinde

arnaviaq – hunkønsdyr

angutiviaq – hankønsdyr

nipisa arnarluk – en hunstenbider

I den dialekt, hvor jeg voksede op, i Sisimiut, taler vi om

qimmeq arnaq – hunhund

?*qilalugaq arnaq* – hunhvidhval

?*nanoq arnaq* – hunisbjørn

men

amaroq arnaviaq - hunulv

Man kan endda tale om *iviit arnat*, hungræs, som bliver brugt til såleindlæg. Disse udtryk kan være dialektbetonet.

Der er flere tilfælde, hvor kønsmarkeringen forekommer på anden vis. Der vil uden tvivl fremkomme studier på det område.

Medier og sprog

I et samfund, hvor to sprog er i anvendelse, er det nok afgørende om strukturerne de to sprog er sammenlignelige. Grønlandsk optager adskillige udtryk fra andre sprog, tidligere vel at mærke igennem dansk. I informationsalderens fremfærd er det ret almindeligt, at man også optager leksikalske enheder gennem andre sprog som engelsk, og ikke nødvendigvis ikke

gennem dansk. I det skrevne optager grønlandsk de fleste udtryk som låneord får dansk, mens der forekommer fremmedord både gennem dansk og engelsk. Inkorporering af disse udtryk er kan ikke siges at være faretruende for det grønlandske sprog, da grønlandsk som ikke-indoeuropæisk sprog og agglutinatív-poly-syntetisk sprog bør bruge bestemte mekanismer i sprogstrukturen, hvorved gradbøjninger i tal, person og kasus kan komplicere direkte inkorporering. Herved bliver disse "marked" i det grønlandske sprogbrug.

I mediepolitikken er det afgørende, at man har princippet om "loyalitet mod kilden" ved referat af to-sprogede forsamlinger. Herved ikke det nødvendigvis ikke tilstrækkeligt at have principielle fordeling af anvendelsen af begge sprog. Dét forekommer, at et-sproget journalist kan komme til at fortolke et udsagn forskelligt fra kilden. Grønland har indført en lov om medieansvarlighed på linie med den danske.

Der er et forslag til næste landstingssamling om oprettelse af et grønlandsk sprogsekretariat. Sprogsekretariatet er tiltænkt at arbejde med termonologidannelser indenfor det grønlandske sprognorms bevægelser, hvortil der også skal være forskning. Endvidere er sprogsekretariatet tiltænkt at arbejde sammen med Oqaasiliortut/Grønlands Sprognævn, Nunat Aqqinik Aalajangiisartut/Grønlands Stednavnenævn og med navneforskning og sagsbehandling om personnavne iøvrigt.

Säg e-post, inte e-mail eller mejl! Om Svenska datatermgruppens arbete

Ola Karlsson

En allt stridare ström av engelska teknikord i allmänhet och engelska datatermer i synnerhet flyter in i vårt land. Samtidigt har allt fler svenska dataföretag i lågkonjunktrens spår rationaliserat bort språkavdelningar och terminologiansvariga, med terminologisk splittring och anglifiering som följd. Det har aktualiserat ett behov av en mer enhetlig och i många fall mer svensk terminologi. Detta behov har också märkts i Svenska språknämndens och Tekniska nomenklaturcentralens språkråd-givningar, dit allt fler människor de senaste åren ringt och ställt frågor om just datatermer: Finns det ett svenskt ord för *web site*? Skrivs *Internet* med gemen eller versal begynnelsebokstav? etc.

Många svenskar menar förvisso att det är bra om saker och ting heter likadant på svenska och engelska i en så internationa-liserad bransch som databranschen. Dessutom *vill* många använda engelska – engelska uppfattas som internationellt, trendigt och prestigefyllt. Och kanske var ett direkt övertagande av engelska termer acceptabelt på den tiden datorer var en enskild angelägenhet för ett fåtal experter. I dag kommer emellertid så gott som alla människor i direktkontakt med datorer, och ska vanliga människor förstå hur deras datorer fungerar, behöver de förståeliga beskrivningar med svenska ord eller lånord som går att hantera på svenska, dvs. som man lätt kan foga böjnings-ändelser till och som man kan stava och uttala. Data-terminologin är ett fackspråk som till stora delar håller på att inlemmas i allmänspråket, och när en sådan allmänspråks-upptagning sker måste kravet på anpassning till den inhemska språkkoden väga tyngre än eventuella önskemål om internationell harmonisering. Därför måste vi ha något slags principer för hur denna flod av amerikanska dataord ska hanteras.

Ola Karlsson

Språkvårdens roll är härvid inte att myndighetsmässigt försöka styra utvecklingen, snarare att stödja det som är bra och kritisera det som är mindre bra, samt komma med förslag till nya ord, när så behövs.

Svenska datatermgruppen växer fram

Mot bakgrund av den beskrivna terminologiska splittringen och förvirringen i databranschen, tog Svenska språknämnden på senvåren 1996 kontakt med några större företag i databranschen för att höra om de ville ingå i en arbetsgrupp vars uppgift skulle vara att publicera normerande rekommendationer för svenska datatermer. Intresset visade sig vara mycket stort, och den 7 maj bildade Svenska språknämnden tillsammans med Tekniska nomenklaturcentralen och datatidningsförlaget IDG (International Data Group) en bred termgrupp med representanter från databranschen, medierna och språkvården.

I gruppen ingår i dag både **översättningsföretag** som producerar handböcker (Interverbum, WM-data, Wordwork, Translator teknikinformation), **tillverkare**, som har sista ordet när program och handböcker ska översättas (IBM, Apple, Microsoft, Sun Microsystems) och **datatidningar**, i vilka datoranvändarna ofta första gången läser om nya produkter och företeelser och vad de kallas (datatidningsförlaget IDG och ytterligare några datatidningar). Dessutom finns representanter för **språkvården** (Svenska språknämnden, Tekniska nomenklaturcentralen, Svenska Akademien, Informationstekniska standardiseringen, språknämnderna i Norge och Danmark samt den finlandssvenska språkbyrån i Finland), **medierna** (Sveriges Radio och Television, Tidningarnas telegrambyrå, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Hufvudstadsbladet), **högskolorna** och en del andra **större institutioner och företag** (Statistiska centralbyrån, Posten, Telia, Ericsson, Post- och telestyrelsen, ett par reklambyråer). Som samordnare för gruppen fungerar Svenska språknämnden och TNC. Arbetet saknar annan finansiering än att ingående företag låter sina deltagar-

representanter gå på möten och bedriva visst termarbete på betald arbetstid.

Datatermgruppen består av en koordinationsgrupp på ca 10 personer, en sammanträdesgrupp på ca 35 personer och en remissgrupp med ett 50-tal deltagare. Koordinationsgruppen, som träffas ungefär en gång i månaden, är ytterst ansvarig för att formulera och publicera termgruppens rekommendationer. Sammanträdesgruppen träffas några gånger om året för att i första hand diskutera riktlinjer, organisatoriska och administrativa frågor samt särskilt viktiga eller svårhanterliga begrepp. I gruppen ingår representativa och inflytelserika personer från ett brett spektrum av företag och institutioner, vilket innebär att rekommendationerna får en bred förankring och en god spridning. Remissgruppen fungerar som remissinstans för de rekommendationsförslag som formuleras av koordinationsgruppen. I gruppen ingår personer som har särskilda kunskaper eller på annat sätt kan bidra med goda synpunkter.

Framgångsrikt språkvårdsprojekt

Arbetet med och spridningen av Datatermgruppens rekommendationer har varit mycket framgångsrikt. Framgången bygger på flera faktorer:

- Vi har i många fall varit tidigt ute, innan någon terminologi hunnit etableras.
- I gruppen ingår inflytelserika personer som har auktoritet och möjlighet att sprida rekommendationerna.
- Många av gruppdeltagarna, som i sin tur har välbesökta sidor, har skapat länkar till gruppens webbplats.
- Medarbetarna hos de institutioner och företag som deltar i gruppen har uppmanats att följa rekommendationerna (t.ex. alla medarbetare inom koncernen Sveriges Radio och Television).

Ola Karlsson

- Åtskilliga tidningar (inte minst de stora dagstidningar som är representerade i gruppen) har publicerat artiklar om gruppens arbete, gruppen har omtalats i radio, i utbildningsprogram i tv etc.
- Arbetet sker på ideell basis och utan någon betungande administration.
- Vårt arbete ligger rätt i tiden – många, både folk i data-branschen och vanliga användare, är trötta på den terminologiska förvirringen.

Allt detta har tillsammans med den uppmärksamhet gruppen fått resulterat i att antalet anrop till gruppens webbsidor redan från början varit högt, och reaktionerna har övervägande varit mycket positiva.

Ordlista på webben

Gruppens ambition har inte varit att utarbeta någon fullständig ordlista utan att ta upp ett urval begrepp och termer som människor har problem med. Termerna ska i första hand vara sådana som används av många människor – inte bara av ett fåtal tekniker. De ska helst också vara relativt aktuella och det bör i regel saknas ett etablerat språkbruk för dem. I andra hand tar gruppen upp termer och begrepp som är mer tekniska eller som är etablerade, men som många människor ändå är osäkra över. Meningen är att såväl vanliga datoranvändare som teknik- och reklamskribenter lätt ska kunna slå upp vilka termer man bör använda, vad de betyder och hur de ska stavas, böjas och eventuellt uttalas.

Utöver själva ordlistan finns också en fråga och svar-avdelning för lite mer speciella begrepp och termer som vi ännu inte utfärdat någon färdig rekommendation för. Eftersom det inte bara är om termer och begrepp utan också om diverse allmänna språkliga problem vi får frågor, finns här även en samling skrivregler. På webbsidorna finns dessutom ett dokument om de termprinciper vi följer samt en närmare presentation av

gruppen och dess medlemmar. Den som vill framföra önskemål om att gruppen ska behandla ett visst begrepp hittar en särskild e-postadress till Datatermgruppen, och den som vill få information om när webbsidorna uppdateras med nya rekommendationer kan anmäla sig till en särskild sändlista. På webbplatsen finns också interna webbsidor där gruppmedlemmarna kan hitta viktig information, arkiverade dokument, remissammanställningar och liknande.

Tittar man på vår besöksstatistik ser man att folk inte minst letat sig hit via länkar från Språknämndens, TNC:s och KTH:s webbsidor, men också från t.ex. Skoldatanätet, WM-Data, Ericsson, Telia, Posten och Kungliga Biblioteket. Besökare från andra nordiska länder liksom från USA och övriga Europa förekommer också. På webbsidorna finns en särskild sökfunktion, och i statistiken över dessa sökningar kan man konstatera att vi i stort lyckats ta upp just sådana ord och begrepp som folk undrar över.

Termprinciper

Vilka principer följer då gruppen i sitt termarbete? I första hand rekommenderas ett befintligt svenskt ord, eftersom ett svenskt ord som redan är i bruk har starkast chanser. Det finns t.ex. ingen anledning att använda engelskans *printer* när det finns ett svenskt ord *skrivare* som kan användas. Inte heller finns det skäl att använda *mailing list* i stället för *sändlista* eller *slash* i stället för *snedstreck*. För många nya främmande företeelser vi anammar finns alltså sedan tidigare ett naturligt svenskt ordval. För t.ex. *mail* har vi *post*, varför det inte finns någon anledning tala om *e-mail*, inte ens i form av ett försvenskat *mejl*.

Finns det ingen bra svensk term i bruk får man skapa en. Då kan man välja mellan att göra ett översättningslån eller att med utgångspunkt från begreppet finna en bra svensk term. Översättningar kan fungera ibland, som i *bläckstråleskrivare* för *ink jet writer* eller *mus* för *mouse*. I andra fall låter sig or-

det svårligen översätts. Då är många gånger ett nykonstruerat ord att föredra, t.ex. *bildskärm* för *display*, *säkerhetskopior* för *backup*, *kortplats* för *slot* och *gränssnitt* för *interface*. När det gäller översättningslån bör man komma ihåg att den engelska originaltermen långt ifrån alltid är bra i sig, att den kanske inte alls ger en bra beskrivning. Därför gäller det att hela tiden se till företeelsen som termen ska beskriva, ett faktum som ofta aktualiserats i gruppens arbete.

Ibland kan det vara svårt att hitta en bra svensk benämning, och ett nytt begrepp kan vara svårt att på ett kort sätt beskriva med svenska ord. Källspråkets term kan också av andra skäl vara så inrotad att den knappast längre går att ersätta. Men det måste gå att stava, böja, uttala och bilda sammansättningar av dem på svenska. Substantiv måste åtminstone få genus och vid behov kunna böjas. Resultatet blir ord som *server*, *servern*, *servrar*, *servrarna* och *skanner*, *skannern*, *skannrar*, *skannrarna* med verbet *skanna*. För att ytterligare försvenska lånordet bör vi ge det en mer svensk stavning. *Web* har t.ex. fått grundformen *webb* (jfr *jobb* av eng. *job*) och just *scanner* har omstavats till *skanner*. Även ordbildningen bör i möjligaste mån följa svenska ordbildningsmönster. Kanske hade t.ex. formen *skannare* varit att föredra framför *skanner*; nu har vi stannat vid en kompromiss. Slutligen bör också uttalet anpassas till svenskan. Vi säger t.ex. *skanner* med svenskt uttal (kort a-ljud), inte engelskt (ä).

Termrekommendationer kräver ständiga avvägningar

Hur en term ska hanteras, om den ska översättas eller återskapas på svenska eller bara få en försvenskad form, och i så fall hur långt den ska försvenskas, är förstas en avvägningsfråga. Under vårt termarbete har vi fått göra många sådana avvägningar: Ger den främmande termen en bra beskrivning? Är den främmande termen för etablerad för att ett svenskt förslag ska kunna få fotfäste? Kommer det svenska förslaget att upplevas som alltför hemvävt (som *vävmästare* för *web master*) eller alltför tungt

Säg e-post, inte e-mail eller mejl!

(om det är en lång sammansättning)? Många svåra frågor måste besvaras innan en rekommendation slutligen kan utfärdas, och slutresultatet blir ofta en kompromiss mellan olika rivaliserande principer.

Skrivregler är också viktiga

Det är inte bara termerna i sig som är svårhanterliga. Även andra problem följer med importen av de främmande orden, problem som skapar osäkerhet hos skribenterna. Därför har Svenska datatermgruppen också publicerat rekommendationer för skrivregler och liknande. Det kan röra sig om osäkerhet kring prepositionsval (gör man saker *på*, *i* eller *med* en Internettjänst?), användande av engelsk apostrof vid genitiv eller frågor om versaler och gemener (skriver man *CAD/CAM*, *WWW*, *CD* och *PC* eller *cad/cam*, *www*, *cd* och *pc*?). Rekommendationer kan också behövas för andra principfrågor. Det kan gälla hur man ska hantera avstavning och interpunktion i Internetadresser, hur man ska skriva källhänvisningar till Internet och andra elektroniska medier etc.

Internationella utblickar

Alla icke engelskspråkiga länder upplever samma invasion av engelska datatermer som vi i Sverige. Därför arbetar Datatermgruppen nu för att få igång en dialog med terminologiinstanser i andra länder. Ett särskilt termprojekt har påbörjats för vilket EU-pengar söktes och i vilket kontakter tagits med Norge, Finland och Grekland. Vår förhoppning är att Svenska datatermgruppen kan fungera som modell vid bildandet av liknande datatermgrupper utomlands – kanske också för termgrupper inom andra områden. Målet är att så småningom kunna upprätta ett europeiskt elektroniskt forum för dataterminologi, där man kan ta del av varandras termlösningar och försöka enas om gemensamma begreppsbeskrivningar. Ett sådant forum skulle då göras tillgängligt för utomstående – översättare, teknikskribenter, programvarutillverkare och andra – som behöver

Ola Karlsson

hjälp med terminologin. På nordisk nivå är det tänkt att Datatermgruppen ska bli en del i det samnordiska Nordterm-Net, en gemensam webbplats för en mängd nordiska databaser och termsamlingar. Utöver detta har Datatermgruppen också planer på att anordna konferenser, erbjuda konsulttjänster m.m.

Svenskan behöver svenska datatermer

Det finns alltså språkliga principer att luta sig mot för den som vill föreslå svenska eller försvenskade datatermer. Tyvärr har man då fortfarande attityderna kvar att tackla. För engelska är enligt mångas föreställning "world wide" och "on line", medan svenska är provinsiellt och begränsat. Men resultatet av det engelska termflödet är inte god engelska utan snarare en strukturlös pidginsvenska, oförståelig både för engelsktalande och för de flesta svenskar.

"Vilken isländska vill du att ditt barn ska tala?", frågar dataföretaget Apple i en isländsk annons som ger exempel på både hemvävda dataord och anglifierad data-pidgin. Kommer vi att någon gång få se sådana annonser i Sverige, där helsvenska termer blir ett försäljningsargument för produkterna? Knappast. Men kanske kan vi i Sverige bli ett föregångsland när det gäller att hantera engelska datatermer – även om vi inte väljer den isländska modellen. Det är Svenska datatermgruppens förhoppning att kunna bidra till en sådan utveckling – och till en ökad medvetenhet om vikten av att våra datatermer är begripliga och hanterbara på svenska.

Adresser till Svenska datatermgruppen

Datatermgruppens webbsidor:

<http://www.nada.kth.se/dataterm>

Kommentarer och önskemål från allmänheten, e-post:

dataterm-kontakt@nada.kth.se

Fortlöpande information till utomstående, e-post:

dataterm-nytt@nada.kth.se

Ordrede forhold Om retskrivningsloven og sprognævnsløven

Henrik Galberg Jacobsen

Den 1. august 1997 trådte der to love om det danske sprog i kraft, nemlig *lov nr. 332 af 14.5.1997 om dansk retskrivning (retskrivningsloven)* og *lov nr. 320 af 14.5.1997 om Dansk Sprognævn (sprognævnsløven)*. I tilknytning til Sprognævnsløven har Kulturministeriet desuden udsendt en ny bekendtgørelse om Sprognævnet, *bekendtgørelse nr. 707 af 4.9.1997 om Dansk Sprognævnns virksomhed og sammensætning*. De to love og bekendtgørelsen er aftrykt som bilag 1–3 sidst i artiklen.

Fra minister til Folketing

Den danske retskrivning og det danske sprognævn er altså nu ”kommet på lov”. Det er en vigtig og enestående begivenhed i den danske sproghistorie. Hidtil har forskrifterne for retskrivningen og for Sprognævnet nemlig først og fremmest været bekendtgørelser udstedt af en minister. Og selvom ministeren – som fx undervisningsminister Hartvig Frisch ved retskrivningsreformen i 1948 – havde sikkerhed for at der var parlamentarisk dækning for hans bekendtgørelse, så var der ligegodt tale om administrative forskrifter, som en senere minister ville kunne ændre eller fjerne uden at forelægge det for Folketinget.

Det kan ikke længere lade sig gøre. I dag hviler såvel den danske retskrivning som Dansk Sprognævn på et lovgrundlag der er vedtaget af Folketinget, og som det kun tilkommer samme lovgivende forsamling at ændre eller ophæve.

Reformer?

Hvad er der så sket af ændringer efter at de to love er vedtaget og trådt i kraft? Er det fx en retskrivningsreform Folketinget

har vedtaget? Og har tinget ved samme lejlighed udstyret Sprognævnet med carte blanche til at skalte og valte med stavningen af ordene i det danske sprog? – Næh, slet ikke:

Retskrivningen som sådan er ikke ændret en tøddel. De stavemåder og bøjningsformer og kommaer og orddelelvninger mv. der var korrekte før 1. august 1997, er stadig korrekte. Og de stavemåder mv. der var forkerte før denne dato, er lige så forkerte i dag. Indholdet af den officielle danske retskrivning er altså det samme. Men der er i dag flere der er forpligtet til at følge den officielle retskrivning, end der var før den 1. august (se nærmere nedenfor).

Heller ikke hvad Sprognævnet angår, er der sket drastiske ændringer. Nævnets beføjelser er blevet præciseret og klargjort i den nye lov (og i den dertil hørende bekendtgørelse, se nærmere nedenfor). Men i øvrigt afviger de ikke synderligt fra de hidtidige beføjelser og fra den praksis der har været fulgt siden nævnet blev oprettet i 1955. Og de opgaver som Sprognævnet havde efter den gamle bekendtgørelse, har nævnet stadig.

Skal man kort sammenfatte virkningen af de to love om sproget, kan man sige at de har bragt ordnede forhold på området.

Med sprognævnsløven foreligger der nu formulerede direktiver for hvilke retskrivningsændringer Dansk Sprognævn kan tillade sig at foretage på egen hånd, og hvilke ændringer der kræver godkendelse i Kulturministeriet og Undervisningsministeriet.

Og med retskrivningsloven er der blevet ryddet op i den uoverskuelige samling af gamle og delvis forældede retskrivningsbekendtgørelser og -cirkulærer der hidtil har udgjort grundlaget for den officielle danske retskrivning: I lovens sidste paragraf ophæves der udtrykkeligt 4 bekendtgørelser. Men derved bortfalder der samtidig yderligere et antal ændringsbekendtgørelser og -cirkulærer, således at retskrivningsloven alt i alt erstatter en halv snes retskrivningsforskrifter udstedt i årene 1892–1984.

En af de ændringsbekendtgørelser der er bortfaldet med retskrivningsloven, er Kirke- og Undervisningsministeriets be-

kendtgørelse nr. 184 af 15.12.1900. Med den blev det gjort valgfrit om man ville bruge verbernes pluralisformer eller ej, dvs. om man ville skrive fx *Vi løbe* og *Vi ere* eller *Vi løber* og *Vi er*. Det er altså først nu efter den 1. august 1997 at der ikke længere er mulighed for at bruge pluralisformer af verber i den officielle danske retskrivning!

Sprognævnet og retskrivningen

Både efter retskrivningsloven (§ 1, stk. 1–2) og sprognævnsloven (§ 1, stk. 1, og § 2, stk. 1–2) er der en nær forbindelse mellem Dansk Sprognævn og den officielle danske retskrivning. Det fastslås således i begge love at den danske retskrivning fastlægges af Dansk Sprognævn, at denne retskrivning offentliggøres i den officielle danske retskrivningsordbog, og at det er Dansk Sprognævn der redigerer og udgiver denne ordbog.

Om de retningslinjer som Dansk Sprognævn skal følge ved fastlæggelsen af den danske retskrivning, henviser retskrivningsloven (§ 1, stk. 2) til de regler der er fastsat ”i eller i medfør af” sprognævnsloven. Der sigtes her til sprognævnslovens § 1, stk. 3, og den bekendtgørelse som kulturministeren har udstedt i medfør af lovens § 1, stk. 5, samt til lovens § 2, stk. 2-3.

Det første sted i sprognævnsloven drejer sig om grundlaget for nævnets arbejde i almindelighed. Det fremhæves her at nævnet i sit arbejde skal ”tage hensyn til sprogets funktion som bærer af tradition og kulturel kontinuitet og som spejl af samtidens kultur og samfundsforhold”. Hvad der menes med denne meget almene og åbne formulering, er uddybet dels i de bemærkninger der ledsagede lovforslaget da det blev fremsat i Folketinget 20. november 1996, dels i Kulturministeriets bekendtgørelse af 4.9.1997 om Sprognævnet.

Tradition og sprogbrug

Nøgleordene i såvel bemærkningerne til lovforslaget som bekendtgørelsen er *traditionsprincippet* og *sprogbrugsprincippet*.

Det er de to hovedprincipper som Sprognævnet skal tage hensyn til i sit arbejde med sprognormeringen, herunder fastlæggelsen af retskrivningen. I bemærkningerne til lovforslaget er principperne beskrevet således:

Officiel dansk retskrivning bygger på et traditionsprincip og et sprogbrugsprincip. Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet.

Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbruges skriftlige sprogbrug.

Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet. Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelig danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk.

Samme forklaring giver 1997-bekendtgørelsen om Sprognævnet, der dog yderligere (i § 1, stk. 3) præciserer hvilke ord traditionsprincippet skal anvendes på:

Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk og ord dannet af græske, latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis.

Man kan her bemærke at de to hovedprincipper altså først og fremmest er aktuelle når det drejer sig om stavning af fremmedord. Man kan ligeledes bemærke at den gamle retskrivningsbekendtgørelse fra 1892, der blev ophævet med vedtagelsen af den nye retskrivningslov, stadig er med i kulissen som en

del af grundlaget for moderne dansk retskrivning. Og man kan endelig bemærke at ord fra engelsk – der her ganske vist skjuler sig bag etiketten ”ord fra andre sprog” – nu også er kommet med i retskrivningsforskrifterne, og at de i overensstemmelse med sprogbrugsprincippet som hovedregel fortsat skal skrives på samme måde som i engelsk.

Præciserede beføjelser

Sprognævnetslovens § 2, stk.2–3, afstikker rammerne for Sprognævnets ret til at lave ændringer i Retskrivningsordbogen – og altså dermed i den officielle retskrivning. Det anføres her at nævnet på egen hånd – uden at spørge – kan ”foretage ændringer og ajourføringer af ikkeprincipiel karakter”. Ændringer ”af principiel karakter” skal derimod først godkendes af kulturministeren, der inden en evt. godkendelse skal forelægge sagen for undervisningsministeren.

Hvad man skal forstå ved ”ændringer af ikkeprincipiel karakter” og ”ændringer af principiel karakter”, forklares ikke i selve loven. Men også her er der hjælp at hente i bemærkningerne til lovforslaget. Det fremgår her at man ved ”ændringer af principiel karakter” forstår mere gennemgribende eller systematiske ændringer, og som eksempler nævnes:

forslag til indførelse af ny tegnsætning, afskaffelse af stumme h'er og d'er, genindførelse af store bogstaver i navneord, konsekvent fordanskning af fremmedords stavning eller ændring af endelsen ”tion”/”sion” til ”sjon” eller endelsen ”ium” til ”ie” (i fx gymnasium og planetarium).

Om de ikkeprincipielle ændringer oplyses det i bemærkningerne at Sprognævnet efter loven vil få ”bemyndigelse til at foretage justeringer af enkeltords stavemåde og bøjningsformer og ændringer, der ikke er gennemgribende eller systematiske”.

Det er nyt at det nu udtrykkeligt står i bestemmelserne for Sprognævnet at nævnets beføjelser mht. retskrivningsændringer afhænger af om ændringerne er af principiel karakter eller ej. Og det er også nyt at der nu gives eksempler på hvad man skal

Henrik Galberg Jacobsen

forstå ved principielle ændringer, således at grænsen mellem tilladelige og ikketilladelige ændringer nu tegner sig relativt klart. Men i øvrigt er der tale om en skelnen og et princip som også har været anerkendt i det hidtidige samarbejde mellem Sprog-nævnet og nævnets ministerium, og som nævnet også har lagt til grund ved redaktionen af 1. udgave af *Retskrivningsordbogen* fra 1986.

Retskrivning for flere

Den officielle danske retskrivning var til at begynde med skolens retskrivning. Det var den retskrivning som skulle bruges i undervisningen i skolerne og ved prøver og eksamener. Siden 1948 har også statstjenesten skullet følge denne retskrivning. Og med retskrivningsloven fra 1997 er kredsen af personer der er forpligtede til at bruge den officielle retskrivning, udvidet yderligere.

Retskrivningen skal nu – ud over af skolen – følges af ”alle dele af den offentlige forvaltning, af Folketinget og myndigheder med tilknytning til Folketinget samt af domstolene”. Det uddybes i bemærkningerne til lovforslaget, der bl.a. præciserer at den officielle retskrivning ”foruden forvaltningsmyndigheder inden for statstjenesten” nu også omfatter ”den kommunale og amtskommunale forvaltning”.

Kommunerne mv. har altså måttet sige farvel til deres hidtidige ret til at skrive som de ville. Men eftersom de – ligesom i øvrigt privatpersoner og private virksomheder – i praksis har følt samme forpligtelse over for *Retskrivningsordbogen* som de dele af befolkningen der skulle følge den, er der tale om en ændring der næppe vil blive registreret rundt om på rådhus og amtsgårde.

BILAG 1

Retskrivningloven

Lov nr. 332 af 14.5.1997 om dansk retskrivning. Trykt i Lovtidende A, s. 1521.

Lov om dansk retskrivning

VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt:

Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

§ 1. Dansk retskrivning fastlægges af Dansk Sprognævn og offentliggøres i Dansk Sprognævns retskrivningsordbog.

Stk. 2. Ved fastlæggelsen af dansk retskrivning følger Dansk Sprognævn de regler, der er fastsat i eller i medfør af lov om Dansk Sprognævn.

§ 2. Dansk retskrivning skal følges af alle dele af den offentlige forvaltning, af Folketinget og myndigheder med tilknytning til Folketinget samt af domstolene. Det samme gælder ikke-offentlige uddannelsesinstitutioner, som modtager dækning af driftsomkostningerne på halvdelen eller mere, og private og selvejende skoler, hvor børn opfylder undervisningspligten.

Stk. 2. Undervisningsministeren kan fastsætte nærmere regler om undtagelse af visse skoler og andre uddannelsesinstitutioner under Undervisningsministeriet og kan endvidere efter aftale med vedkommende minister fastsætte nærmere regler om undtagelse af skoler og andre uddannelsesinstitutioner under andre ministerier.

Stk. 3. Undervisningsministeren kan fastsætte nærmere regler om, at en eller flere mulige retskrivningsformer, f.eks. stave- og tegnsætningsformer, skal foretrækkes i særlige sammenhænge.

§ 3. Loven træder i kraft den 1. august 1997.

Stk. 2. Følgende bekendtgørelser ophæves:

Henrik Galberg Jacobsen

- 1) Bekendtgørelse nr. 23 af 27. februar 1892 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.
- 2) Bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.
- 3) Bekendtgørelse nr. 128 af 22. marts 1948 om ændringer i retskrivningen.
- 4) Bekendtgørelse nr. 19 af 8. februar 1995 om retskrivningen.

§ 4. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Givet på Christiansborg Slot, den 14. maj 1997

Under Vor Kongelige Hånd og Segl

MARGRETHE R.

/Ole Vig Jensen

BILAG 2

Sprognævnsløven

Lov nr. 320 af 14.5.1997 om Dansk Sprognævn. Trykt i Lovtidende A, s. 1497-98.

Lov om Dansk Sprognævn

VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt:

Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

Kapitel 1

Dansk Sprognævns opgaver

§ 1. Dansk Sprognævn har til opgave at følge det danske sprogs udvikling, at give råd og oplysninger om det danske sprog og at fastlægge den danske retskrivning.

Stk. 2. Sprognævnet skal

1. indsamle nye ord, ordforbindelser og ordanvendelser, herunder forkortelser,

2. besvare sproglige spørgsmål fra myndigheder og offentligheden om det danske sprogs bygning og brug, herunder give vejledning i stavning og udtale af udenlandske navne,
3. udgive skrifter om dansk sprog, navnlig vejledninger i brugen af modersmålet, og samarbejde med terminologiorganer, ordbogsredaktioner og offentlige institutioner, der autoriserer eller registrerer stednavne, personnavne og varenavne.

Stk. 3. Dansk Sprognævn skal arbejde på videnskabeligt grundlag. I sit arbejde skal nævnet tage hensyn til sprogets funktion som bærer af tradition og kulturel kontinuitet og som spejl af samtidens kultur og samfundsforhold.

Stk. 4. I sager, som vedrører forholdet til andre sprog, forhandler nævnet med tilsvarende organer i de pågældende lande. Nævnet skal især samarbejde med sprognævn og tilsvarende organer i Norden.

Stk. 5. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om grundlaget for Sprognævnets virksomhed.

§ 2. Dansk Sprognævn redigerer og udgiver den officielle danske retskrivningsordbog. Heri offentliggøres den af nævnet fastlagte retskrivning.

Stk. 2. I forbindelse med udgivelse af nye udgaver af retskrivningsordbogen kan nævnet på egen hånd foretage ændringer og ajourføringer af ikkeprincipiel karakter.

Stk. 3. Ændringer af principiel karakter kræver godkendelse af kulturministeren efter indhentet udtalelse fra undervisningsministeren.

§ 3. Sprognævnet udsender hvert år en beretning om arbejdet. I beretningen eller på anden måde offentliggør nævnet mindst én gang om året et udvalg af de udtalelser, som det har afgivet i årets løb.

Kapitel 2

Dansk Sprognævns struktur

§ 4. Dansk Sprognævn består af et repræsentantskab, et arbejdsudvalg og et forsknings- og informationsinstitut.

§ 5. Repræsentantskabet træder sammen mindst én gang om året. Ved årsmødet, som holdes snarest muligt efter regnskabsårets udgang, forelægger formanden regnskabet og en beretning om arbejdet i det forløbne år samt forslag til en aktivitetsplan for det kommende år. Regnskab, beretning og aktivitetsplan skal godkendes af repræsentantskabet.

Stk. 2. Beretning og aktivitetsplan sendes derefter til Kulturministeriet.

§ 6. Repræsentantskabet består af indtil 30 medlemmer.

Stk. 2. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om sammensætningen af repræsentantskabet.

Stk. 3. Kulturministeren beskikker medlemmerne for 3 år ad gangen. Ingen kan beskikkes eller genbeskikkes til medlem af nævnet efter at være fyldt 70 år.

Stk. 4. Kulturministeren udpeger for 3 år ad gangen blandt repræsentantskabets medlemmer en formand og en næstformand, som tillige er formand og næstformand for det i § 7 omhandlede arbejdsudvalg. Formanden modtager et vederlag, som fastsættes af kulturministeren.

§ 7. Arbejdsudvalget behandler løbende sager af mere principiel karakter. Udvalget består af mindst 5 og højst 9 personer, hvoraf de 2 er repræsentantskabets formand og næstformand, jf. § 6, stk. 4. De øvrige vælges af og blandt repræsentantskabets medlemmer for 3 år ad gangen.

Stk. 2. Arbejdsudvalget fastsætter selv sin forretningsorden.

§ 8. Forsknings- og informationsinstituttet varetager det daglige forsknings-, rådgivnings- og oplysningsarbejde under ledelse af formanden. Derudover varetager instituttet sekretariatsopgaver for nævnets arbejdsudvalg og repræsentantskab.

Kapitel 3

Overgangs- og ikrafttrædelsesbestemmelser

§ 9. Loven træder i kraft den 1. august 1997. Samtidig ophæves bekendtgørelse nr. 563 af 26. november 1981 om Dansk Sprognævn.

Stk. 2. Det første repræsentantskab beskikkes for perioden fra 1. august 1997 til 31. december 1999 i henhold til de regler, der fastsættes i medfør af § 6, stk. 2.

Givet på Christiansborg Slot, den 14. maj 1997

Under Vor Kongelige Hånd og Segl

MARGRETHE R.

/Ebbe Lundgaard

BILAG 3

Sprogævnsmkendtgørelsen

Bekendtgørelse nr. 707 af 4.9.1997. Trykt i Lovtidende A, s. 3745-3746.

Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning

I medfør af § 1, stk. 5, og § 6, stk. 2, i lov nr. 320 af 14. maj 1997 om Dansk Sprognævn fastsættes:

§ 1. Den retskrivning, der fastlægges af Dansk Sprognævn, og som offentliggøres i den officielle danske retskrivningsordbog, skal fastlægges i overensstemmelse med de i stk. 2-4 nævnte hovedprincipper for retskrivningen.

Stk. 2. Hovedprincipperne for dansk retskrivning er traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet.

Stk. 3. Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som siden 1955 er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet. Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet.

Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk og ord dannet af græske, latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis.

Stk. 4. Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbruges skriftlige sprogbrug.

Stk. 5. Såfremt danske stednavne medtages i retskrivningsordbogen, sker dette i den form, der er fastlagt af Stednavneudvalget og autoriseret af Kulturministeriet. For stednavne, der er medtaget i retskrivningsordbogen, og som omautoriseres i bogens gyldighedsperiode, gælder det at den gamle form forbliver korrekt ved siden af den nyautoriserede indtil næste udgave eller oplag af ordbogen.

§ 2. Sager om ændringer af retskrivningen skal behandles i repræsentantskabet. Repræsentantskabet tager stilling til, om en ændring er af principiel karakter.

Stk. 2. Repræsentantskabets afgørelser træffes med almindelig stemmeflerhed. Ved stemmelighed er formandens stemme udslagsgivende.

Stk. 3. Repræsentantskabet skal orienteres om og have tilsendt alt materiale, der tilgår og behandles i arbejdsudvalget. Repræsentantskabets medlemmer har møde- og taleret ved arbejdsudvalgets møder.

§ 3. Repræsentantskabet består af indtil 30 medlemmer. De 27 udpeges af følgende: Folketingets Informations- og Dokumentationsafdeling, Statsministeriet, Justitsministeriet, Undervisningsministeriet, Kulturministeriet, Statens Information, EU's Sprog tjenester, Stednavneudvalget, Modersmål-Selskabet,

Erhvervsprogligt Forbund, Danmarks Radio og TV 2, Dansk Standard, Det Danske Akademi, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Dansk Forfatterforening og Danske Skønlitterære Forfattere, Dansk Journalistforbund, Dansk Skuespiller Forbund, Daneklærerforeningen, Danmarks Lærerforening, Foreningen Norden, Danske Dagblades Forening og Rektorkollegiet.

Stk. 2. Hver institution mv. udpeger 1 repræsentant, med følgende undtagelser: Rektorkollegiet udpeger 5 repræsentanter, som alle skal være sagkyndige, og hvoraf højst 2 må repræsentere samme højere læreanstalt. Daneklærerforeningen udpeger 2 repræsentanter, som skal repræsentere henholdsvis seminarierne og gymnasieskolen; Danmarks Lærerforenings repræsentant skal repræsentere folkeskolen. Dansk Forfatterforening og Danske Skønlitterære Forfattere udpeger i fællesskab 1 repræsentant. Danmarks Radio og TV 2 udpeger ligeledes i fællesskab 1 repræsentant.

Stk. 3. Når repræsentantskabet er nedsat, kan det i sin funktionstid indstille højst 3 yderligere medlemmer, som enten kan være personlige medlemmer eller repræsentanter for andre institutioner end de ovenfor nævnte. Disse medlemmer udpeges af kulturministeren.

§ 4. Bekendtgørelsen træder i kraft den 20. september 1997.

Stk. 2. Det første repræsentantskab beskikkes for perioden 1. august 1997–31. december 1999.

Kulturministeriet, den 4. september 1997

EBBE LUNDGAARD

/ Kathrine Lehmann

Artiklen her i *Sprog i Norden* er en let revideret version af en artikel med samme navn i *Nyt fra Sprognævnet 1997/3*.

Det nordiske språkfellesskapet: språksosiologiske vilkår og framtidsutsikter

Geirr Wiggen

Nordmål-konferansen i Paris 3.–4. september 1997 er et uttrykk for at de nordiske lands regjeringer bekymrer seg positivt for det nordiske språkfellesskapet. De karakteriserer det som uhyre verdifullt – jf. tittelen på den ferskeste av flere rapporter fra Nordisk ministerråd om det, *Det umistelige* (Nordisk Ministerråd 1996) – og er klar over at endra politiske og økonomiske forhold i vår samtid utfordrer det kultur- og språkfellesskapet i Norden som mange har tatt for gitt i vår levetid, men som verken er naturgitt eller framtidssikra. Det er ikke minst den allment europeiske politiske utviklinga, med framveksten av et stadig mer innflytelsesrikt EU som hovedmotor, som har virka og virker til disse endringene, enda mange av de samme kreftene som karakteriserer utviklinga i EU og EØS-området, gjenfinnes i den mer allmenne internasjonaliseringa som finner sted over hele verden. At Nordmål-konferansen finner sted i hjertet av EU, høver med at samkjensla og språkfellesskapet i Norden skal belyses nettopp i et EU-perspektiv. Forholdet mellom Nordens språk og EU er interessant ikke bare for dem som bekymrer seg for det nordiske språkfellesskapet og de språka og språkbrukerne som inngår i det. På det politiske nivået ser også EU på det nordiske fellesskapet med interesse. Jeg skal komme inn på dét òg, men først og fremst konsentrere meg om det nordiske språkfellesskapet sjøl.

Meninga med konferansen er å få i gang en diskusjon om det framtidige nordiske kultur- og språksamarbeidet med tanke på å formulere noen strategier for det. Det dreier seg om et verdi- og følelsesladd saksfelt, og når det nå er under utfordring og endring, kan de av oss som på forskjellig vis berøres av det, lett komme til å betone for mye både situasjonens farer og dens

muligheter. Hva som reknes som tap og gevinst, avhenger av den rasjonalitet som ligger til grunn for vurderingene, enten det er en mer teknisk rasjonalitet med sikte på gitte politiske mål, eller det er en verdirasjonalitet som med vekt på forskjellige verdier utfordrer disse måla i større eller mindre grad. Politiske entreprenørånder har ellers lett for å overbetone muligheter og gevinster og overse farer og tap, kritikere det motsatte. Begge bidrag trengs. Mitt tenderer nok mest mot det kritiske. Det er likevel ment som et positivt bidrag til et så realistisk bilde av situasjonen som mulig.

La oss først få konkretisert hva det nordiske språkfelleskapet er. Det er allerede gjort i de dokumenta som Nordmålprogrammet og Paris-konferansen bygger på (Nordisk Ministerråd 1988:19f.; 1995:6f.; 1996), og det er gjentatt, presisert og supplert med flere gode analyser i en del eldre og nyere fagpublikasjoner (f.eks. Haugen 1953, 1966; Dahlstedt 1975; Maurud 1976; Elert 1981; Torp 1982:160f.; Molde 1983; Börestam 1984, 1985, 1987; Börestam Uhlmann 1991a, b, 1994; Vikør 1993: kap. IV; Løland 1996; Simonsen 1996:23f.). Derfor skal jeg være ganske summarisk om det her:

Det dreier seg om et språkfelleskap av to typer for til sammen om lag 23 millioner mennesker i de nordiske land.

For de omtrent 18 millionene som har dansk, norsk eller svensk som morsmål, er det tale om en mulighet for direkte gjensidig forståelse av hverandres skandinaviske morsmål, der enhver kan bruke sitt eget morsmål og forstå den andres over landegrensene. Det dreier seg altså om en sentralnordisk kompetanse i å *forstå* nabospråka, ikke i å snakke eller skrive dem. Og jeg sier *mulighet* til det, for det er et faktum at dette interskandinaviske språkfelleskapet ikke er eller noensinne har vært fullt ut realisert. Dels er det dansk-, norsk- og svenskspråklige som overhodet ikke forstår hverandres morsmål, dels er manges gjensidige forståelse partiell. Jeg skal komme noe nærmere inn på hva denne haltende interskandinaviske språkforståelsen kan skyldes, og åssen den vanligvis blir avhjulpet i konkrete språkbrukssituasjoner. Her er

poenget i første omgang å slå fast at det *er* et reelt gjensidig språkfelleskap mellom et flertall av danske, norske og svenske morsmålsbrukere som går svært langt, og som hviler på et felles dialektalt kontinuum innafor et geografisk sammenhengende område og på visse sosiopsykologiske bruksbetingelser som rommer muligheter til enda bedre interskandinavisk språkforståelse så vel som til det motsatte. Det er ikke i første rekke språklige, men språksosiologiske vilkår som avgjør kvaliteten og rekkevidden av dette sentralnordiske språkfelleskapet. Reint språklige forskjeller spiller uten tvil ei viss rolle der den gjensidige språkforståelsen svikter, men de er i regelen ikke primære hindringer i den sammenhengen.

For de resterende drøye fem millionene i Norden som har andre stedegegne språk enn dansk, norsk eller svensk som morsmål/førstespråk, har det nordiske språkfelleskapet en annen karakter. For dem som har som morsmål/førstespråk enten finsk, færøysk, inuitt (grønlandsk), islandsk, karelsk, romani, rotvelsk, samisk eller tartarisk (se Wiggen 1995b, 1996a, 1997), er dansk, norsk og/eller svensk rett nok andrespråk/fremmedspråk, men likevel i stor grad *lingua franca* for internordisk kommunikasjon. Et vilkår for det er at de dels av samtidspolitiske, dels av historisk-politiske grunner har hatt og ennå har ett av disse språka som obligatorisk første fremmedspråksfag i den allmenne skolen. På Færøyene og Grønland er det dansk, på Island i all hovedsak dansk, enda det er høve for elevene der til å velge norsk eller svensk i stedet for dansk, og noen gjør det. For samene er det finsk, norsk eller svensk, alt etter hvilket land de bor i. I Finland er det det jamstilte offisielle språket svensk for de 93–94 % av folket som er primært finskspråklige (liksom det er finsk for de ca. 6 % som har svensk som morsmål). Fordi svært få dansk-, norsk- eller svenskspråklige forstår eller kan bruke noen av de andre språka i Norden, fungerer andre nordiske språk enn nettopp dansk, norsk og svensk sjelden som *lingua franca* i konkrete internordiske samhandlingssituasjoner, enten det er to eller flere språk som er involvert.

For noen av de utkantnordiske er kompetansen i ikke bare å forstå ett eller flere av de skandinaviske språka, men òg i å bruke dem aktivt i tale og/eller skrift, så god at de med stor rett kan sies å ha en avansert to-/flerspråklig kompetanse i nordiske språk. En del eldre mennesker er derimot helt énspråklige morsmålsbrukere, og de har dermed ikke del i noe nordisk språkfelleskap. Andre har såpass dårlige ferdigheter i å forstå dansk, norsk eller svensk, og enda dårligere i å bruke noen av disse språka aktivt, at forutsetningene deres for å delta i noe nordisk språkfelleskap må sies å være svake, og stadig flere av de yngre blant dem ser nå ut til å velge andre språk enn de sentralnordiske som *lingua franca* i internordiske samhandlings-situasjoner, først og fremst engelsk. Det gjelder særlig finsk-språklige finner, men òg i merkbar grad islendinger. I den grad de baltiske landa nå blir inkludert i den nordiske samhandlings-sfæren, gjelder dette også dem, enda det i alle disse tre landa er en del, især akademikere, som kan svensk (mange etter opphold i Sverige som flyktninger), og det er en ikke ubetydelig interesse blant de yngre for å lære nordiske språk, især svensk. Ei sak for seg er det nære sambandet mellom de finsk-ugriske språka estisk og finsk, der esternes forståelse av finsk for tida er bedre enn omvendt. Jf. Nordisk språksekretariat 1992.

De utkantnordiske har ellers en høgere språklig barriere å overvinne når det gjelder å forstå andre skandinaviske språk enn det de bruker som *lingua franca*, enn det skandinaviske morsmålsbrukere har når de skal forstå andre skandinaviske grannespråk. Å forstå ett av språka dansk, norsk og svensk uten å ha noen av dem som morsmål, er altså ikke en like god inngangsbillett til en videre fellesskandinavisk, enn si fellesnordisk, språkforståelse som det å ha ett av dem som morsmål. Det er likevel det som er situasjonen for de fleste i det nordiske språkfelleskapet med andre nordiske språk enn dansk, norsk og svensk som morsmål, liksom det er det for førstegenerasjons innvandrere. Så godt som alle færingar er ellers godt dansk-færøysk tospråklige. Dansk er også det mest utbredte fremmed-språket for inuittene på Grønland, og enda ikke på langt nær

alle av dem er tospråklige, er det dansk som er det vanligste fremmedspråket for dem som er det. Danskens tilstedeværelse i det færøyske og det grønlandske språksamfunnet kan paradoksalt nok vurderes som en viktig grunn til at færøysken og grønlandsken lever og stadig befester sin stilling som førstespråk i sine områder. Hadde den nødvendige tospråkligheta i disse øyrikene inkludert det mer sosialt og geopolitisk dominante engelsk som det internasjonale *lingua franca*, hadde de lokale språka trulig stått alvorlig i fare for å miste feste der, lik som det nordiske språket *norn* på Orknøyene og Shetland, som måtte vike for engelsk i løpet av hundreåret 1750–1850 (Jakobsen 1985:XVII). De aller fleste samiskspråklige i Norge, Sverige og Finland har en tospråklig kompetanse som inkluderer de respektive flertallsspråka i de tre landa. Samisk er for øvrig ikke ett språk, men flere, som til dels er innbyrdes uforståelige, – ved sida av det dominerende nordsamiske også lule-, sør-, enare- og skoltsamisk (her ser vi bort fra de ter- og kildinsamiske samfunna på Kolahalvøya i Russland) – og kommunikasjonen mellom samer i visse samiske kontekster, f.eks. i Sametinget, forgår oftere på de statlige majoritetsspråka, som oftest norsk, enn på noen samisk varietet. Jf. Wiggen 1995a:65–69. Også de 1012 000 menneskene i Norden som med stedlig tradisjon gjennom ca. 500 år har en varietet av sigøynernes felles indoeuropeiske eller taternes særskilt norsk-svenske romani som morsmål, er i all hovedsak tospråklige i dag (de fleste mot svensk/finsk), og det gjelder også brukerne av det hebraisk-røtte rotvetsk i Norge og av karelsk og tartarisk i Finland, som dør ut eller står i fare for å dø ut nå (se Wiggen 1995b, 1996a, 1997). Innvanderne til Norden i siste halvdel av 1900-tallet har over 100 ulike morsmål, og vi veit ennå ikke mye om åssen deres opphavlige morsmål etter hvert vil vike for nordiske språk eller opprettholdes i Norden, eller åssen de og deres brukere vil komme til å virke inn på det etablerte nordiske språkfelleskapet. Reint språklig kan vi nok under visse omstendigheter ane en viss innflytelse fra dem på det stedegne majoritetsspråkets fonologi og grammatikk (jf. den såkalte "Rinkeby-

svenskan"; Kotsinas 1988a, b), og mer generelt på ordtilfanget i visse saksområder (f.eks. mat- og kleskultur; Hvenekilde 1989), men det er neppe grunn til å vente noen varig innflytelse på de nordiske språka fra innvandrernes morsmål eller fra deres nordiske andrespråksbruk utover ei mulig markering av de tendensene til språkendring som alt fins hos de nordiskspråklige morsmålsbrukerne (Hyltenstam 1985). I seg sjøl representerer derfor de nye innvandrerspråka i Norden ingen trussel mot det nordiske språkfellesskapet. Bare dersom skolen og samfunnet for øvrig, av frykt for å tvangsakkulturere medborgere med innvandrerbakgrunn, skulle vise seg å svekke den allmenne oppdragelsen til kunnskap om de nordiske lands nasjonale og felles kulturhistorie (jf. debatten om skolens litteraturfaglige kanon), kan innvandrermajoritetene tenkes å ha noen effekt på det nordiske språkfellesskapet. At førstegenerasjons innvandrere lærer sitt nye hjemlands majoritetsspråk godt, innebærer ellers ikke uten videre at de oppnår samme fellesnordiske språkkompetanse som den deres innfødte landsmenn har forutsetninger for (se ovafor). Den store finskspråklige innvandrermajoriteten i Sverige, som er gjennomgående tospråklig mot svensk, står i ei særstilling i denne forbindelsen og burde ha relativt gode utsikter til å kunne opprettholdes, ikke minst fordi den, trass i innbyrdes spenninger og stridigheter, har affinitet til den historisk stedegne tornedalsfinsken i Nord-Sverige. Den finskspråklige minoriteten i Norge, enten den opplever seg som en standardspråklig forlengelse av finsken i Finland eller som en historisk stedegen finskspråklig minoritet i Norge (*kvenene*), står derimot svakere. Også den er tospråklig (finsk-norsk), til dels trespråklig (finsk-norsk-samisk). Se Wiggen 1995a:69–71; 1995b:25–26; 1996a:157–159.

Som allmenn omtale av det nordiske språkfellesskapet og av den flerspråkliggheta som inngår i det, får dette holde i denne forbindelsen. Se grundigere omtale hos Vikør (1993). Språkfellesskapet har altså en kjerne av dansk-, norsk- og svensk-språklige som forholder seg språklig til hverandre som om

deres respektive nasjonalspråk er dialekter av ett og samme språk – hvilket de også kan sies å være, språkvitenskapelig betrakta – enda kommunikasjonen dem imellom ikke alltid flyter like lett. Til denne skandinaviske kjernen knytter så det øvrige Norden seg i varierende grad, dels ved at alle deler av det bruker et skandinavisk språk som *lingua franca* i nordiske samhandlingssituasjoner, dels ved at de færøyske og islandske delene av det også er nærskyldte nordgermanske språk. Det vi med denne forståelsen av det nordiske språkfelleskapet nå bør vie ytterligere oppmerksomhet, er det som fremmer/hemmer den interskandinaviske språkbruken og -forståelsen.

All mellommenneskelig kommunikasjon inneholder friksjon og mulighet for misforståelse og kommunikasjonsbrudd. Det gjelder også mellom mennesker som deler samme språk, fordi dialogen dem imellom formidler mer enn det språklig denotative. Når vi snakker sammen, formidler vi i form av språksosiale konnotasjoner og kulturspesifikke presupposisjoner hele knipper av slike individuelle og kollektive erfaringer og tradisjoner, verdier og holdninger som finnes på sosialt/kulturelt og idiosynkratisk nivå i ethvert samfunn. Det gjelder naturligvis innafør hvert av de nordiske språksamfunna. Å opprettholde denne mellommenneskelige dialogen på tross av denne friksjonen, som naturligvis kan oppleves som belastende om den blir stor nok, forutsetter likeverd og gjensidig respekt i dialogsituasjonen og virker humaniserende på dem som deltar i den. Vi lærer av den, både om den andre og oss sjøl. Dersom et asymmetrisk forhold mellom dialogpartnerne fører til et eksplisitt eller implisitt krav fra den dominerende partneren om å føre dialogen på sine (språklige og andre) premisser, er likeverdet skipla. Det er ofte tilfellet i internasjonale dialoger. Det særegne med det skandinaviske språkfelleskapet er at det i stor grad ikke er det, ettersom de fleste kan få bruke sitt morsmål og rekne med å bli forstått. Den kommunikative friksjonen som fører til kommunikasjonsbrudd (avbrudd/spørsmål/repetisjoner/forklaringer/sjølkorrigeringer) i interskandinaviske dialoger, er likevel større enn den som normalt forekommer innafør

hvert av de nordiske språksamfunna. Den som har undersøkt dette mer enn andre i nyere tid, er Ulla Börestam (/Uhlmann), og hun har vist at initiativ til å rette opp kommunikasjonsbrudd forekommer om lag tre ganger så ofte i den interskandinaviske dialogen som i den innomspråklige, og at den interskandinaviske dialogen dessuten er ledsaga av tre–fire ganger så mye illustrerende gestikulasjon (Widmark 1996:22).

Dette forholdet varierer likevel en god del, og det er ikke alltid slik at kommunikasjonsbrudda er flere i den interskandinaviske samtalen enn i den innomspråklige. Det varierer sterkt etter hvilke individ, språk og språkformer som inngår i samtalen. En som er vant med interskandinavisk-/nordisk samhandling, vil naturlig nok forstå mer og lettere enn en som ikke er det, og det betyr mye om samtalepartnernes holdning til hverandre, språklig og ellers, er positiv eller negativ. Det gjelder enten samhandlinga er formalisert i møter for mennesker med høg utdanning eller alminnelig samhandling på grasrotnivå. For en bruker av standard-/hovedstadsvarietetet av et av språka kan kommunikasjonsfrikasjonen ellers være vel så stor i talt innomspråklig kommunikasjon med brukere av sosialt nedvurderte og/eller strukturelt ulike dialekter som i interskandinaviske dialoger med brukere av nabolandas standard-/hovedstadsvarieteter (Widmark 1996:22). På den andre sida vil frikasjonen være liten mellom brukere av språklig nærskyldte og geografisk nærliggende deler av ulike grannespråk, f.eks. sjællandsk dansk og skånsk svensk, indreøstlandsk norsk og dalslandsk/värmlandisk svensk osv., der brukerne av de ulike språka har mye kontakt og allmenn så vel som språklig historie felles. Med det i tankene og det forbeholdet at det nettopp er brukere av hovedstadsvarietetene av de tre skandinaviske grannespråka som er undersøkt i det meste av faglitteraturen på området, ser det ellers ut (Torp 1982:161f.) til at

- alle, med ett unntak, synes det er lettere å forstå grannespråket når det er skrevet enn når det blir talt; bare norske kvinner og menn synes svensk er like lett å forstå i talt som i skrevet form;

- danskene har langt større problem med svensk enn med norsk både i skrift og tale;
- dansker og nordmenn forstår hverandre godt skriftlig, mye pga. en felles skriftspråkshistorie;
- både nordmenn og svensker har problem med dansk talemål, begge i stor grad pga. fonologiske forskjeller, svenskene desto mer pga. leksikalske skilnader i tillegg;
- svenskene forstår både dansk og norsk talemål dårligere enn dansker og nordmenn forstår svensk talemål, noe som kan forstås et stykke på veg ved at københavnere og osloensere hører en god del svensk i fjernsynsprogram, mens svenskene så å si aldri ser på danske og norske fjernsyns-sendinger;
- nordmenn i sum framstår som de som forstår grannespråka best og mest, og som de eneste av de tre som synes bedre om et grannespråk (nemlig svensk) enn om sitt eget språk;
- dansker og svensker i sum er om lag like gode når det gjelder skriftspråklig forståelse;
- svenskene i sum synes svakest når det gjelder talespråklig forståelse av grannespråka.

Det er interessant å se disse forholda i sammenheng med de tre språkbrukergruppens ulike holdninger til sitt eget og de andres språk. At nordmenn faktisk forstår grannespråka bedre enn danskene og svenskene, går godt sammen med at de også trur bedre om seg sjøl enn de andre når det gjelder å forstå grannespråka. Nesten ingen norske synes svensk er uforståelig, og bare et mindretall (ca. 20 %) mener dansk er uforståelig. Det er et resultat som går igjen i både eldre og nyere undersøkinger. Gun Widmark (1996:22) ser det i sammenheng med at alle norske er vant med å høre og tolerere sitt eget språk i talløse geografiske og sosiale varieteter, altså at det å være sosialisert til å høre og akseptere språkbruksvariasjon på absolutt alle samfunnsområder til enhver tid innafor det norske språkkontinuumet virker positivt i møte med en tilsvarende, men videre variasjon innafor det fellekkandinaviske kontinuumet. Det er en situasjon danske og

svenske språkbrukere ikke er vant til i sine land, der strenge riktighetsnormer for talt som for skrevet språk kan tenkes å utvikle mindre lydhørhet overfor standardavvikende språkbruk. Slik lydhørhet dreier seg både om muligheter til å høre andre former for dansk respektive svensk enn den ene standardspråklige og om holdningsmessig aksept av det som er annerledes. Når både øre og holdning så å si er oppdratt til å være innstilt på bare én kanal på den språklige hjemmebanen, er beredskapen til å ta imot den videre skandinaviske språkvariasjonen svakere enn om en er beredt fra barnsbein av til å høre og akseptere varierende språkformer. – Danskene trur de forstår norsk og svensk omtrent like godt eller dårlig, trulig fordi fonologiske forhold gjør det vanskelig for dansker å skille norsk fra svensk, mens realiteten altså er at de faktisk forstår norsk bedre enn svensk. Et stort flertall av svenskene ser mørkt på mulighetene til å forstå dansk, mens bare en tredel av dem trur de har problem med å forstå norsk. Dette sjølbildet stemmer godt med realitetene når det gjelder dansk, mens faktum er at svenskene har større problem med å forstå norsk enn de trur. Se Torp 1982: 164f.

Men også andre holdningsaspekt er interessante i denne forbindelsen. I en undersøkelse som belyser danskers, nordmenns og svenskers holdning til eget og de andres språk (Maurud 1976), er nordmenn de eneste som liker et av grannespråka bedre enn sitt eget, nemlig svensk. Her må vi huske at det gjelder osloensere, altså urbane mennesker fra den delen av Norge som den vestnorske forfatteren Tor Obrestad (1997) har kalt "dei svenske provinsane austpå", ikke norske sørlendinger med tradisjonelt større språklig og kulturell nærhet til det danske eller vestlendinger med stor avstand til både det danske og det svenske, skjønt svensken har ei sterk stilling også i Bergen (Nordenstam 1979), likens at undersøkelsen er gjort på 1970-tallet, da det allmenne sjøltillitsforholdet mellom nordmenn og svensker av politisk-økonomiske grunner var et annet og mer asymmetrisk enn det er i dag. Danskene ser ellers ut til å synes bedre om sine grannespråk, norsk oftere enn svensk, enn sven-

skene, og mens både nordmenn og svensker synes minst om dansk, synes svenskene minst av alle bedre om noe grannespråk enn om sitt eget språk. Det er hele tida talemåla det handler om. At dansk således framstår som det av de tre skandinaviske grannespråka som er både minst forståelig for og minst likt av grannespråksbrukerne, har opplagt sin hovedgrunn i et reint språklig forhold: danskens fonologiske annerledeshet i høve til skandinavisk for øvrig. Når nordmenn likevel både liker og forstår talt dansk så mye bedre og mer enn svenskene, og de samtidig synes svensk er et vel så fint språk som norsk, kan det også ha å gjøre med at nordmenn til nylig har sett seg sjøl som lillebror i den skandinaviske "søskenflokk", først og fremst økonomisk og materielt, men òg historisk gjennom de politiske avhengighetsforhold til hvert av grannelanda som Norge har stått i. Som jeg nettopp har gjort et poeng av når det gjelder nordmenns aksept av og vane med språklig-formell variasjon, er ei positiv holdning til det som er annerledes, et hovedvilkår for å forstå det andre. Mens Sverige for mange nordmenn har vært den rike og sterke storebror og attraktiv av den grunn, har nok det svenske samfunnet samtidig gitt mange norske inntrykk av å være noe stivt, formelt og sosialt hierarkisk – et samfunn litt mer i militær grunnstilling ("giv akt") – i forhold til det danske, som har framstått som "blidt" og romslig og tilbakelemt, der nordmenn har kjent seg særlig velkomne. Grovt sagt har Sverige og det svenske muligens appellert mer til politisk og økonomisk rasjonalitet i store deler av det norske samfunnet, mens Danmark og det danske har talt mer til nordmenns hjerter. Her er det opplagt regionale forskjeller, og en kan si at dette er stereotypier med sviktende realitetsgrunnlag. Det er likevel ikke avgjørende for språklig holdningsdanning, som knytter seg nettopp til kollektive stereotypier og individuelle subjektive inntrykk. Og ikke minst: Kulturelle uttrykk for allmenne sosiale og politiske forhold har en tendens til å opprettholdes lenge etter at de forholda som har skapt dem, er passé. Motsvarende går svenskenes holdninger til og forståelse av sine grannespråk godt sammen med den allmenne sjølkjensle som

Sveriges økonomiske og politiske lederstilling i Norden til nylig har skapt. Det er de andre nordiske land som har måttet lære av og ta etter svensk væremåte på det ene samfunnsområdet etter det andre, i Norge likevel mer enn i Danmark. Svensk har vært velstandens og velferdens språk. Ikke før oljerikdommen tok til å merkes i Norge (skjønt den i dag likevel ikke utgjør mer enn ca. 15 % av statsinntektene), kunne vi norske høre besøkende svensker bryte sitt svenske mål henimot norsk, mens det motsatte hadde vært tilfellet lenge.

Om vi nå utvider perspektivet til hele det nordiske området, kan vi konstatere at dansker er seg svært bevisst at deres talemål er vanskelig å forstå for andre i Norden, og ingen anstrenger seg så mye i nordiske møter for å gjøre seg forstått talespråklig som dem. Mens en med Gun Widmark (1996:17) nok kan hevde at dansk forstås bra bare av nordmenn, islendinger og færingar, tre nordiske språksamfunn som har hatt eller har et politisk avhengighetsforhold til Danmark, og som derfor i sin språkkultur har/har hatt nærkontakt med dansk språk, er også dét en for unyansert formulering. Sjøl om dansk har vært obligatorisk skolefag for de aller fleste islandske skoleelever like til vår tid, er dansk paradoksalt nok det nordiske talespråket flest islandske unge har størst problem med å forstå i dag (Börestam 1984). Om dansk tales på islandsk substrat, forstås det for øvrig bedre av nordskandinaver og finner (Vikør 1993:130), mens danskene sjøl får problem. Islendinger ser ellers ut til å forstå finlands-svensk bedre enn rikssvensk. Her er det nok noen fonologiske forhold som gjør islandsk-dansk og finlands-svensk ekstra tydelig for en del ikkedansk- respektive ikkesvensktalende. At de fleste dansker og nordmenn likevel foretrekker det rikssvenske, kan være forståelig for danskernes del, men for mange norske ører vil jeg tru at det kan ha å gjøre med at finlandssvensk er sjelden å høre. Finlandssvensk skulle ikke være mer systemfremmed for nordmenn enn rikssvensk, i visse deler tvert imot. Særlig for finnene er dansk vanskelig å forstå; hele 80 % har problem med det. Men også svensk har et betydelig mindretall finskspråklige finner problem med å skjønne, enda en må kunne

si at den allmenne svenskkompetansen i det finskspråklige Finland neppe noen gang har vært bedre enn nå, om enn den samme kompetansen er blitt noe svakere i sosialt elitære og i offentlige sammenhenger (jf. Vikør 1993:114). Her forklarer nok en utbredt negativ holdning til svensk i det finskspråklige Finland mye. Svensker ser dessuten ut til å modifisere sin tale mer overfor danske enn for finsktalende, mens nordmenn gjør seg ekstra umak med å gjøre seg forstått for finskspråklige (Börestam Uhlmann 1991a, b).

Med dette er vi over på de strategiene de ulike nordiske språkbrukergruppene bruker for å gjøre seg forstått i samtalen seg imellom. Lars Vikør (1993:127f.) nevner seks ulike strategier med hovedreferanse til Börestam Uhlmann:

1) *Begrensa tilpassing* av egen naturlig tale, i første rekke å tale langsommere og tydeligere enn vanlig: Nesten ni av ti dansker gjør det, drøyt 2/3 av nordmenn og svensker, skjønt svenskene i litt mindre grad enn de norske, og under halvparten av de finlandssvenske.

2) *Mer systematiske endringer i egen tale*, dvs. i ordvalg (bruk av ord fra nabospråka) og i uttaleform (f.eks. tilpassing av ikke-standardlik til standardlik dialekt og av ledig, dagligdags talemåte til mer konservativ, rettskrivingslik og "stiv" talemåte, hos nordmenn dessuten av nynorsklik norsk til mer bokmålslik (som nordmenn i regelen trur dansker og svensker skjønner bedre, et synspunkt som nok beror mer på fordommer hos begge parter, for nynorsk har formelt mer til felles med svensk, – jf. den islandske forfatteren Halldór Kiljan Laxness, som ved et høve har sagt at han synes talt nynorsk høres ut som om en full svenske prøver å snakke islandsk – og distinkt artikulasjon har mer å si også overfor dansker)): Også det gjør danskene mest av, drøyt 2/3 i Börestam Uhlmanns undersøkelser, mens halvparten av de norske og lite mer enn 1/3 av de svenske gjør det, av de finlandssvenske bare 16 %.

3) *Bruk av et slags "samskandinavisk"*, som fra tid til annen har vært foreslått kodifisert (f.eks. av danskene N.M. Petersen på 1840-tallet og Sven Clausen på 1940-tallet (Skautrup 1953:159 & 1968:64f.) og nordmannen Håkon Stang i 1974), men som i realiteten oftest er lite annet enn et skritt videre i forhold til den sistnevnte strategien (2), f.eks. med systematisk bruk av nordskandinaviske tallord i tillegg til enda flere lånord over språkgrensene, enda mer distinkt tale osv. Her kommer også islendingenes og færingerenes danskuttale inn, som altså forstås bedre av ikke-dansker enn autentisk dansk gjør, og som eldre islendinger og færinger bruker oftere enn yngre. I dag har skolen som mål å lære de unge å tale autentisk dansk, noe som også bedrer deres evne til å forstå autentisk dansk.

4) *Bruk av et annet skandinavisk språk*: Det forekommer sjelden mellom dansker, nordmenn og svensker. Einar Haugen (1953:246) mener at færre enn én prosent gjør det, at de som mener å kodeskifte slik, sjelden lykkes, og at det som skjer, er en mer radikal tilpassing av eget språk til et annet, kanskje særlig av dansk og norsk i retning svensk i samtale med finner. For ikke-skandinaverne er dette derimot den eneste nordiskspråklige strategien.

5) *Bruk av tolker*: Det har vært mulig i mange, men ikke på langt nær alle internordiske møter fra 1970-tallet av, særlig av omsyn til finnene, så de skulle kunne delta på like fot med de andre. Denne strategien hviler på ei avveining av demokratistiske argument og effektivitetsomsyn på den ene sida og økonomiske og nordisme-ideologiske omsyn på den andre.

6) *Bruk av engelsk*: Mellom skandinaver er det sjelden, men det skjer, framfor alt mellom unge dansker og svensker. Denne strategien har særlig aktualitet der finsktalende finner og islendinger deltar. Også den forutsetter ei avveining av slike omsyn mot hverandre som tolkebruk

gjør. Jeg skal komme tilbake til den når jeg vurderer framtidsutsiktene for det nordiske språkfellesskapet.

Vi forstår at det nordiske språkfellesskapet er broket, nyansert og fullt av spenning og friksjon. Sjøl med den begrensa kunnskapen vi har om det i dag, kunne vi fortsette å tegne et stadig mer nyansert bilde enn det jeg har gjort ovafor. Det er det ikke plass til her og nå. Jeg vil imidlertid gjøre et poeng av at det er viktig at en forskningsmessig og administrativt vier tid og midler til å kartlegge og prøve å forstå det som skjer med dette fellesskapet i øyeblikket. Her og nå er det likevel grunn til å holde fast ved at de som deltar i den nordiskspråklige samtalen, trass i de anstrengelser de må tåle, er svært positive til det faktiske språkfellesskapet vårt. I stort er det egentlig bare de finskspråklige finnene som ser det som et reelt problem, enda det på Island er noen utviklingstrekk som kan peke i samme retning. Før jeg går over til min egen vurdering av framtidsutsiktene, vil jeg kort gjøre et poeng av hvor grunn og spesiell historien til det nordiske språkfellesskapet er. Dette fellesskapet er ikke naturgitt, men betinga av bestemte historiske vilkår som jeg mener det er nyttig å ha in mente når en skal vurdere framtidsutsiktene.

Lars Vikør (1993:114f.) peker ganske riktig på at det nordiske språkfellesskapet eksisterer på tre nivå: et ideologisk, et institusjonelt og et allment for uformelle kontakter. Ingen er særlig gamle som vilkår for et språklig fellesskap ut over det historisk gitte forholdet at dansk, færøysk, islandsk, norsk og svensk alle er nordgermanske språk, og at de tre skandinaviske av dem befinner seg innafor ett og samme dialektale kontinuum.

Bevissthet om et nordisk kulturelt felleskap fantes ikke utover det historisk gitte språkslektskapet før et stykke inn på 1800-tallet. I hele det området vi kjenner som Norden i vår tid, var dansk eller svensk kommet til å dominere som skriftspråk fra mellomalderen av (med en periode med russisk i Finland), ettersom alle andre språksamfunn var underlagt enten Danmark eller Sverige politisk (i Finland en periode også Russland), og de to stormaktene i Norden låg i strid med hverandre til inn på

1800-tallet bl.a. med territoriale krav. Fordi folk flest i de underlagte områdene blei allment lese- og skrivekyndige først mot slutten av 1800-tallet, mange riktignok med spesielle leseferdigheter alt på 1700-tallet (Markussen 1990), kom deres tradisjonelle språk til å bli opprettholdt uten videre merke av det dominerende skriftspråket. Først med den framvoksende nasjonalismen og under innflytelse av romantikken fra 1800-tallet av etablerte de øvrige nordiske nasjonalspråka seg, og da i former som understrekte det særnasjonale. Da de første nasjonalt overgripende foreningene for allmenntilgjengelige, økonomiske og vitenskapelige formål etablerte seg i Norden i første halvdel av 1800-tallet, var det ikke på grunn av en nordistisk ideologi, men rett og slett fordi de nasjonale foreningene til liknende formål kjentes for små til å tjene sine formål godt nok. I første omgang gjorde de nærskyldte skandinaviske språka Skandinavia til et ideelt geografisk rom for de utvidelsene samtida kjente behov for. Men språkfellesskapet i seg sjøl blei lenge ikke gjort til gjenstand for iakttagelse eller tema. Det var skandinaviske møter for å konstituere og fremme vitenskapelige disipliner som etter tysk mønster først kom i stand, f.eks. de skandinaviske møtene for naturforskning fra 1839, for litteraturforskning fra 1843 osv. (Skautrup 1953:160; Schwach 1997). Riktignok hadde den danske språkrenseren Jens S. Sneedorff alt i 1761 foreslått at dansk og svensk skriftspråk burde lempe seg etter hverandre, og det hadde vært ei viss skandinavisk-politisk oppblomstring under de Norden-splittende Napoleonskrigene 1809–14, som blant annet henta fram Sneedorffs ideer. Beskjedne nabospråklige ordlån hadde nok også satt sitt preg på verka til enkelte danske og svenske forfattere etter 1830, og språkforskeren N. M. Petersen hadde i 1844–45 lansert tanken om å arbeide fram et felles nordisk skriftspråk (Skautrup 1953:159f.). Men noen allmenn språklig nordisme eksisterte ikke i samtida, og spirene til en politisk skandinavisme utover studentkretsene kom lite lenger enn til ganske tom retorikk så kort tid etter napoleonskrigene, der Danmark og Sverige hadde stått på hver sin side, og Danmark hadde tapt Norge til Sverige.

Etter den dansk-tyske krig om Schleswig-Holstein i 1864 var den politiske skandinavismen skadeskutt, men en kulturell skandinavisme viste seg å være etablert, en følelse av et historisk kulturelt fellesskap skapt under påtrykk av en ytre fiende. Bornholm-politikeren Lucianus Kofod gav i 1866 ut et første, men lite påakta programskrift med prinsipp som et skandinavisk språkfellesskap kunne utvikles etter (Skautrup loc.cit.), men bare på det ortografiske området fikk en spesifikt språklig skandinavisme et reelt og organisert uttrykk i umiddelbar etterkant av den dansk-tyske krigen, d.e. i det første nordiske språkmøtet, som fant sted i Stockholm i 1869. Det kom til på privat initiativ, og dets anbefalinger om noen felles ortografiske prinsipp for dansk, norsk og svensk fikk umiddelbare følger for den videre utviklinga av dansk og norsk skriftspråk, men ikke for svensk (delvis fordi den innflytelsesrike svenske språkmannen Johan Erik Rydqvist, og dermed Svenska Akademien, ikke var invitert til møtet, og Rydqvist gikk imot møtets reformforslag). Det neste nordiske møtet om felles språklige anliggender kom etter dette ikke før opptakta til det nordiske språksamarbeidet vi kjenner i dag, først med to språkhistorisk parentetiske møter om ortografiske spørsmål i København i 1937 og Oslo i 1938, der fellesnordiske synsmåter var påtakelig fraværende (Hellevik & Lundeby 1964: 105f.), men ikke for alvor før krigen var et faktum. Etter et initiativ fra den svenske professoren Elias Wessén i 1942 blei "Nämnden för svensk språkvård" etablert i 1944 (fra 1974: "Svenska språknämnden"), og den nemnda skulle, vsa. å røkte det svenske språket, uttrykkelig arbeide for nordisk språksamarbeid med sikte på å styrke det nordiske språkfellesskapet. Det var ikke minst omsynet til dette nordiske språksamarbeidet som så førte til at nasjonale språknemnder blei etablert i Norge (1952–) og Danmark (1955–). Ei særskilt finlandssvensk språknemnd var etablert alt i 1942, og ei finskspråklig nemnd kom til i 1949, og språknemnder for alle de øvrige språksamfunna i Norden er kommet til etter hvert. De siste femti åra er så ei rekke institusjoner blitt etablert for å fremme nordisk samarbeid og

samkjensle. Det er det ikke rom for å gå i detalj om her. La meg bare summarisk nevne etableringa av det parlamentarikerbaserte Nordisk råd i 1952 og det regjeringsbaserte Nordisk ministerråd i 1971, som i sin tur har initiert og gitt driftsmidler til ei rekke fellesnordiske institusjoner, hvorav Nordisk språksekretariat i Oslo (1978–1996) og Nordiska språk- och informationscenteret i Helsingfors (1980–1996) fortjener å nevnes spesielt i vår sammenheng, likens de nordiske hus på Island (1968–) og Færøyene (1983–).

Mellom det første skandinaviske språkmøtet og opptakta til det nåværende nordiske språksamarbeidet var nok en følelse av nordisk språk- og kulturfellesskap opprettholdt i visse deler av de skandinaviske samfunna. Grannespråkskunnskap fikk plass i morsmålsfaga i hvert land alt sist på 1800-tallet, og dét kom til å bli viktig for den mer allment utbredte oppfatninga at det fantes et nordisk språk- og kulturfellesskap. Foreningene Norden kom så til i 1919 og befesta gjennom sine kurs og publikasjoner denne allmenne fellesskapsoppfatninga på grasrotnivå. Se Molde (1983:155).

Men fram til institusjonaliseringa av det nordiske språksamarbeidet gjennom de nasjonale språknemndene under og etter andre verdenskrig (og til dels seinere) foregikk det nasjonale språkrøktsarbeidet i hvert land likevel på en slik måte at Norden både reint språklig og språkpolitisk til dels blei mer splitta: Nynorsken blei etablert som offisielt språk i Norge alt i 1885 og vant stadig større rom i skole og samfunnsliv ellers, liksom "det almindelige bogsprog" (> rigsmåal > bokmål) gjennomgikk endringer som gjorde at det fra ca. 1900 av ikke lenger var å rekne som dansk, og som etter hvert førte til at norsk skjønnlitteratur på det skriftspråket måtte oversettes til dansk (f.o.m. 1919). I det unge Finland har finsk hele tida vært flertallsspråket, og den stedegne svensken i landet har i åras løp måttet vike for finsken både når det gjelder sosial status og alminnelig utbredelse som morsmål. Likens har dansken de siste femti år tapt grunn på Island både når det gjelder alminnelig språkbrukskompetanse og, i det siste, når det gjelder status som

første fremmedspråk i skolen (Widmark 1996:23; jf. Ingvarsdóttir 1996:43). Men forskjellene mellom de ulike nordiske språkkulturene er ikke bare knytt til det språklig-formelle. Også mer eller mindre subtile mentalitetsforskjeller de nordiske land imellom har hatt og har fortsatt betydning for hvor samkjørt og effektivt et nordisk språksamarbeid har kunnet være. Noen av de nordiske språksamfunna, f.eks. det islandske og det norske, har således vært mer reguleringsivrige for å oppnå bestemte språkpolitiske mål som har vært ansett som gode, enn andre, f.eks. det danske. Forlagsdirektøren og danskprofessoren Jørn Lund har i en slik sammenheng karakterisert Norge som Nordens moralske over-jeg (Lund 1989:10, 1990:102), et samfunn med mye moralisering og med stor og utbredt tru på kollektiv holdningsdanning og grensesetting, mens hans danske brødre og søstre på si side synes å være lite prega av moralisering og kultur- og språkpolitisk purisme, ja, nærmest har en avslappa, litt resignert tilbaketilheng i kulturpolitiske verdispørsmål, som gjør deres samfunn til litt av et "fristed" for samvittighetsredne norske sjeler. Og generalsekretæren i Fondet for dansk-norsk samarbeid, Per Ivar Vaagland, har gjort et poeng av at det svenske samfunnet den dag i dag skiller seg fra det danske og norske ved å være mer sentral- og østeuropeisk orientert, slik at de sistnevntes oppmerksomhet overfor Sverige og svensk ikke blir likeverdig besvart av svensk oppmerksomhet overfor det danske og det norske (enda Norge utvilsomt har posisjonert seg tydeligere i svensk bevissthet de siste par tiåra). Denne østorienteringa i Sverige kan det være vanskelig for danske og norske helt å fatte rekkevidden av. På det litteraturpsykologiske og -sosiologiske området er det også forskjeller. I Norge produseres det kontinuerlig store leksika som selges som varmt hvetebrød og gir sine forlag store fortjenester. En slik appetitt på encyclopedisk kunnskap lar seg ikke spore i nabolanda. I Danmark og Sverige er det ikke noe mar-ked for skandinavisk grannelandslitteratur på originalspråket. Viktige deler av norsk skjønnlitteratur selges også lite i oversettelse i Sverige, en del mer i Danmark.

Men i Norge er det et betydelig marked for dansk og svensk skjønnlitteratur både i original og omsatt språkdrakt. Det fins i tillegg mer subtile forskjeller i den livsverdenen de ulike nasjonale litteraturene formidler. Alt i 1920- og 30-åra fant entusiastiske forleggere av barne- og ungdomslitteratur i Norge (Windju Simonsens Forlag) at enkelte bestselgende ungdomsbøker i Danmark var uoversettelige til norsk – av innholdsmessige grunner. Det var slike allmennkulturelle, ikke språklige, grunner til at f.eks. den danske gutteboka *Paw* (1918) av suksessforfatteren Torry Gredsted forblei uoversatt til norsk helt til 1946, enda den for lengst var omsatt til svensk, tysk, fransk og andre språk og solgt i over 700 000 eksemplar i Danmark (Romøren u.a.). – Det skal i denne forbindelsen også nevnes at de nasjonale morsmålsfaga i de tre skandinaviske lands skoler skiller seg fra hverandre på viktige måter, enda mye også er likt, likens i lærerutdanninga og ved universiteta i de tre landa.

La oss likevel samle oppmerksomheta om et særlig viktig vilkår for det nordiske språkfellesskapet på det ideologiske og institusjonelle planet. Legg merke til tidspunkta for initiativa til å institusjonalisere det nordiske språksamarbeidet: rett etter den dansk-tyske krigen; rett etter den første verdenskrigen, da Finland også etablerte seg som egen stat; og under og etter den andre verdenskrigen, da Island gjorde det samme. Poenget i denne sammenhengen er at både følelsen av et skandinavisk og etter hvert et nordisk samhold og kulturfellesskap og initiativa til å institusjonalisere arbeidet for å utvikle og opprettholde dette samholdet og fellesskapet springer ut av en følelse av å være trua. Både på det ideologiske og det institusjonelle planet er det nordiske samarbeidet på det språklige så vel som på ei rekke andre politiske områder kommet i stand *for å verne Norden mot trusler utafra* (Molde 1983:154). Truslene har manifestert seg militært; deler av det nordiske området har vært hærtatt. I dag står Norden igjen overfor en splittende trussel, denne gangen ikke militær, men økonomisk-politisk. Det er internasjonaliseringa av våre nasjonale økonomier og

især dens nære manifestering i EU jeg tenker på. Det felles vernet av de nordiske land som det nordiske samarbeidet de siste 50 år er uttrykk for, og som det nordiske språkfelleskapet har vært et bærende element i, har ikke minst bestått i ei stadig utbygd samordning av nærings- og arbeidslivet i Norden med alt det innebærer av felles arbeidsmarked, samordna trygdestell osv., passfrihet og nedbygde grenser mellom de nordiske landa. Ei forutsetning for denne utbygginga av Norden som et stadig mer felles nærings-, sosial- og kulturpolitisk rom, har vært de enkelte lands stabile og svært like politiske situasjon med en sosialdemokratisk ideologi og blandingsøkonomi som hovedmerke og med stor grad av felles historie og kultur tvers igjen- nom det som særmerker det enkelte land.

De nordiske lands ulike relasjoner til EU kan naturligvis ikke sammenliknes med de militære overgrepa og truslene som Norden har vært utsatt for tidligere. De var så klare og brutale. Derfor blei de møtt med en brei, samlende fellesskapsfølelse og motstand på så mange måter, ikke minst språk- og kulturpolitisk. Den økonomisk-politiske trusselen om splittelse som vi står overfor nå, er mindre tydelig. EU og det enkelte lands demokratiske valgte medlemskap og gradvise integrering i EUs økonomiske og politiske system framstår ikke som noe klart overgrep for enhver, men like mye som en politisk mulighet til å oppnå bestemte mål (f.eks. større sikkerhetspolitisk trygghet og økt materiell velstand) som en trussel (især mot mer immaterielle verdier som sjølstyre, kulturarv o.l.). Likevel ser vitterlig betydelige deler av de nordiske lands befolkninger en trussel i den aktuelle situasjonen. Det gjelder både i de land som er medlem av EU, og i de som ikke er det. Men trusselbildet er altså ikke klart, desto mindre som ei rekke konkrete politiske vedtak og tiltak innafør EU likner slike som har karakterisert det konkrete nordiske samarbeidet etter andre verdenskrig: økonomisk og politisk integrering over landegrensene gjennom nedbygging av de nasjonale grensene for det som kan fremme et felles marked og samordning av viktige produktivitetstremmende faktorer som forskning og utdanning. At dette er virke-

midler som, liksom i det nordiske samarbeidet, ses som vern mot sikkerhetspolitiske trusler, er åpenbart for enkelte lands vedkommende, av de nordiske framfor alt Finland. EUs ideologi har inneholdt tryggingspolitiske mål fra starten av, men ikke som i den nordistiske mot trusler utafra så mye som mot trusler innafra, slik vi kjenner det så altfor godt i historiske spenningsforhold mellom enkelte medlemsland som f.eks. Tyskland og Frankrike. For mange andre i EU/EØS-området og dets oppland er imidlertid de overnasjonalt integrerte markeds- og produktivitetsfremmende tiltaka blitt mål i seg sjøl. Den politiske og økonomiske samordninga og integreringa over landegrensene i det nordiske samarbeidet etter 1945 – som har brukt og styrka et langt på veg historisk gitt språkfelleskap for formål som til å begynne med har vært trygging av de nordiske land, men som nok etter hvert mer og mer har kommet til å se sine virkemidler som mål i seg sjøl – og den tilsvarende samordninga og integreringa i EEC-/EF-/EU-området fra 1957 av, har altså mange slående fellestrekk. Men i EU mangler den store graden av historisk og kulturelt fellesskap som enkeltmennesker i hvert land kan kjenne seg igjen i og bygge en felles identitet på, slik tilfellet har vært og er i det nordiske området. Og den dominerende politiske ideologien i EU er en annen enn den overveiende sosialdemokratiske som har dominert og forma det nordiske samarbeidet: en radikal økonomisk liberalisme. Men også politikken i det nordiske samarbeidet er blitt stadig mer liberalisme-tolerant i seinere år, for ikke å si liberalisme-orientert. Og denne økonomiske liberalismen, som i praksis er altdominerendē i EU/EØS-området, og som har gjort de økonomisk-politiske tiltaka for økt overnasjonal integrering til mål i seg sjøl, har som forutsetning ei radikal endring i sivilisasjonsforma i vår del av verden som jeg mener svekker mulighetene til å opprettholde både en allmenn følelse av nordisk enhet og institusjoner til forsvar for det nordiske språk- og kulturfellesskapet og det språklige og kulturelle mangfoldet som ellers, mer enn noe annet, karakteriserer Europa. Med det er jeg

kommet til vurderinga mi av forholdet mellom de nordiske språksamfunna og EU og især av framtidsutsiktene for det nordiske språkfelleskapet i et EU-perspektiv.

Det skulle være unødvendig å bruke mange ord på å godtgjøre at EU har ei genuin interesse av å forstå det nordiske samarbeidet og det nordiske språkfelleskapets rolle i den forbindelse. Representanter for EU taler for tida mye og gjerne om det kulturelle og ikke minst det språklige mangfoldet som Europas sjel og særmerke. Stundom kan det unektelig høres ut som rituelle retoriske figurer, men det er ingen grunn til å tvile på at det i EU er både politiske krefter og enkeltaktører som fullt og helt mener nettopp det, og som legger vekt på tiltak som kan verne nettopp dette mangfoldet, ikke ved å vise det musealt for spesielt interesserte, men ved å ta det i bruk i det levende samfunnslivet for så mange formål som mulig. De ser at det nordiske språkfelleskapet har fungert og fungerer ved at ulike lands og språksamfunns representanter samhandler ved hjelp av en mangespråklig *delkompetanse*, der de fleste har kunnet bruke sitt eget morsmål når de taler, og alle har måttet forstå et annet, ja, i regelen flere andre språk enn sitt eget. Skulle alle ha tilnærma full flerspråklig kompetanse i alle impliserte språk, ville det nordiske samarbeidet ikke ha fungert uten det svære og dyre tolke- og omsetningsapparatet som EU nå sliter med. Det tolkes og omsettes der mellom 11 ulike offisielle språk. Det gir 110 ulike tolkeretninger. I ikke altfor fjern framtid kommer et ukjent antall nye medlemsland til, denne gangen fra det østlige Europa med ei lang rekke nye språk og språktyper. Den nye dagsordenen for ei slik EU-utviding (*Agenda 2000*) vil innebære minst fem nye språk og med det gi 240 tolkeretninger pr møte. Det vil si *offisielle* møter. Mange møter er uoffisielle: de viktige lunsjmøtene, for eksempel, og talløse gruppemøter for ulike formål. Der er ingen tolker. Da gjelder det å være språkmechtig for den som vil gjøre seg gjeldende, og det favoriserer politikertyper som på viktige måter går på demokratiet løs. Altså blir det viktig å gjøre det som må til for å utvikle størst mulig flerspråklig

kompetanse innafør EU-området. Men den maksimale fremmedspråklige kompetanse hos den enkelte som tradisjonelt og fortsatt er målet for skolenes, høgskolenes og universitetas fremmedspråksundervisning, tar for lang tid og koster for mye å utvikle, og den setter ganske snevre grenser for hvor mange språk den enkelte kan tilegne seg. Dermed blir utvikling av en flerspråklig *delkompetanse* et tiltalende mål, i prinsippet slik den har fungert i det nordiske språkfelleskapet, der den enkelte ikke skal bruke så mye tid på å tilegne seg produktive ferdigheter i så mange andre språk enn sitt eget, men der det fremste målet er god reseptiv kompetanse i så mange fremmedspråk som mulig, minst to, gjerne flere utenom sitt eget morsmål. Jeg har for lengst hørt fremmedspråkspedagogenes nyanserte innvendinger mot ei slik oppsplitting av språklig kompetanse: Kan reseptiv kompetanse i et helt fremmed språk, ikke bare i et nærskyldt nabospråk som tilfellet er for mange i det nordiske språkfelleskapet, drives svært langt uten å følges av en produktiv kompetanse? Den viktige kulturkunnskapen som uløselig knytter seg til fremmedspråkskompetanse, kan vel f.eks. neppe reduseres noe om det bare er evna til å forstå fremmed språkbruk som skal utvikles? Den kjente tyske germanisten og sosiolingvisten Ulrich Ammon er også mellom dem som – bl.a. med referanse til empiriske studier – ser slik ”reseptiv flerspråklighet” som svært lite realistisk i Europa utenom nettopp Norden. Han ser engelsk som Europas eneste virkelige *lingua franca* i framtidige multilaterale kommunikasjonssituasjoner, andre fremmedspråk hovedsakelig bare i bestemte bilaterale situasjoner (Ammon 1997:30-33). Utbredt individuell trespråklighet er riktignok etter hans syn ei forutsetning for at andre språk enn engelsk skal kunne bestå i internasjonal kommunikasjon i Europa på lengre sikt, og den erkjennelsen kan være et sjølstendig motiv for EU til å fremme et slikt mål. Men samtidig holder han det for å være oppnåelig bare for visse mindre språksamfunn og land med etablert offisiell flerspråklighet, der mange allerede er trespråklige, ikke for store språksamfunn som det tyske, franske, spanske, italienske eller engelske, der

bare 6–7 % har en viss kompetanse i tre språk i dag (op.cit.: 32). Det er det likevel ikke vår sak å drøfte her. EU har uansett satt utvikling av slik flerspråklig delkompetanse på sin dagsorden (CEL/ELC 1997). Det sier seg sjøl at det nordiske språkfellesskapet er interessant for EU i den forbindelsen.

Slik jeg ser det, er imidlertid de politiske kreftene og aktørene i EU som virkelig har omsorg for det språklig-kulturelle mangfoldet i EU og Europa for øvrig, ikke representative for de virkelig formende kreftene i EU, for den saks skyld heller ikke for sterke krefter utafor EU. Dét er nemlig noen sterkt ensrettende og uniformerende krefter som ser med misbilligelse på alt som står i vegen for en så effektiv liberalistisk-økonomisk produksjon og markedsutveksling som mulig. Det kan være greitt med et avgrensa, stereotypisert innslag av det lovpriste europeiske kultur mangfoldet så lenge det kan bringes til å tjene disse formåla, men ikke utover det, ikke det som på noe vis kan oppfattes som u- eller motproduktivt, som ikke kaster av seg mer enn det koster. Det er dette radikale liberalistisk-økonomiske effektivitetsjaget som gjør at EU allerede lever med stadig flere millioner mennesker i stadig djupere fattigdom og utstøting av arbeidsfellesskapet og ikke greier å etablere en anstendig sosialpolitikk med vekt på allmennmenneskelige livsverdier som nødvendigvis må koste noe. *Der sosial- og kulturpolitiske formål kommer i konflikt med liberalistisk-økonomiske formål, er det støtt de siste som vinner i EU.* Praktisk-politisk tilkortkommenhet overfor sjøl de mest sentrale tiltaksbehov for menneskeverd og immaterielle livsverdier har brakt både de kultur- og sosialpolitisk engasjerte aktørene i EU-systemet og uavhengige organisasjoner for slike formål til fortvilelse. EU-kommisjonen vendte seg f.eks. i 1995 for første gang til kirkene for få hjelp til løsninger i denne sammenhengen. Men tilmed kirkas engasjement har så langt hatt liten effekt. Enkeltpersoner i EU-kommisjonen med kristen bakgrunn må i regelen bøye seg for høgrøsta liberale toneganger, og generalsekretær Hermann Ecking i den europeiske avdelinga av den katolske kirkas internasjonale hjelpeorganisasjon, Caritas

Europa, er ikke optimistisk for framtida: "Allt färre tjänstemän i kommissionen har en värdeorientering. Den neoliberaler tendensen tar över. Politikerna är mycket återhållsamma (...). Jag ser snarare vårt arbete som en nagel i ögat, en provokation, fast hovsamt formulerad", sier han (Thorell 1997). Når den liberalistisk-økonomiske ideologien i EU er så dominerende og nådeløs at tilmed engasjerte, sentralt plasserte EU-politikere og vel etablerte og ellers innflytelsesrike institusjoner og organisasjoner kjenner seg rådløse sjøl overfor de mest elementære menneskelige verdier når de ikke er målrasjonelle for næringspolitisk effektivitet, kan vi da vente at det er større romslighet overfor tilsvarende ikke-profitabel politikk på det kulturpolitiske området? Jeg tror ikke det. Så seint som i juli i år fant den danske og den finske kulturministeren og kanselliråden for EU-saker i det svenske kulturdepartementet det på sin plass å beklage EUs kulturpolitikk: EU har tre kulturprogram, Kaleidoscope (som gjelder allmenn kulturstøtte), Ariane (for omsetting og litteratur) og Rafael (som gjelder kulturarven), som det har tatt to år å forhandle fram prinsipiell enighet om. Det språklige mangfoldet hører til kulturarven, og et flertall i både EU-kommisjonen og EU-parlamentet vil ha et program som Rafael til støtte for den. Men politikerne greier ikke å bli enige om hva det skal koste, og ett medlemsland vil ikke ha programmet i det hele tatt. Dermed kan det ikke gjennomføres. Og den såkalte "Amsterdam-traktaten" fra i år har bare én egen kulturartikkel (artikkel 128), som nok en gang understreker at det skal tas omsyn til det kulturelle mangfoldet i Europa. Men ellers skjer det ikke noe på området, og i praksis ser det ikke ut til å være mulig å komme med nye program eller forlenge de gamle. Det beklager de nordiske medlemslandas kulturministre/-departement (Skjævesland 1997). Men hva nytter det?

Og hvordan skal vi forstå ønsket på mer språkpolitisk hold om en utvida flerspråklig delkompetanse i befolkningene? Under det vitenskapelige samarbeidsprogrammet Socrates-Erasmus som er etablert i EU/EØS-området, blei det i september 1996 etablert et treårig tematisk nettverksprosjekt på språk-

området, der jeg sjøl har sete i en såkalt vitenskapskomité for å utrede mulighetene til å utbre flerspråklig (del)kompetanse i EU/EØS-området og dets nærområder med særlig henblikk på "the less widely used and less taught languages". Tanken går uvegerlig hen til støtteorganisasjonen for minoritetsspråka i EU-området, kontoret for såkalt "lesser used languages", som har sete i Dublin og mottar en viss, skjønt ganske beskjeden økonomisk støtte fra EU (Randen 1994:35). De elleve offisielle språka i EU er som kjent bare noen av alle dem som fins der. Over 60 ulike språk fins det i EU-området, og de ikke-offisielle er morsmål til om lag hver sjette EU-borger. Blant dem er det noen som teller langt flere brukere enn enkelte av de offisielle EU-språka, f.eks. katalansk, mens flere har langt færre brukere og enkelte står overfor en reell mulighet for å dø ut. Alle er noens morsmål og hjertespråk. Alle er i si form, sin bruk og sin tradisjon bærere av særegne livsverdier og vitnemål om måter å leve på. De er alle like viktige som kulturbærere og -formidlere; ingen er mer umistelige enn andre som del av det festtale-ombruste europeiske kulturmangfoldet. Språkdøden er reell i vår tid. Akkurat nå dør ca. halvparten av verdens språk ut, ytterligere 40 % står i fare for å forsvinne innafor et hundreårsperspektiv om ikke noe effektivt gjøres for å motvirke det. Mange av Europas, også EUs, språk er i faresonen (Wiggen 1995b, 1996a, 1997). Kunne det språkpolitiske ønsket i EU om større flerspråklig kompetanse hos enhver, ikke minst med tanke på de mindre utbredte og underviste språka, realiseres for å verne og styrke de mange utsatte språksamfunna, ville det være et tegn på at den liberalistiske markedspolitikken jeg nettopp har skisserte karakteren av, lar seg balansere av et praktisk-politisk omsyn til visse immaterielle livsverdier. Dessverre trur jeg ikke vi skal vente at det er slik. Vi som er i en eller annen posisjon til å sette vårt preg på det faglige grunnlaget for politikken, kan gjøre det som er mulig for å få det til; men i den vitenskapskomitéen jeg sitter i, fikk jeg fort klar beskjed om at den politiske intensjonen i første rekke var å utbre ferdigheter i de av de elleve offisielle EU-språka (+ irsk,

luxemburgsk og EØS-språka islandsk og norsk) som få kan, og som det er få læresteder for i EU. De mange regionalspråka og minoritetsspråka har ikke førsteprioritet, og de store innvandrerspråka står i praksis ikke på dagsordenen, sjøl om de alle nevnes omsynsfullt i programerklæringer. Men hovedspråka i de østeuropeiske søkerlanda til EU og i EUs viktigste handelsmarkeder utafor Europa gjør det.

Slik jeg ser det, er det liten tvil om at tiltaka for å øke flerspråklig kompetanse i EU er motivert av markedsliberalistiske behov. Det kommer enda tydeligere fram av at nettverksprosjektet for å kartlegge vilkår og foreslå tiltak for den omtalte flerspråkligheta nå er lagt administrativt inn under et europeisk språkråd som blei oppretta i Lille 4. juli i år. Det er et helt annet slags språkråd enn vi kjenner fra våre nordiske land, riktignok i første omgang utgått fra og sammensatt av representanter fra ulike europeiske universitet, men med åpning for seinere å inkludere representanter fra privat næringsliv og offentlig administrasjon, med det uttalte formål å yte språkpolitiske tjenester for nyttige praktiske formål, næringsliv og offentlig administrasjon, altså innretta på mer eller mindre kortsiktige politiske behov og ønsker (CEL/ELC 1997; Mackiewicz 1997). Med konsentrasjon om (noen av) de offisielle EU-språka kan et slikt språkråd i realiteten komme til å bidra til språklig ensretting i EU/EØS-området. Da tenker jeg ikke på den tendensen til ensretting som alt foregår i EU, og som på administrativt hold innebærer et ønske om å redusere de eksisterende arbeidsspråka til fransk og engelsk, et ønske som møter forståelse, men ennå ikke har åpenlyst flertall blant EU-politikerne (Ammon *et al.* 1991). Dén ensrettinga kan dette språkrådet kanskje bremse noe på ved å legge til rette for effektiv bruk av de mindre utbredte av de offisielle språka. Jeg tenker mer på det forholdet at det er ei grense for hvor mange ulike språk en kan avkreve europeisk ungdom kompetanse i – sjøl delkompetanse – gjennom obligatoriske krav om å lære minst tre språk i skolene og ved å stimulere universiteta til å bruke sin kapasitet til å etablere studietilbud i flere av de offisielle EU-språka, slik at rommet for å

fremme virkningsfulle undervisningstilbud og læringsmuligheter for Europas mange regional- og minoritetsspråk dermed trulig blir enda mindre enn i dag. For meg ser det altså ut til at hele den store innsatsen av akademisk kunnskaps- og tankekraft som nå settes inn for å fremme læring av såkalt lite utbredte språk i EU/EØS-området, ikke skjer med primær bekymring for de virkelig utsatte språkkulturene i Europa og deres språkbrukere, og dermed for Europas flerspråklige rikdom, men i første rekke for å jamne vegen for EUs næringsliberalisme. Jf. vår tids og kulturs massive og stadig økende bruk av vitenskapelige ressurser som produktivkraft for næringspolitisk og konsumentkulturell konkurranse, en statsforvaltnings- og markeds-kolonisering av "det sivile samfunn" (d.e. rommet for offentlig ordskifte, frivillige organisasjoner, sosiale bevegelser, massemedier, kunst, vitenskap og livssyn) som innebærer at universitet og høyskoler søkes omgjort til markedsregulerte kunnskapsbedrifter (Kalleberg 1997). Tilrettelegginga for nettopp det i våre hjemlige reformer av forskningsfinansierings- og høyskole-/universitetssystemet (Wiggen 1996b:305) og OECDs kritikk av at det likevel ikke er tilstrekkelig for Norges vedkommende (Magnus 1997), er talende uttrykk for denne utviklinga i Norden. Det er ei utvikling som i høg grad bekymrer ledende vitenskapsfilosofer (f.eks. von Wright 1991:126f.) så vel som samfunns- og rettsfilosofer (f.eks. Habermas 1992a:427f., 443f., 449f., 466f., 532-36; 1992b:452f.; jf. Outhwaite 1994:170-77). – Slik oppfatter jeg altså den reelle og bare delvis skjulte agendaen for det nye europeiske språkrådet, trass i at programerklæringa for det også inneholder de sedvanlige generelle godorda om Europas regional- og minoritetsspråk.

Så mye om EUs språkpolitikk, enten den er bevisst og uttalt eller overlatt til markedskreftene. Hva så med framtidsutsiktene for det nordiske språkfelleskapet i ei tid der EU på ulikt vis setter viktige deler av den politiske dagsordenen også for de nordiske landa?

Det er ingen grunn til å tru at EU på noe institusjonelt vis vil sette seg imot at det nordiske språkfelleskapet opprettholdes.

Tvert om, hele den nordiske samarbeidsmodellen, inkludert det spesielle språkfellesskapet som har karakterisert det de siste halvt hundre år, er noe EU finner interessant å dra lærdom av. Interesse for å utrede mulighetene for økt flerspråklig delkompetanse med vekt på fremmedspråksforståing er et eksempel på det. Likevel er det åpenbart for meg at både EU i seg sjøl og de enkelte nordiske lands ulike forhold til EU innebærer en alvorlig belastning på det nordiske språkfellesskapet, i første omgang på det ideologiske og institusjonelle nivået, på lengre sikt også på grasrotnivået.

Hva er det med EU i seg sjøl som truer språkfellesskapet vårt? Jeg har alt så vidt antyda det: Det er sjølve den *sivilisasjonsforma* som EU mer enn noen annen politisk konstruksjon representerer og befester i vår del av verden, ei sivilisasjonsform som tok til å omforme både samfunnsverdier og den enkeltes livsfølelse og livsoppfatning i hele den vestlige verden alt før den andre verdenskrigen (se Skard 1985:25; Wiggen 1993:36f.), og som nå utfordrer, truer og dreper tradisjonelle kulturer globalt (Wurm 1991; Hale 1992; Wiggen 1996a:146–151). Det er en *massekultur* med kommersialisme og forbrukermentalitet som særkjenne, og den ytrer seg i ei stadig økende likeretting i stadig flere deler av samfunna våre: urbanisering og overgang fra primærnæringsøkonomi til industri- og tjenesteytingsøkonomi, mekanisering, automatisering, standardisering og kulturell uniformering, i det hele tatt: ei strømlinjeforming av vare- og tjenesteproduksjon for så effektiv konsumpsjon som mulig. Det som i utgangspunktet var tenkt som midler til mer ideelle mål: fattigdomsutryddelse, et verdig menneskeliv for den enkelte og ei solidarisk samfunnsutvikling, er mer og mer blitt mål i seg sjøl: Mer og mer effektivt og krevede arbeid for den som kan, så det kan produseres og selges mer, så vi kan tjene mer, så vi kan kjøpe og forbruke mer, så markedet kan vokse, så det kan produseres og tjenes mer osv. osv. i en stadig mer andpusten og grådig materiell runddans for å tilfredsstillе den enkeltes mest ureflekterte lyster og impulser og mer og mer kunstig skapte behov. De som faller utafør

denne forbrukerkarusellen, er uproduktive og aktes som nevnt lite i denne sivilisasjonsforma. De blir de nye fattige. Ordet solidaritet taper verdi, innhold og bruksrett i den politiske diskursen. Tilmed de store folkerørslene, framfor alt arbeiderbevegelsen, som fra begynnelsen av har hatt ideelle mål og perspektiv langt utover striden for dagens tarv, er langt på veg absorbert og innpassa i denne sivilisasjonsforma. Den industrielle masseproduksjonen og kommersialismen har økt den materielle levestandarden til de fleste, og den materielle velstandsutviklinga i etterkrigstida har i det store og hele gjort småborgere av både bygdefolk og proletarer, og da, skriver Harvard-nordisten og sosiolingvisten Einar Haugen (1966: 244) "kan en ikke vente at appeller om å berge folkekulturen skal ha for stor virkning". For den stadig mer internasjonalt kommersialiserte massekulturen – som EU med sin gjennomgripende liberalistisk-økonomiske politikk er det fremste organiserte uttrykket for i vårt nærrområde, både i sin grunnleggende intensjon og i sin ubønhørlige funksjon, og trass i alle andre og gode intensjoner som er investert i denne politiske unionen – er i regelen "tilpasset den laveste fellesnevner i folket" (Haugen 1966:243), den griper helt inn i intimsfæren til den enkelte og preger hans og hennes verdier og identiteter, drømmer, lyster. Ja, "overfor konsumenter opphører enhver mulighet til intellektuell virksomhet", spissformulerer den norske forfatteren Dag Solstad seg (1997). I konsumentkulturen er det liten eller ingen plass til å verne eller fremme ideelle mål som strekker seg utover umiddelbar behovstilfredsstillelse og åpenbar egeninteresse, f.eks. opprettholdelse av kommersielt ineffektive språkkulturer og av tradisjonelle immaterielle verdier som sær- eller motkulturelle identitetshandlinger som ikke kan omreknes i materiell profitt, og som kan oppleves som unødvendig slitsomme. Det nordiske språkfellesskapet, liksom de fleste nasjonale, regionale og lokale kultur- og språkpolitiske bevegelser i de nordiske landa, er sprunget ut av slike ideelle formål, og den nordistiske ideologien, liksom det ideelle engasjementet som har skapt og båret oppe interessa for mange slags nasjonale og lokale kultur-

ytringer, står nå i fare for å bli marginalisert og kvalt av forbrukersivilisasjonens appell til individuell materiell tilfredsstillelse og havesjuka, som EU er den mektigste politiske eksponenten og tilretteleggeren for i Europa, men som samtidig går langt utover EU som den mest kulturnivellerende og ikke minst språkdrepende krafta på kloden i dag.

Den kulturelle sentraliserings- og nivelleringsmakta som den nye sivilisasjonsforma innebærer og utøver (se mer om det i Nordisk språksekretariat (1985) når det gjelder de nordiske samfunna spesielt), vil naturlig nok mobilisere motkrefter. Det kan i første omgang se ut som et paradoks at det i hele nedslagsfeltet for den nye sivilisasjonsforma jeg har omtalt, ikke minst i EU/EØS-området, har vokst fram betydelige reaksjoner til vern og styrking av nasjonale, regionale og lokale kulturer, ikke minst av språk og språkkulturer. Det gjelder sannelig ikke bare de mest utsatte språkkulturene. Tilmed sjøltrygge språksamfunn som til nylig ikke har sett noe behov for aktivt forsvar, gjør det nå: Frankrike fikk grunnlovsfesta at fransk var rikets språk først i 1992 (lov nr. 92-554 av 25. juni 1992), og landets parlament vedtok i 1994 ei rekke lover til forsvar av fransken mot den kommersialiserte anglo-amerikanske språkbruken som oppfattes som en trussel mot den (Girard, Lyche & Mellingen 1994). I Norden har de fremste språkpolitiske aktørene i det mest sjøltrygge landet, Sverige, de seineste åra advart mot det domenetap for svensk som alt finner sted i flere sektorer av samfunnslivet, og slått til lyd for en mer bevisst nasjonal språkpolitikk til forsvar for svensken (Teleman 1992; Teleman & Westman 1997). Norge har lang tradisjon for en slik språkpolitikk, og der har spørsmålet om domenetap for norsk alt lenge stått på dagsordenen (Venås 1993), og skiftende regjeringer og storting har støtta Norsk språkråds arbeid for å opprettholde respekten for og bruken av norsk og motvirke den anglo-amerikansken som bereder grunnen for og følger med den internasjonalt ekspanderende kommersialismen på stadig flere samfunnsområder, særlig overfor de mest påvirkelige målgruppene for konsumentpresset, de unge. For regional- og minoritets-

språka i Norden er faren for språkdød reell, likens for majoritetsspråk med få språkbrukere, som færøysk og islandsk, og faglige initiativ er tatt for å vekke til politisk bevissthet om de kulturverdiene som står i fare, og tiltak en kan møte nivel-
leringstrusselen med (Wiggen 1995b, 1996a, 1997; Haraldsson 1996; Rögnavaldsson 1997). Bevegelser til forsvar av lokale, regionale og nasjonale språk- og dialektkulturer finner en som nevnt i store deler av det kontinentale EU-området, og de lar seg alle best forstå som *reaksjoner* på det som er *hovedtenden-*
sen i det store økonomiske samarbeidsområdet: språklig-kultu-
rell sentralisering og et vedvarende press på det europeiske (språk-)kulturelle mangfoldet (se Ammon *et al.* 1991). Person-
lig har jeg stor sympati for disse reaksjonene og har sjøl deltatt aktivt i dem i Norge og Norden, men jeg er redd det er å inve-
stere urealistiske og fromme håp i dem om en trur at de i det lange løp og på rein vilje og trass skal kunne seire over de kraf-
tige kulturnivelleringskreftene som uvegerlig følger den inter-
nasjonale konsumentcivilisasjonen i og utafør EU uten at sjølve denne sivilisasjonstypen kommer i støpeskeia. Slik er jeg dess-
verre pessimist.

På 1990-tallet kjenner altså språkpolitisk ansvarlige personer og institusjoner i de fleste nordiske språksamfunna seg uroa og til dels trua av de språklige følgene av europeiseringa og globa-
liseringa av økonomi og politikk, og de kan peke på konkrete utviklingstrekk som underbygger denne følelsen: Det mange-
årige fellesnordiske arbeidet med å (om)formulere lov- og reglementstekster til et så enkelt og allment forståelig dansk, norsk, svensk osv. som mulig er på kollisjonskurs med et hav av EU-/EØS-tekster av samme sjanger som etter fransk lovtekst-
mønster er radikalt vesensforskjellig, især i syntaksen og tekst-
grammatikken, og vanskelig forståelig tilmed for fagfolk uten-
om juristlingvistene i EU. Etter tjue års medlemskap i EU rap-
porterer språkforskerne Haberland & Henriksen (1991; jf. Haberland 1993) om at dansk oppfattes som "sand i maskineriet" i EU, og danske EU-embetsfolk måtte i 1992 strammes opp av sin statsminister til å bruke dansk og kreve

dansk brukt (Wiggen 1994). Så ivrig var den daværende svenske forhandlingsdelegasjonen til EU at den i 1991 var villig til å avstå fra krav om at svensk skulle være offisielt språk om landet kom inn i EU, noe det 38. nordiske språkmøtet i Reykjavík vedtok en protestuttalelse imot (Norsk språkråd 1992:54f.; Wiggen 1996a:168), og liksom unionstraktaten ikke forelå på dansk da den blei vedtatt i Maastricht i 1991, var den omfattende EØS-avtalen med EU ikke fullt ut omsatt til norsk da Stortinget ratifiserte den i 1993; det som var omsatt, var dessuten omsatt bare til bokmål (Randen 1994:32, 71, 85; Wiggen 1994). Etter sin inntreden i EU har både politikere og språkkyndige i Finland og Sverige reagert negativt på den språklige kvaliteten i EU-tekster som er omsatt til hhv. finsk og svensk. Således var den finske undervisningsministeren alt sommeren 1995 "bekymrad över att de direktiv som var översatta till finska var så svårbegripliga" (Nordisk språksekretariat 1995), og den svenske docenten Olle Josephson (1997) reagerer på en så dårlig svensk språkbruk fra EU-organ at han spør om det beint fram er språkforakt i EU. I mange av de enkelte lands reaksjoner av denne typen finner vi at det er hjelp å finne i de erfaringene og den kompetansen som fins i det nordiske språkfellesskapet og dets institusjonelle språksamarbeidsorgan, f.eks. i det finske tilfellet jeg nettopp har nevnt (*loc.cit.*). Den hittil grundigste beskrivelsen og vurderinga av Nordens språk i EUs Europa, som Dag Finn Simonsen med midler fra Nordisk ministerråd sluttførte i ei bok med den tittelen ved utgangen av 1995 (Simonsen 1996), munner da også ut i konklusjoner og anbefalinger som investerer mye grunnlagt håp om å opprettholde de nasjonale og fellesnordiske språkkulturene gjennom et intensivt, målretta fellesnordisk språkarbeid, både når det gjelder korpus- og statusplanlegging av de enkelte språk, og når det gjelder samordning av ressurser, faglig kapasitet og språkpolitisk handling. Men skal en slik dugnad for det nordiske språkfellesskapet lykkes, mener jeg at EU-politikkens liberalistiske hovedkarakter

må erkjennes klarere og mer allment som den språkspiltende og kulturnivellerende trusselen den er også for oss i Norden.

Oppfordringa til å satse slik på det nordiske språkfellesskapet på institusjonelt nivå, ikke minst med flere nye oppgaver anbefalt lagt til Nordisk språksekretariat i Oslo og Nordiska språk- och informationscenteret i Helsingfors, skyldes vel å merke ikke bare det *ytre* presset på den nordiske språkkulturen, men òg de klare tendensene *innad* i Norden til at språkfellesskapet er ideologisk og praktisk svekka. Statsvitere (f.eks. Hagtvet 1995) så vel som språkpolitikere og språksosiologer har lagt vekt på det i nokså nedslående, skjønt ikke oppgitte vurderinger av framtidens nordisme. Her er det ikke plass til å nevne mer enn noen få eksempel: Ei allerede svak oppslutning i det finskspråklige Finland om å lære svensk i skolen og å bruke svensk i samfunnslivet ellers er opplagt blitt ytterligere svekka med Finlands inntreden i EU. Sverige er ikke lenger så viktig som før som markedsveg vestover, enda landet fortsatt er en viktig handelspartner, for nå åpner det seg enda mer effektive markedsveger direkte til og gjennom hele EU-området, og i EU får de finskspråklige finnene bruke sitt morsmål fritt slik andre EU-aktører kan bruke sine språk, og ellers ty til verdensspråket engelsk som *lingua franca* når det trengs. Alt dette gjør at stadig flere finskspråklige finner føler at de kan opptre med større likeverd, sjøltrygghet og tyngde med bruk av finsk og engelsk i EU enn de kan med bruk av svensk innafor det nordiske språkfellesskapet. Det sier seg sjøl at slike erfaringer svekker lojaliteten overfor det nordiske språkfellesskapet, enda ansvarlige finske politikere ennå kjenner seg forplikta til å utstede verbale forsikringer om fortsatt støtte til det nordiske samarbeidet og språkfellesskapet (Langslet 1995; Stenbäck 1996). For den svenskspråklige minoriteten i Finland gjør denne situasjonen det nordiske språkfellesskapet naturligvis enda viktigere enn før. Færingar og grønlendere, som står helt utafor EU og EØS, og som ikke konfronteres på samme måte som Norden for øvrig med EU-prega tekster og språkbruk, ser ut til å opprettholde ei sterk interesse for det nordiske språkfellesskapet. Færøysk og

grønlandsk styrker hele tida stillinga si på heimebane, og danskens stilling som *lingua franca* utad fungerer som ei brems for internasjonaliseringas engelsk. Også samene synes å være interessert i å opprettholde det eksisterende språkfellesskapet i Norden i jamføring med det EU har å tilføre dem, spesielt med tanke på den langtkomne språklige demokratiseringa som det samiske språksamfunnet har oppnådd de siste tiåra innafor ei nasjonal og fellesnordisk ramme. Men på Island er interessa for og bruken av et nordisk språk som *lingua franca* merkbart svekka til fordel for engelsk, ikke bare mellom de unge, der en merker det tydeligst, men også på politisk toppnivå, som når både ministre og departementsråder fra Island stadig oftere bruker engelsk i samtale med norske. På stadig flere prestisjetunge samfunnsområder ser vi også en tiltakende bruk av engelsk mellom skandinaver, både i kommersielle sammenhenger og i universitetsverdenen, som med nasjonal velsignelse i alle nordiske land blir stadig mer integrert i slike prosjekt- og samarbeidsnettverk som EU har utvikla. I denne forbindelsen er det tunge innslaget av engelsk i informasjonsteknologiske sammenhenger på alle bruksnivå, ikke minst i skolen, ei særlig sterk belastning for den stedege språkbruken i nasjonal så vel som i fellesnordisk kommunikasjon i vår del av verden (Rögnvaldsson 1997). Når det nordiske språkfellesskapet for øvrig vrakes til fordel for bruk av engelsk i viktige sammenhenger både nasjonalt og mellom skandinaver som ellers ville forstå hverandre godt om de brukte sine morsmål, er det med på å svekke motivasjonen for å lære og å bruke et skandinavisk *lingua franca* i de yttternordiske landa og områda med ikke-skandinaviske morsmål, der det nordiske språkfellesskapet allerede er mest krevende, tynnlitt og utsatt både i praksis og i prinsipiell tilslutning. Og når språkfellesskapet står aller svakest mellom de unge i Norden, er det ikke minst fordi skolene, framfor alt de skandinaviske, har skjøtta nabospråkundervisninga dårlig altfor lenge, ja, beint fram brukt den som en faglig salderingspost til fordel for mer populære emner, men òg fordi de unge er blitt flinkere i ikke-nordiske fremmedspråk, framfor alt engelsk, og

i stor grad lar seg fascinere av de forestillingene og verdiene, drømmene og identifikasjonsfigurene som daglig formidles til dem gjennom kommersialismens anglo-amerikansk. I en undersøkelse Ulla Börestam foretok alt i 1984 av unge islendingers evne til fellesnordisk kommunikasjon, var det bare en tredel som valgte å fortsette å snakke skandinavisk etter å ha blitt tiltalt av en danske og en nordmann, mens en tredel hadde store problem med dansken, og en tredel rett og slett ikke forstod noe av det dansken og nordmannen sa. – Et ideologisk og institusjonelt svekka nordisk språkfellesskap betyr likevel ikke uten videre at dette språkfellesskapet vil dø ut med det første i uformelle sammenhenger og på grasrotnivå. At mobiliteten til svært mange nå er stor innafor det nordiske området, gjør at mange møter hverandre over språkgrensene, hører hverandres språk og knytter band til hverandre. Det er trulig det viktigste grunnlaget det nordiske språkfellesskapet har å bygge på akkurat nå. De største nordiske språka vedblir dessuten å være noenlunde de samme, innbyrdes forståelige for mange, skjønt det er et åpent spørsmål om ikke talt dansk er i ferd med å utvikle seg så langt bort fra både skrevet dansk og de andre skandinaviske talemåla at det kan få negative følger for sjøl nordmenns forståelse av det, langt mer for svensker og andre nordboer utafør Danmark (Widmark 1996:24). Og toleransen for den friksjonen som det nordiske språkfellesskapet innebærer, blir definitivt satt på prøve for den som ellers lar seg forme av den målrasjonelle effektivitets- og internasjonaliseringsideologien og den kulturelle strømlinjeforminga som den dominerende forbrukerkulturen i EU og i de nordiske lands EU-tilpassing innebærer, og vi kan komme til å se ei utvikling som over tid skaper nye språkbruksbaserte skiller i de nordiske folk og marginaliserer både enkeltspråk og den fellesnordiske dialogen til særskilte nisjer i den offentlige sfæren og ellers mer og mer til privatsfæren. Om flere høgere læresteder i EU utafør Norden skulle vise seg å kunne utdanne flere til å forstå og bruke nordiske språk som fremmedspråk som følge av de språkpolitiske initiativ som nå er tatt for et slikt formål, trur

jeg likevel det er mest sannsynlig at EU både på politisk og administrativt hold om ei stund kommer til å operere med bare et begrensa antall av de aller mest utbredte offisielle språka, så betydninga av de nordiske språka og det nordiske språkfellesskapet blir svekka i EU-sammenheng uansett.

I denne situasjonen er det at Nordisk ministerråd har godtatt anbefalingene i ei reint finanspolitisk motivert innstilling om reduksjon i støtten til nordiske fellesinstitusjoner (Nordisk råd–Nordisk ministerråd 1995; jf. Løland 1997) og med virkning fra 1. januar 1997, under protest fra samtlige nordiske språknemnder og -råd, lagt ned to av de viktigste støtte- og formidlingsinstitusjonene for det nordiske språksamarbeidet og språkfellesskapet, Nordisk språksekretariat og Nordiska språk- och informationscenteret, som Simonsen i sin rapport ser som særlig sentrale i det framtidige fellesnordiske språkrøksarbeidet. To nyoppretta organ i deres sted har dels (Nordisk språkråd) et budsjett og en arbeidskapasitet som er mer enn halvert i forhold til sin forgjenger, dels (Nordens institut i Finland) langt videre kulturpolitiske oppgaver enn reint språklige. Da må jeg for min del si at all fager tale fra ansvarlig politisk hold i Norden om hvor viktig det nordiske språkfellesskapet er, og at tiltak som kan styrke dette språkfellesskapet nå skal prioriteres, lyder falsk. Ingen kan være i tvil om at det nordiske språkfellesskapet nå er blitt klart og tydelig svekka også på det institusjonelle planet.

Slik jeg ser det, er likevel det avgjørende – tvers igjennom det som sies og ikke sies, gjøres og ikke gjøres for å bevare og styrke det nordiske språkfellesskapet, i en verden som også på dette området naturligvis er mye mer nyansert og sammensatt enn det jeg har hatt høve til å gi uttrykk for her – den ubønhørlige språk- og kulturnivellerende følgen av den dominerende materialistiske, forbrukerorienterte sivilisasjonsforma som har skapt EU, og som EU framfor noe annet tjener, styrker og utbrer i vår del av verden. Det nordiske språkfellesskapet er allerede svekka ideologisk og institusjonelt, etter mitt syn hovedsakelig pga. denne økonomisk-politiske internasjonaliseringa.

Geirr Wiggen

Når så Nordmål – det ministerrådsinitierte politiske programmet som nå "vil stå særlig sentralt i arbeidet for å bevare og styrke nordisk språkforståelse de kommende år" (Simonsen 1996:49) – er klart EU-orientert ved at det "betoner at nordisk språk- og kultursamarbeid bør drives i et europeisk integreringsperspektiv" (*loc.cit.*), må jeg si at det er vanskelig å være optimistisk på det nordiske språkfellesskapets vegne. Enda så velstående de nordiske land alt er, er jeg redd altfor mange nordiske politikere allerede er klare til å vende det nordiske språkfellesskapet ryggen, for de trur de ser en større gullkalv i andre fellesskap, der det i praksis gjelder å kunne bruke andre språk enn de hjemlige, nære og tradisjonelle. Og da får de ofte et såkalt "pragmatisk forhold" til språklig-kulturelle verdier og utfordringer. Akk!

Tør vi håpe på et skifte i sivilisasjonsform? Gløggere folk enn jeg er svært pessimistiske (von Wright 1994). Men kanskje er kritikere som jeg ikke flinke nok til å se potensialet til endring i de motkulturelle kreftene som trass i alt fins? Kanskje kan nye, fruktbare engasjement for å opprettholde viktige immaterielle mellommenneskelige verdier utløses dersom vi greier å gjøre det tydelig nok at de er alvorlig *trua* nå – slik tilfellet er regionalt for det enestående, grenseoverskridende og identitets-skapende språkfellesskapet i Norden liksom det er det globalt for mer grunnleggende livsverdier. Pessimisme er ikke det samme som håpløshet. Grunnlagt pessimisme kan provosere til handling. Det er alltid håp!

Litteratur

Ammon, Ulrich. 1997. Schwierigkeiten bei der Verbreitung der deutschen Sprache heute. *Muttersprache* 107:1, 17–34.

Ammon, Ulrich, Klaus J. Mattheier & Peter H. Nelde (Hrsg.). 1991.

Sociolinguistica 5. Schwerpunkt: Status und Funktion der Sprachen in den Institutionen der Europäischen Gemeinschaft. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Börestam, Ulla. 1984. *Spr kf rst else och spr kpreferanser i internordisk kommunikation på Island*. FUMS-rapport 120. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Börestam, Ulla. 1985. *Svensk språkförståelse på Jyllands västkust. En punktstudie*. FUMS-rapport 126. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Börestam, Ulla. 1987. *Dansk-svensk språkgemenskap på undantag. Nordisk språkförståelse i nutidshistoriskt och regionalt perspektiv belyst av svenska gymnasieungdomars förståelse av äldre och nutida talad danska*. FUMS-rapport 137. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1991a. *Spr km ten och m tesspr k i Norden*. Nordisk språksekretariat, rapport 16. Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1991b. *Spr km ten och m tesspr k i Norden. Språk i Norden*, 5–25. København/ Oslo/Stockholm: Gyldendal/Cappelen/Almqvist & Wiksell.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1994. *Skandinav samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Doktorgradsavhandling. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- CEL/ELC. 1997. *European Language Council: Policy statements./ Conseil Européen pour les Langues: Declarations de strat gie*. Lille.
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1975. *Spr ksituationen i Norden*. I *Grannspr k och minoritetsspråk i Norden*, 19–30. NU 1975:32. Stockholm: Nordiska rådet.
- Elert, Claes-Christian (red.). 1981. *Internordisk språkförståelse*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 33. Umeå: Umeå universitet.
- Girard, Francine, Chantal Lyche & Kjell Mellingen. 1994. *Ny spr klov i Frankrike. Språknytt* 22: 4, 1–4.
- Haberland, Hartmut. 1993. *Nogle bem erkninger om det danske sprogs tilstand og vilkår efter 20 års dansk EF-medlemskab*. *Språklig Samling* 34:1, 10–14.

Geirr Wiggen

- Haberland, Hartmut & Carol Henriksen. 1991. Dänisch – eine kleine Sprache in der EG. *Sociolinguistica* 5, 85-98. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Habermas, Jürgen. 1992a. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen. 1992b. Further Reflections on the Public Sphere. I Calhoun, Craig (ed.): *Habermas and the Public Sphere*, 421–461. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Hagtvet, Bernt. 1995. Nordismen: I knipe og for fall? *Aftenposten* [morgennummeret] 12. juli 1995, 6.
- Hale, Ken. 1992. On endangered languages and the safeguarding of diversity. *Language* 68:1, 1–10.
- Haraldsson, Helgi. 1996. Deyjandi tungur. Máldauði á vorum dögum. *Lesbók Morgunblaðsins* 3. februar 1996, 8.
- Haugen, Einar. 1953. Nordiske språkproblemer – en opinionsundersøkelse. *Nordisk tidsskrift for vetenskap, konst och industri* 29:4, 225–249.
- Haugen, Einar. 1966. Semicommunication: The Language Gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36, 280–297. Trykt opp i *ibid.*: *The Ecology of Language* (red. av Anwar S. Dil), 215–236. Stanford: Stanford University Press 1972.
- Hellevik, Alf & Einar Lundeby (red.). 1964. *Skriftspråk i utvikling*. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952–1962. Norsk språknemnd, Skrifter 3. Oslo: Cappelen.
- Hvenekilde, Anne. 1989. Nye uttrykksbehov – nye lånord. *Norsklæreren* 13:4, 31–33.
- Hyltenstam, Kenneth. 1985. Minoritetsspråk och svenska. *Språkvård* 21:4, 14–21.
- Ingvarsdóttir, Hafþís. 1996. För egen räkning. Det nordiske sprogfællesskab. *Nordisk tidsskrift for vetenskap, konst och industri* 72:1, 43–47.
- Jakobsen, Jakob. 1985. *An Etymological Dictionary of the Norm Language in Shetland*. Lerwick: Shetland Folk Society.
- Josephson, Olle. 1997. Språkförakt i EU? *Språkvård* 33:1, 18–19.
- Kalleberg, Ragnvald. 1997. Habermas og kraften i de bedre argumenter. *Aftenposten* (kronikk) 18. september 1997, 23.

- Kotsinas, Ulla-Britt. 1988a. Immigrant children's Swedish – a new variety? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 9:1/2, 129–140.
- Kotsinas, Ulla-Britt. 1988b. Rinkebysvenskan – en dialekt? I Linell, P., V. Adelswärd, T. Nilsson & P.A. Petterson (red.): *Svenskans beskrivning* 16:1, 264–278. Linköping.
- Langslet, Lars Roar. 1995. Finlands røst blir hørt i EU. *Aftenposten* 12. november 1995, 8.
- Lund, Jørn. 1989. M 87 lest med danske briller. Om tendenser i dansk og norsk uddannelsesplanlægning. *Norsklæreren* 13:3, 5–10.
- Lund, Jørn. 1990. Dansk og norsk. Et indlæg ved det dansk-norske seminar på Schæffergården i anledning af Eidsvoll-forfatningens 175-års jubilæum. *Språk i Norden 1990*, 89–104. Oslo/Stockholm/København: Cappelen/Almqvist & Wiksell/Gyldendal.
- Løland, Ståle. 1996. Språkforståelse og språksamarbeid i Norden. *Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri* 72:1, 7–13.
- Løland, Ståle. 1997. Språksamarbeid i Norden 1996. *Språk i Norden 1997*, 106–114. Oslo: Novus forlag.
- Mackiewicz, W.W. 1997. European Language Council Launching Conference: Opening Address. Lille: Université Charles de Gaulle-Lille III, 3–4 July 1997.
- Magnus, Gunnar. 1997. Mener de har for liten kontakt med norsk arbeidsliv: OECD kritiserer universitetene. *Aftenposten* (morgennummeret) 28. juli 1997, 3.
- Markussen, Ingrid. 1990. The Development of Writing Ability in the Nordic Countries in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. *Scandinavian Journal of History* 15:1, 37–63.
- Maurud, Øivind. 1976. *Nabospråksforståelse i Skandinavia. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk utredningsserie 1976:13. Stockholm: Nordiska rådet.
- Molde, Bertil. 1983. Nordiskt språksamarbeid. I Molde, Bertil & Allan Karker (red.): *Språkene i Norden*, 154–158. Utg. av Nordisk språksekretariat. Oslo, København, Stockholm: Cappelen, Gyldendal, Esselte Studium.

Geirr Wiggen

- Nordenstam, Kerstin. 1979. *Svenskan i Norge. Språklig variation hos svenska invånare i Bergen*. Nordistica Gothoburgensia 11. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Nordisk Ministerråd. 1988. *Handlingsplan for nordisk kulturelt samarbejde*. København.
- Nordisk Ministerråd. 1995. *Handlingsprogram for nordisk sprogforståelse*. Nordmål 1996–2000. Godkjent på MR-U 1/95 d. 1. marts 1995. Reykjavik.
- Nordisk Ministerråd. 1996. *Det umistelige*. Rapport om den nordiske sprogforståelse i et bredere perspektiv. København.
- Nordisk råd–Nordisk ministerråd. 1995. *Nordisk nytte*. Den Fællesnordiske Arbejdsgruppe. Oktober 1995.
- Nordisk språksekretariat. 1985. *Språk og samfunn i Norden etter 1945*. Nordisk språksekretariats rapporter 5. Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Nordisk språksekretariat. 1992. *Nordens språk i Baltikum. Pohjoismaiden kielet Baltiassa*. Nordisk språksekretariat, rapport 18. Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Nordisk språksekretariat. 1995. Referat fra representantmøtet i Nordisk språksekretariat 14. september 1995. Oslo.
- Norsk språkråd. 1992. *Norsk språkråd. Årsmelding 1991*. Oslo: Norsk språkråd.
- Obrestad, Tor. 1997. Er dialog mulig? *Aftenposten* (morgenummeret) 16. juli 1997, 10.
- Outhwaite, William. 1994. *Habermas – en kritisk introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag. (Orig.: *Habermas. A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press 1994.)
- Randen, Olav. 1994. *Norsk i EU*. Oslo: Noregs Mållag.
- Romøren, Rolf. u.a. *Gutteboka i mellomkrigstida*. Dr.avh. under arbeid. Kristiansand: Høgskolen i Adger.
- Rögnvaldsson, Eiríkur. 1997. Informationsteknologien og små sprogsamfund. Under publ. i *Språk i Norden 1998*. Oslo: Novus forlag
- Schwach, Vera. 1997. Skandinaviske naturforskere i selskap. *Forskningspolitikk* 20:2, 8–9.

- Simonsen, Dag Finn. 1996. *Nordens språk i EUs Europa. Språkplanlegging og språkpolitikk mot år 2000*. Nordisk språksekretariats rapporter 22. Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Skard, Sigmund. 1985 [1963]. *Målstrid og massekultur*. Med eit tillegg tjue år etter. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skautrup, Peter. 1953. *Det danske sprogs historie*, bd. III. København: Gyldendal.
- Skautrup, Peter. 1968. *Det danske sprogs historie*, bd. IV. København: Gyldendal.
- Skjævesland, Odd Inge. 1997. Beklager EUs kulturpolitikk. *Aftenposten* (morgennummeret) 8. juli 1997, 24.
- Solstad, Dag. 1997. Om meddelelsens problem. *Aftenposten* (morgennummeret) 27. juni 1997, 16.
- Stang, Håkon. 1974. Språket: norsk og nordisk. *Dagbladet* (kronikk) 4. september 1974, 3–4.
- Stenbäck, Per. 1996. Nytteverdien av nordiske institusjoner. *Aftenposten* [morgennummeret] 24. mai 1996, 19.
- Teleman, Ulf. 1992. Det svenska riksspråkets utsikter i ett integrerat Europa. *Språkvård* 28:4, 7–18.
- Teleman, Ulf & Margareta Westman. 1997. Behöver vi en nationell språkpolitik? *Språkvård* 33:2, 5–16.
- Thorell, Pehr. 1997. Kyrkorna måste agera väckarklocka mot fattigdomen. *Katolskt magasin* 1997:3, 3.
- Torp, Arne. 1982. *Norsk og nordisk før og nå*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Venås, Kjell. 1993. Domenetap for norsk? *Språk i Norden* 1993, 13–32. Oslo/Stockholm/København: Novus forlag/Almqvist & Wiksell /Gyldendal.
- Vikør, Lars S. 1993. *The Nordic Languages*. Oslo: Novus Press.
- von Wright, Georg Henrik. 1991 [1986]. *Vitenskapen og fornuften*. [Orig.: *Vetenskapen och förnuftet. Ett försök till orientering*. Stockholm: Bonnier 1986.] Oslo: Cappelen.
- von Wright, Georg Henrik. 1994 [1993]. *Myten om fremskrittet*. [Orig.: *Myten om framsteget*. Stockholm: Bonnier 1993.] Oslo: Cappelen.

Geirr Wiggen

- Widmark, Gun. 1996. Det skandinaviska samspråket. *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 72:1, 15–25.
- Wiggen, Geirr. 1993. Krigsåra 1940–45, eit vendepunkt i norsk språkhistorie? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 11:1, 25–43.
- Wiggen, Geirr. 1994. Internasjonaliseringa i vår tid: Språklige og språksosiologiske følger i det norske språksamfunnet. Foredrag ved 15^e scandinavistendagen van het nederlandse taalgebied, Universiteit Gent 9.–11. mars 1994. Under publ. i *Studia Germanica Gandensia* 47. Gent: Universiteit Gent.
- Wiggen, Geirr. 1995a. Norway in the 1990s: a sociolinguistic profile. *International Journal of the Sociology of Language* 115, 47–84.
- Wiggen, Geirr. 1995b. Enemmistökielet ja vähemmistökielet pohjoismaisesta perspektiivistä. *Kieliviesti* 16:4, 10–37. Stockholm: Ruotsinsuomalainen kielilautakunta/Sverigefinska språknämnden.
- Wiggen, Geirr. 1996a. Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordisk perspektiv. *Språk i Norden 1996*, 137–174. Oslo: Novus forlag.
- Wiggen, Geirr. 1996b. Fagdidaktikk som vitenskap og sjølstendig akademisk disiplin. I [Lena Moberg & Ulf Teleman (red.):] *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*, 303–310. [Stockholm:] Svenska språknämnden.
- Wiggen, Geirr. 1997. Minority languages in the Nordic countries in a language death perspective. Under publ. i Peter J. Weber & Wolfgang Wölck (eds.): *Recent Studies in Contact Linguistics*. Mannheim.
- Wurm, Stephen A. 1991. Language Death and Disappearance: Causes and Circumstances. I Robins, Robert H. & Eugenius M. Uhlenbeck (eds.). 1991. *Endangered Languages*. Oxford, New York: Berg Publishers 1–18.

Livet på två språk. Konflikter och kompromisser

Mikael Reuter

Det har skrivits en hel del om språkförhållandena i Finland, både i vetenskapliga verk och i mer populära framställningar. Ett av de mest lödiga verken är boken *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv* av Erik Allardt och Christian Starck (1981). Men hittills har vi saknat både en djuplodande och heltäckande objektivt vetenskaplig beskrivning av tvåspråkigheten och språkförhållandena ur olika synvinklar och en mer populär sammanfattande presentation av dem. De luckorna har nu fyllts av två nyutkomna verk, det ena på engelska och det andra på både engelska och svenska.

Språkförhållanden i internationell belysning

Den kanadensiske professorn Kenneth D. McRae har en gedigen bakgrund som flerspråkighetsforskare ur samhällsvetenskaplig synvinkel. Den bok han nu har skrivit om Finland, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Finland*, är den tredje i en serie där de två tidigare böckerna handlar om Schweiz och Belgien. En kommande bok ska handla om Kanada, och den följs i sin tur av en sammanfattande jämförelse.

Man behöver inte läsa många sidor i McRaes bok för att inse att hans kunskaper om Finland är imponerande. Intrycket förstärks när man ser på bibliografin: 39 sidor med över sjuhundra källor. Författaren läser själv svenska utan större svårigheter och säger sig klara av också enklare finska texter, men han har dessutom haft hjälp av två finska forskare, Mika Helander och Sari Luoma. Dessutom har han konsulterat och intervjuat ett stort antal experter. Det är inte lätt att hitta några fel och brister i den närmare fyrahundra sidor långa tättskrivna texten.

Bokens första kapitel handlar om Finlands historia från svenska tiden till efterkrigstiden. Även om huvudsyftet är att ge en

Mikael Reuter

historisk bakgrund till språkförhållandena, kan kapitlet bra läsas som en intressant allmän introduktion till Finlands historia – sedd med en utomståendes objektiva ögon. Läsaren får en inblick i de språkliga och politiska förhållandena ända sedan tiden för den första svenska bosättningen under tidig medeltid. Språkkonflikterna under 1800-talets senare hälft och tiden mellan självständighetsförklaringen och vinterkriget beskrivs på ett objektivt och analytiskt sätt med internationella utblickar. Också den som anser sig rätt väl insatt i den historiska utvecklingen kan få en hel del aha-upplevelser.

De återstående tre huvudkapitlen handlar om språkgrupper och social struktur, stereotyper, attityder och politik samt den juridiska och institutionella ramen. Boken avslutas med en överblick över situationen i dag och en sammanfattande och jämförande diskussion om Finland som en multidimensionell modell.

Det finns få länder i världen där språkgruppernas geografiska och sociala fördelning är så väl kartlagda som i Finland, och det finns knappast något verk där alla de uppgifter som finns har samlats så överskådligt och detaljerat som i den här boken. Här redogörs också för finländarnas kunskaper i det andra inhemska språket och för framför allt finlandssvenskarnas praktiska språkanvändning i olika situationer och inom olika domäner. Också språkvårdens principer och finlandssvenskans utveckling presenteras i ett perspektiv som sträcker sig över hela nittonhundratalet.

Växlande attityder

Kapitlet om attityder och politik bjuder på särskilt intressant läsning. Kenneth McRae redogör där bl.a. för en enkätundersökning som han själv låtit utföra enligt samma frågeformulär som han hade använt i Schweiz och Belgien. Medan språkgrupperna i Schweiz genomgående visade respekt för varandra och såväl flamländare som valloner i Belgien gav varandra låga sympatipoäng, var situationen i Finland assymetrisk. De svensk-

språkiga gav finnarna höga poäng, medan finnarna rankade de svenskspråkiga (liksom svenskarna i Sverige) lågt – efter bl.a. samer, norrmän, ester, ungrare, engelsmän och japaner. Detta var emellertid bara en attitydundersökning bland många, och dess resultat kan naturligtvis diskuteras – vilket McRae också gör.

Presentationen av politik och attityder har förståeligt nog inte nått riktigt fram till dagens situation. Svenska Finlands folktings stora attitydundersökning från våren 1997 har av naturliga skäl inte hunnit med, och i diskussionerna om svenskspråkigas möjligheter att nå höga ämbeten nämns t.ex. inte hur nära Elisabeth Rehn var att väljas till president i folkvalet 1994, och inte heller att både ärkebiskopen och kommendören för försvarsmakten i dagens läge är svenskspråkiga. De bristerna är i alla fall triviala med tanke på de oerhört omfattande och detaljerade uppgifter man i övrigt får om förhållandena mellan språkgrupperna.

Apropå försvarsmakten: ett av de mer intressanta avsnitten handlar om språkförhållanden och språkstrider inom armén och framför allt officerskåren. Bland officerarna på den s.k. vita sidan i inbördeskriget var de svenskspråkiga överrepresenterade, inte minst på grund av att en betydande del av de i Tyskland tränade jägarna var svenskspråkiga, liksom också många av de officerare som hade en bakgrund i den kejsarliga ryska armén. Konflikterna kom att få två dimensioner, dels en rent språklig finsk-svensk, dels en som gällde rysk respektive tysk bakgrund. Dessa sammanföll inte, men en övergripande "fosterländskhet" bland yngre officerare hade som mål att från den högsta militära ledningen eliminera både svenskspråkiga officerare och officerare med rysk bakgrund. Resultatet var att många svenskspråkiga officerare på 1920- och 1930-talet förfinskade sina namn och bytte till finsk identitet för att trygga sin karriär.

Språkfred men demografisk försvagning

I de avslutande kapitlen konstaterar Kenneth McRae att det i dag i huvudsak råder språkfred i Finland och att många, också på

Mikael Reuter

finskt håll, inser nyttan av det svenska språket och den svenska befolkningsgruppen. Svenskan stöds också av det nordiska samarbetet och av Ålands särställning. Hotet mot finlandssvenskarna är i stället demografiskt. På drygt hundra år har finlandssvenskarna minskat från ca 14 procent till knappa sex procent av befolkningen, även om de i absoluta tal är ungefär lika många nu som 1880, dvs. 295 000 (toppen nåddes 1940 med 354 000). Trots att minskningen under de senaste tjugo åren har avmattats både absolut och proportionellt, kan det bli svårt att i längden upprätthålla en levande och funktionell tvåspråkighet. Svenskan kommer säkert i en överskådlig framtid att behålla sin formella status som det ena nationalspråket, men den får i allt högre grad i praktiken drag av ett minoritetsspråk.

I en recension som denna är det svårt att ge Kenneth McRaes bok rättvisa. Varje sida är full av relevant och intressant information. Det är ingen överdrift att säga att språkförhållandena i Finland aldrig tidigare har presenterats så ingående, mångsidigt och objektivt som här. Boken bör bli ett standardverk för alla som intresserar sig för språksituationen i Finland och för flerspråkighetens villkor i allmänhet.

Kenneth D. McRae, Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Volume 3, Finland. Wilfrid Laurier University Press 1977. 429 s. (inklusive bibliografi och register).

Faktapaket i lättsmält form

Som finlandssvensk irriterar man sig ofta över okunskapen utomlands – och inte minst i Sverige – om språkförhållandena i Finland. Många är helt ovetande om att det finns en svensk befolkning i Finland, med egna skolor, egna dagstidningar och andra institutioner. Det har därför länge funnits ett behov av en informativ och lättläst skrift om tvåspråkigheten och dess bakgrund och utsträckning.

Boken *Livet på två språk – den finländska modellen* (på engelska *Life in two languages – the Finnish experience*) har som uttalat syfte att presentera språkförhållandena i Finland för

en utländsk läsarkrets för att visa på en modell för hur minoritetens rättigheter kan tillgodoses och konflikter lösas på fredlig väg. Till sin upplägning har den mycket gemensamt med Kenneth McRaes bok: en historisk återblick, en presentation av demografiska, kulturella och institutionella förhållanden, en genomgång av språklagstiftningen och en beskrivning av Ålands särställning.

Men i fråga om syfte och omfång är böckerna inte jämförbara. McRae skriver vetenskap för fackfolk, i en volym på närmare fyrahundra sidor. *Livet på två språk* är visserligen också skriven av experter, men den är populärt skriven för en allmän publik och illustrerad med bilder, inte tabeller. Med sina 97 sidor är den bara ungefär dubbelt så tjock som enbart litteraturförteckningen i McRaes bok.

Framför allt är *Livet på två språk* beskrivande snarare än resonerande och kritiskt granskande. Den ger en klar och tämligen objektiv bild av samexistensen mellan finska och svenska, även om alla författarna hör till den svenska befolkningsgruppen. En kortfattad förteckning över viktiga historiska tilldragelser, från det s.k. första korståget till Finland 1155 till Finlands anslutning till EU 1995, hjälper utländska läsare att orientera sig i historien.

Livet på två språk – den finländska modellen är en bok som man gärna sätter i handen på den som vill veta mer om språkförhållandena i Finland. I och med att boken också har kommit ut på engelska täcker den ett allmänt informationsbehov också för en internationell läsekrets. Den som vill fördjupa sig på allvar i ämnet kan sedan gå över till att läsa McRae.

Kristina Beijar, Henrik Ekberg, Susanne Eriksson och Marika Tandefelt, Life in two languages – the Finnish experience. Schildts 1997. 97 s.

– *Livet på två språk – den finländska modellen.* Schildts 1998.

Språksamarbete i Norden 1997

Birgitta Lindgren

Nordiska språkrådet

Nordiska språkrådet inrättades den 22 februari 1997 av de språknämnder eller motsvarande organ som representerar de inhemska språken i Norden. Det skall enligt stadgarna vara ett organ för samverkan i frågor som ligger inom de enskilda nämndernas verksamhetsområden och därvid fungera som sakkunnigt organ åt Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet.

Nordiska ministerrådet stöder under en försöksperiod (1997–1999) Nordiska språkrådet med ett årligt anslag på 1 miljon dkr.

Särskilt skall Nordiska språkrådet verka för att främja den internordiska språkförståelsen, som är en grundläggande tillgång för det politiska, kulturella och ekonomiska samarbetet i Norden. Nordiska språkrådet skall dessutom främja och underlätta användningen av de nordiska språken i Norden men också utanför Norden, t.ex. i det europeiska samarbetet. Nordiska språkrådet skall samverka med andra språk- och terminologiorgan i och utanför Norden.

Organisation

Nordiska språkrådet består av 10 ledamöter utsedda av de språknämnder eller motsvarande organ som representerar de inhemska språken i Norden.

Nordiska språkrådet har under 1997 haft följande sammansättning:

Dansk Sprognævn: *Allan Karker* (suppleant *Jørn Lund*)

Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland (finska): *Aino Piehl*
(suppleant *Anneli Rääkkälä*)

Forskningscentralen (svenska): *Mikael Reuter* (suppleant *Eivor Sommardahl*)

Føroyska málnevndin: *Jóhan Hendrik W. Poulsen* (suppleant *Jonhard Mikkelsen*)

Íslensk málnefnd: *Kristján Arnason* (suppleant *Gunnlaugur Ingólfsson*)

Norsk språkråd: *Ola Haugen* (suppleant *Dag Gundersen*)

Oqaasiliortut/Grønlands Sprognævn: *Carl Christian Olsen* (suppleant *Siverth Amondson*)

Svenska språknämnden: *Margareta Westman* (suppleant *Ulf Teleman*)

Sverigefinska språknämnden: *Paula Ehrnebo* (suppleant *Erling Wande*)

Samisk språknemnd: *Åsta Vangberg*

Ordförande i Nordiska språkrådet är Margareta Westman, Svenska språknämnden. Vice ordförande är Allan Karker, Dansk Sprognævn. Kontaktperson och sekreterare är Birgitta Lindgren, Svenska språknämnden.

Ett arbetsutskott finns bestående av ordföranden, vice ordföranden och sekreteraren.

Nordiska språkrådets sekretariatsfunktion för 1997–1999 ombesörjs av Svenska språknämnden genom den som är utsedd till Nordiska språkrådets sekreterare, Birgitta Lindgren, med bistånd av konsulent Rikke Hauge, placerad i Oslo.

I sin verksamhet stöds också Nordiska språkrådet av de nordiska sekreterarna Jørgen Schack (Dansk Sprognævn), Eivor Sommardahl (Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland) och Svein Nestor (Norsk språkråd).

Möten

Nordiska språkrådet har under 1997 utöver två arbetsutskottsmöten hållit följande möten:

Ett konstituerande möte den 22–23 februari i Köpenhamn med representanter för varje språknämnd.

Ett rådsmöte den 14 augusti i Tórshavn i anslutning till Nordiska språkmötet 1997.

Birgitta Lindgren

Nordiska språkmötet 1997

Det 44:e nordiska språkmötet med Føroyiska málnevndin som värd avhölls den 15–16 augusti i Tórshavn på Färöarna. Två teman var uppställda för mötet: "Språk och medier" och "Språk och kön". De flesta föredragen publiceras i denna årskrift.

Konferenser

Nordiska språkrådet har under 1997 stått som medarrangör till följande konferenser:

Nordiska lexikografikonferensen den 20–24 maj i Helsingfors tillsammans med Nordiska föreningen för lexikografi och Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland.

Språk og kultur i Vestnorden den 9–16 juni i Oslo–Bergen–Stavanger tillsammans med Landslaget for norskundervisning.

Nornasymposiet om utländska namn i Norden den 28–30 maj i Oslo tillsammans med Norna (samarbetsorganisation för nordiska namnforskare).

Nordiska språkrådet har därutöver varit representerat i följande evenemang:

Nordiska rådets kulturkonferens den 3–4 mars i Oslo.

Nordtermmöte den 24–27 juni i Kautokeino.

Nordiska språkmötet 1997 den 15–16 augusti i Tórshavn.

Nordmålskonferens om Norden och Europa den 3–4 september i Paris, anordnad av Nordiska ministerrådet.

Representanter för Nordiska språkrådet har som vanligt orienterat om nordiskt språksamarbete och nordiska språkfrågor på andra möten, kurser och konferenser.

Samarbete

Nordiska språkrådet har under 1997 haft organiserat samarbete med *Nordiska föreningen för lexikografi* (se eget avsnitt) och med *Nordterm*, de nordiska terminologiorganens samarbets-

organisation. Nordiska språkrådet har observatörsplats i Nordterm's styrgrupp. Nordterm har motsvarande rätt att skicka en observatör till Nordiska språkrådets rådsmöten.

Skrifter

Följande skrifter har utkommit under 1997:

Språk i Norden 1997

Nordens språk

Nordens språk i EU

Nordisk leksikografisk ordbok.

LexicoNordica 4

Att förstå varandra i Norden. Ny upplaga

Informationsverksamhet

Nordiska språkrådet har informerat om sin verksamhet via ett informationsblad och på egna webbsidor på Svenska språknämndens webbplats (www.spraknamnden.se).

Uttalanden

Nordiska språkrådet uttalade i en skrivelse av den 18 augusti sitt stöd till ett yttrande från Svenska språknämnden beträffande ett förslag i betänkandet "Grannlands-TV i kabelnätet". Förslaget går ut på att svenska tv-tittare skall kunna få tillgång till tv-kanaler från grannländerna, till att börja med norska kanaler.

Vidare avgav språkrådet en skriftlig bedömning den 22 september på begäran av Nordiska ministerrådet av ett dansk-färöiskt ordboksprojekt.

Projekt

Nordiska språkrådet har gått in som medsökande tillsammans med Nordterm i en ansökan till EU om bidrag till en *nordisk termbank* tillgänglig på Internet. Detta ingår i det EU-projekt som kallas MLIS (Multilingual Information Society).

Nordiska föreningen för lexikografi.

Nordiska språkrådet har övertagit den sekretariatsfunktion för Nordiska föreningen för lexikografi som Nordiska språksekretariatet förut innehade.

Vid utgången av 1997 hade föreningen 270 medlemmar. Föreningen utger ett meddelandeblad, och under 1997 har två nummer utkommit. Sedan 1994 ger föreningen ut årsskriften "LexicoNordica", och under året utkom nr 4 med temat "ordböcker över små språk i Norden". Dessutom har föreningen en skriftserie, och 1997 utgavs där *Nordisk leksikografisk ordbok*. Vidare avhölls i maj en konferens i Helsingfors.

Aktuellt från språknämnderna

Bland aktiviteter och händelser under 1997 som rapporterats från språknämnderna i Norden kan följande nämnas.

Danmark: Två nya lagar om det danska språket antogs – *retskrivningsloven* og *sprognævnsloven* Se vidare Henrik Galberg Jacobsens artikel i denna årsskrift.

Finland: En arbetsgrupp har tillsatts för att reda ut kvaliteten på de finska EU-översättningarna. – Stora finsk-svenska ordboken har utkommit. Se vidare Publikationer från språknämnderna i denna årsskrift.

Färöarna: Føroyska málnevndin har fått i uppdrag att utreda könsneutrala yrkesbenämningar.

Island: Íslensk málstöð har öppnat en ordbank på sin webbplats. Se vidare under Nya ordlistor och ordböcker i denna årsskrift.

Norge: Norsk språkråd firade 25-årsjubileum och anordnade en konferens med titeln "Norsk som bruksspråk – utfordringer i dag og i morgen". Vidare har språkrådet på uppdrag av Kulturdepartementet sett över framtida arbetsuppgifter och organisationsform.

Samiska: Den samnordiska samiska språknämnden hade ännu inte kommit igång under året. Det norska samiska språkrådet svarade under 1997 för upplysningar och journalföring av post.

Sverige: Svenska språknämnden hade fått ett uppdrag av den svenska regeringen att utarbeta ett förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket. – Sverigefinska språknämnden hade under året fått nya stadgar, som bl.a. innebär att man nu har en styrelse i stället för ett arbetsutskott.

Nordtermmöte

Nordterm, de nordiska terminologiorganens samarbetsorganisation, anordnar vartannat år ett möte. År 1997 arrangerades ett sådant i Guovdageaidnu (Kautokeino) i samarbete med Nordiskt samiskt institut i Norge. En kursdag ingick i arrangementet. Se vidare Se vidare Publikationer från språknämnderna i denna årsskrift.

Ny språklitteratur

Publikationer från språknämnderna

Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete. En handledning utgiven av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. 5 uppl. 1997

Denna handledning författad av Catharina Grünbaum och Mikael Reuter har nu utkommit i en ny upplaga. Syftet med skriften är att ge råd om hur man kan undvika eller minska svårigheterna i kommunikationen mellan nordbor.

Kielikello, finska språkbyråns tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer.

Nummer ett av tidskriften innehåller presentationer av CD-rom-versionen av Suomen kielen perussanakirja (Nufinsk ordbok). Ordboken presenteras bl.a. av huvudredaktörerna *Marja Lehtinen* och *Risto Haarala*. Bland artiklarna i det andra numret av tidskriften kan nämnas *Sirkka Paikkalas* och *Mikael Reuters* artikel om användningen av finska alternativt svenska namn i texter skrivna på ett främmande, icke-nordiskt språk. I artikeln redogör författarna för den finska och den svenska språknämndens åsikter i frågan. Det tredje numret av tidskriften har myndighetsspråk och klarspråk som tema. Numret innehåller bl.a. inlägg av riksdagens talman *Riitta Uosukainen*, som diskuterar betydelsen av ett gott språk bland beslutsfattarna, konsultative tjänstemannen vid finansministeriet *Seppo Tiihonen*, som tar upp frågor kring klarspråk och service på myndigheter och riksdagsman *Paavo Nikula*, som granskar utvecklingen inom det finska myndighetsspråket under de senaste femton åren. Artiklarna bygger på anföranden som nämnda personer höll på ett klarspråksseminarium för statliga myndigheter. Nummer fyra av tidskriften innehåller en omfattande matordlista och korta artiklar kring temat mat.

Kieliviesti, Sverigefinska språknämndens tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer.

I nummer 1 skriver *Satu Gröndahl* om estetiken i den sverigefinska litteraturen och diskuterar i vilken mån minoritetsspråksförfattare kan påverka utvecklingen av majoritetsspråklitteraturen och huruvida invandrarförfattare skall skriva på sitt eget språk eller på svenska. *Liisa Oittinen* skriver om ett föredrag av Anneli Räikkilä om nyord. *André Hesselbäck* presenterar det lilla volgafinska språket mari, tidigare kallat tjememissiska. *Margaretha Ternér* har sammanställt en svensk-finsk förteckning över medicinska specialiteter. Ett register över ord och ämnen i årgångarna 1988–1996 finns också. I nummer 2 skriver *Manja Lehto* om ingermanländares språk, *Matti J. Korhonen* kommenterar debatten kring del 3 av verket "Finnarnas historia i Sverige", *Tuija Määttä* skriver om ordet *anadigi* (om ur som är både analogiska och digitala), *Tuuli Forsgren* funderar över varför finnar inte använder en direkt motsvarighet till frasen "mina damer och herrar". I nummer 3 skriver *Erling Wande* om finskspråkiga namn på svenska orter. *Riitta Eronen* visar några smakprov på nyord från cd-versionen av Suomen kielen perussankirja (Nufinsk basordbok), *Ranja Kangassalo* berättar om sin tvåspråkiga dotters funderingar över den egna dialekten. *Pertti Holopainen* kåserar om sitt samlande av gamla ordböcker. *Marjo Kallio* har sammanställt en svensk-finsk lista över religioner och andliga rörelser och reder i en annan artikel ut begrepp inom lagen om underhållsstöd. Ett register över artiklar och ordlistor i årgångarna 1988–1996 finns också. I nummer 4 recenseras "Stora finsk-svenska ordboken" av *Tarja Salo-Saarvanto*. *André Hesselbäck* skriver om det finsk-ugriska språket udmurtiska, tidigare kallat votjakiska. *Outi Frisk*, *Riitta Järvisalo* och *Ahti Riihonen* gör inlägg i debatten om sverigefinskan skall ses som ett eget språk. *Marjo Kallio* har sammanställt en svensk-finsk lista över skadeinsekter. En förteckning över nya ordböcker och språkvetenskapliga handböcker finns också.

Ny språklitteratur

LexicoNordica 4. Tidsskrift om leksikografi i Norden utgitt av Nordisk forening i leksikografi i samarbeid med Nordisk Språkråd. 239 s.

Temat för detta nummer är ordböcker över små språk i Norden. Dessutom finns en fyllig avdelning med recensioner av ordböcker och litteratur om lexicografi.

Nordens språk. Red. Allan Karker, Birgitta Lindgren & Ståle Løland. Utgitt av Nordisk språksekretariat. Novus forlag 1997. 214 s.

Boken anmäldes i "Språk i Norden 1997".

Nordens språk i EU. Rapport från ett seminarium den 6–7 december 1997 i Bryssel. Red. av Birgitta Lindgren och Mikael Reuter. Nordiska språkrådet 1997. 72 s.

Syfte med seminariet var att sammanföra språkvårdare i Norden med personer som arbetar med översättning och annat språkligt arbete inom EU och EES. Rapporten innehåller de flesta av de föredrag som hölls under seminariet, bl.a. genomgångar av översättarverksamheten vid de olika EU-institutionerna samt redovisningar av översättningen av EG:s regelverk till svenska, finska och isländska.

Nordterm '97. Rapport fra Nordterm '97. Guovdageaidnu 24–27 juni 1997. Nordterm 9. Oslo 1997. 171 s.

Nordterm, de nordiska terminologiorganens samarbetsorganisation, anordnar vartannat år ett möte. År 1997 arrangerades ett sådant i Guovdageaidnu (Kautokeino) i samarbete med Nordiskt samiskt institut. I denna rapport presenteras de föredrag som hölls under mötet och rapporter från de organisationer som ingår i Nordterm. Bland artiklarna kan nämnas *Ole Henrik Magga*: Utfordringer for samisk språk, *Virpi Kallio-kuusi*: Är det svårt att förstå terminologiskt utformade definitioner?, *Asta Høy*: Danske lægers, studerendes og underviseres holdning til den medicinske terminologi.

Nyt fra Sprognævnet. 1997 nr. 1–4. 16 s. + 16 s. + 16 s. + 16 s.

Hvert nummer indeholder et udvalg af sproglige spørgsmål til nævnet, bogomtaler og artikler om sproglige forhold. Af årgangens artikler kan nævnes: *Erik Hansen og Jørn Lund*: Allan Karker, *Allan Karker*: Det tar sin tid. Om kortformer af nogle danske verber, *Erik Hansen*: Høj(t)taler (nr. 1), *Henrik Galberg Jacobsen*: To love om det danske sprog, *Else Bojsen*: Dramatisk talt (nr. 2), *Henrik Galberg Jacobsen*: Ordrede forhold. Om retskrivningsloven og sprognævnetsloven (nr. 3), *Vibeke Sandersen*: Paparazzo, *Henrik Galberg Jacobsen*: Aabenraas plads. En dokumentation, samme: Sprognævnet – hvem er det? (nr. 4).

Purisme på norsk? er tittelen på nummer 4 i serien Norsk språkråds skrifter. Del 1 er kalla *Purisme*, del 2 *Norsk og engelsk*. I del 1 er det artiklar om purisme i historisk perspektiv og om purisme og nasjonalisme, attåt artiklar om purisme i færøysk og islandsk og om framandord i samisk. Mellom artiklane i del 2 kan vi nemna *Skriv lånordene på norsk!* av *Dag Gundersen* og *Purisme og fagspråk* av *Nina Zandjani*. Heile skriftet er på 72 sider.

Språkbruk, den finlandssvenska språkvårdens tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer.

I det första numret av tidskriften tar *Mikael Reuter* upp frågor kring finlandssvenskan status, med utgångspunkt i Christina Melin-Köpilas doktorsavhandling som behandlar normer och normkonflikter i finlandssvenskan. I samma nummer av tidskriften diskuterar *Hans Landqvist* och *Marianne Nordman* svenskt författningsspråk i Sverige och Finland och *Marketta Sundman* tar upp frågan om tvåspråkiga helsingforsare är vinnare eller förlorare. Nummer två av tidskriften behandlar bl.a. namnfrågor. I artikeln *Vad heter Jakobstad på engelska?* kommer *Sirkka Paikkala* och *Mikael Reuter* med rekommendationer om hur man skall hantera finländska ortnamn på andra språk än

Ny språklitteratur

finska och svenska. Förnamn och namnlängder diskuteras av *Marianne Blomqvist*. I samma nummer ingår också en recension av Christina Melin Köpiläs doktorsavhandling om finlandssvenska elevers skriftspråk skriven av *Marika Tandefelt*. Nummer tre innehåller bl.a. en artikel om verksamheten vid statsrådets translatorsbyrå inför sekelskiftet. Artikeln är skriven av *Lars Granlund* och *Anita Lönegren*. I samma nummer finns också en djupgående recension av den nya stora finsk-svenska ordboken skriven av *Marketta Sundman*. Temat för det sista numret av tidskriften är webbsidor och Internet: *Robin Fortelius* skriver om att översätta webbsidor och *Björn-Eric Mattsson* om Internettermernas spännande värld. En finsk-svensk-engelsk och svensk-finsk-engelsk Internetordlista ingår i samma nummer av tidskriften.

Alla nummer innehåller språkfrågor i urval och anmälningar av nyutkommen litteratur.

Språkkurieren er eit lite meldingsblad som Norsk språkråd gjev ut i fire nummer i året med eit opplag på 5 000 eksemplar (ein auke på 1 000 på eitt år!), i første rekke for journalistar. Målet med bladet er å styrkja skriftnormene i norsk slik at avisspråket vert betre.

Språknytt, meldingsbladet for Norsk språkråd, kom i 1997 ut med fire nummer, slik det plar gjera. Kvart nummer er til vanleg på 20 sider, men nummer 1 var eit temanummer på 38 sider om bokmålet. Opplaget er 23 000 eksemplar.

Mellom artiklane i nummer 1 nemner vi Bokmålet – et språk med to røtter av *Einar Lundeby*, Hvorfor har vi så stor valgfrihet i bokmålet? av *Geirr Wiggen*, Forskjellene mellom riksmål og bokmål av *Tor Guttu* og Radikalt bokmål – ei tapt sak? av *Lars Vikør*. Frå dei andre nummera nemner vi Frå språknemnd til språkråd av *Kjell Venås* og Utviklingstendenser i norsk språkbruk 1972–1997 av *Ruth Vatvedt Fjeld* (i nummer 2), Engelske lånord i bølger og drypp av *Anne-Line Graedler* (i

nummer 3) og Lån eller import? av *Helge Sandøy* (i nummer 4).

Elles inneheld Språknytt meldingar om arbeidet i Norsk språkråd.

Språkvård, Svenska språknämndns tidskrift har som tidigare utkommit med fyra nummer.

I nummer 1 undrar *Gunnar Bergh* varför bilen inte bara är blå utan t.ex. chagallblå och fjordblåmetallic. *Margareta Svahn* recenserar "Svenskan i tusen år". *Olle Josephson* ställer utifrån en språkligt bristfällig platsannons från EG-domstolen frågan om det finns ett språkförakt inom EU. *Mats Mobärg* granskar särskrivning m.m. i "gestalttext" (d.v.s. text som ges en särskild visuell gestalt, såsom i logotyper). *Arne Olofsson* tittar på ordbildningar som *galna ko-sjukan*. I nummer 2 ställer *Margareta Westman* och *Ulf Teleman* i en gemensam artikel frågan om vi behöver en nationell språkpolitik. *Lena Moberg* presenterar några nyare ord i svenskan. *Birgitta Blom* berättar om språket i domstolarna förr och nu. I nummer 3 tar *Tore Jansson* upp framväxten av nationalspråk i Europa. *Helle Klein* tar upp "ITiska", d.v.s. påverkan från datorvärlden på bildspråket. Nordiska språkrådet presenteras och ett yttrande från Svenska språknämnden om grannlands-tv i kabelnätet återges. I nummer 4 finns artikel av *Hans Karlgren* om språkvård och språkstyrning med framtida teknik, *Sofia Malmgård* presenterar "Svenskan i IT-samhället", *Ann-Louise Forsström* undrar varför vatten kallas *aqua* i innehållsdeklarationer för hudkrämer m.m., och *Helena Palm* diskuterar i sin artikel om den smittsamma förlagan hur svenska språket kan komma att påverkas av att många viktiga texter utgör översättningar av texter, som inte alltid är så välformade.

Dessutom innehåller numren också insändare, kortare anmälningar av nykommen litteratur samt en avdelning för frågor och svar.

Ny språklitteratur

Statsspråk er eit meldingsblad som Norsk språkråd gir ut for å betra språket i statsadministrasjonen. Bladet kjem med fire nummer i året, og har eit opplag på 18 000.

Danmark

Jørgen Schack

Christiansen, Leif B.: Skriv selv bedre artikler og pressemeddelelser: vejledning for gør-det-selv-skribenter i organisationer og virksomheder. Forlaget Landsebakken, Holte 1997. 39 s.

I denne bog gives der en kort beskrivelse af hvordan journalister stiller en tekst op så den bedst formidler det ønskede budskab, og der gives eksempler på hvordan forskellige tekster skrives journalistisk. Bogen henvender sig til alle der skriver artikler eller pressemeddelelser til aviser og fagblade.

Danske Folkemål. 39. bind. Udgivet af Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. C.A. Reitzels Forlag, København 1997. 112 s.

Bindet indeholder følgende bidrag: *Tore Kristiansen:* Sprogbrug og sprogholdninger, med undertitlen: Kommentarer og sammenligninger i anledning af "Moderne sjællandsk". Afhandlingen konfronterer to talesprogsprojekter der med hver sin metode undersøger hvordan standardsproget breder sig på dialektens bekostning, *Inger Ejskjær:* Nogle gamle enstavelsesformer med vestjysk stød og disse formers tilsvarende i sønderjysk og *Frans Gregersen og Inge Lise Pedersen:* Hovedsætningsordstilling i underordnede sætninger. I afhandlingen gives der dels et historisk overblik der viser at hovedsætningsordstilling i underordnede sætninger er et gammelt fænomen, dels gennemgås et moderne talesprogs-korpus der viser at der ikke er nogen bestemt baggrundsvARIABLE som bestemmer brugen af hovedsætningsordstillingen.

Danske Studier 1997. C.A. Reitzels Forlag, København 1997. 244 s.

Blandt bindets store bidrag kan især fremhæves *Dina Nikulitjeva:* Sprogstruktur og sprogbeskrivelse. Denne teoretiske artikel, der behandler de grammatiske og lingvistiske teo-

Ny sprogkørlitteratur

riers status i dansk sprogforskning, vil påvise at et givet sprogs struktur har betydning for valget af beskrivelsesteori. Dette forhold skulle være grunden til at man i Danmark stort set har afvist den transformationsgrammatiske beskrivelsesmodel, mens den er blevet benyttet af svenskerne til beskrivelse af svensk. Det andet store bidrag er *Lars Brink*: Den danske *der*-konstruktion. Afhandlingens hovedformål er at gøre status over alle typer af konstruktioner hvori *der* indgår. I afhandlingen søger Brink at beskrive og forklare alle de regler *der* gælder for subjektvikaren *der*.

Durme, Karen Van (red.): Adjektivernes valens. Odense Working Papers in Language and Communication, no. 12, august 1996. Odense, 1996. 85 s.

Dette nummer indeholder to artikler om dansk: *Lene Schøslers* m.fl.: Prædikativanalysen i dansk og *Poul Søren Kjærsgaard*: Danske participier og valens, mens den tredje beskriver adjektivernes valens i fransk.

Durme, Karen Van (red.): The valency of nouns. Odense Working Papers in Language and Communication no. 15, april 1997. Odense, 1997. 170 s.

Den indledende artikel af *Karel van den Eynde* er af metodologisk karakter og har titlen: From verbal to nominal valency. De fleste af artiklerne behandler forhold i dansk, således *Michael Herslund*: Typological remarks on complex noun phrases in danish, *Sabine Kirchmeier-Andersen*: Verbal and nominal valency: *Finn Sørensen*: The nightmare of the genitive, *Helle Wegener*: Nominalizations revisited og *Bjarne Ørsnes*: Towards an HPSG- analysis of danish synthetic compounding.

Eriksen, Jens Martin og Møller, Bent: Svære ord – og lette. Statens Information, København 1997. 88 sider.

I foråret 1983 og foråret 1984 foretog Statens Informationstjeneste i samarbejde med en række kommuner en sprogundersøgelse af hvordan folk forstår – og ikke forstår – en række

udvalgte ord som bruges i skrivelser fra bl.a. det offentlige. Jens Martin Eriksen og Bent Møllers bog er resultatet af denne sprogundersøgelse, og blandt de udvalgte ord kan nævnes *assimilation* og *know-how*.

Espegaard, Arne: Nogle nordjyske mål: sproghistorie og dialektgeografi I-II. Forlaget Vendsyssel, Hjørring 1996. 333 s. + ca. 210 s.

Arne Espegaards undersøgelse omfatter dialekter i Nordjylland. I bind 1 beskriver forfatteren den nordjyske sproghistorie, herunder etymologier. Der er redegørelser for trykforhold, længde, stød, nasalering, diftonger og assimilation. Bind 2 indeholder dialektkort og indeks til bind 1.

Faber, Dorrit mfl.: Introduktion til dansk juridisk sprogbrug – metoder og analyser. Handelshøjskolens Forlag, København 1997. 106 s.

Bogen består af seks kapitler, af hvilke det første, der er betegnet som Indledning, forsyner læseren med det nødvendige faglige apparat, bl.a. teksttyper, tekstfunktion og typer af ytringer. 2. kapitel behandler loven som teksttype, idet det gennemgår dens funktion, kommunikationssituationen, dens opbygning, leksikalske, semantiske og syntaktiske træk. I de følgende kapitler behandles tilsvarende kontrakten, dommen og notatet. I tilslutning til hvert kapitel er der øvelser.

Frost, Pernille J.: En strid om ord. Det politisk korrekte sprog. Forlaget Fremad, København 1997. 114 s.

Bogen giver en introduktion til begrebet politisk korrekthed; den beskriver de sproglige konsekvenser af begrebet og sætter dem ind i såvel en lingvistisk som en kulturhistorisk ramme. Desuden har den et bud på besvarelse af de sproglige spørgsmål debatten om politisk korrekthed har affødt, og den ser på sproglig "opdatering" i historisk perspektiv som afsæt for en mere generel beskrivelse af samspillet mellem sprog og sam-

Ny sprogklitteratur

fund. Endelig er det forfatterens synspunkt at sprogbrugeren er ved at modnes til et nyt lag af sproglig bevidsthed.

Gabers, Lis og Høgel, Sten: Retorik: Levende tale eller tom snak? Nyt Nordisk Forlag, København 1996. 220 s.

Denne retorikbog omhandler kunsten at holde en tale. For selv at blive en god taler kan det være nyttigt på den ene side at sætte sig ind i retorikkens forarbejdningsfaser og på den anden side at læse og analysere andres taler. Forfatterne behandler disse sider af retorikfaget ved at analysere taler af blandt andet John F. Kennedy og Martin Luther King.

Hansen, Carsten (red.): Metaforer i kultur og samfund. Proceedings fra metafor-netværkets seminar i København den 24–26. oktober 1996. Kopi-Service, Københavns Universitet Amager, København 1997. 211 s.

Af publikationens artikler, som er de indlæg der blev holdt ved seminaret, er der ud fra en sprognævnetsbetragtning særlig grund til at fremhæve *Carsten Hansen* og *Peter Widell*: Automatisk registrering af metaforer i åbne, maskinlæsbare tekst-korpora.

Hansen, Carsten (red.): Metaforer i sprog og tænkning. Proceedings fra metafor-netværkets seminar i Odense den 8.–10. februar 1996. Kopi-Service, Københavns Universitet Amager, København 1997. 189 s.

Artiklerne hvoraf publikationen består, er indlæggene der blev holdt mundtligt ved seminaret. Af disse er der under en sprognævns synsvinkel særlig grund til at fremhæve *Carsten Hansen*: *MetafDan*. Registrering af dansk forskning og publikationer om metaforer og *Lita Lundquist*: *Metaforer i fagsprogsforskning*.

Hansen, Erik: Dæmonernes Port. Støttemateriale til undervisningen i nydansk, 4. udg. Hans Reitzels Forlag, København 1997. 155 s.

Denne nye udgave er forøget med et kapitel om fonetik, der indeholder en beskrivelse af taleorganerne, beskriver forholdet mellem retskrivning, lydskrift og fonemer, stavelser, vokaler og konsonanter, længde, stød og tryk og endelig et afsnit om de vigtigste sammenfald, reduktioner og bortfald af lyd i daglig udtale.

Heltberg, Eva og Kock, Christian (red.): Skrivehåndbogen. Gyldendal, København 1997.

Skrivehåndbogen er primært henvendt til gymnasiet og hf og har til formål at give lærer og elev et fælles begrebssæt, fx ved opgaveskrivning og -vejledning. Den består af tre dele, hvoraf del 1 gennemgår de enkelte faser i skriveprocessen fra tanke til det færdige produkt. Del 2 er en alfabetisk opslagsdel hvori man kan finde artikler om redskaber, teknikker og begreber der er relevante når man skriver. Del 3 beskriver kravene til det skriftlige arbejde i de enkelte fag i gymnasiet og hf.

Hermes. Tidsskrift for Sprogforskning. 18–1997 og 19–1997. Redigeret af Henning Bergenholtz mfl.. Udgivet af det Erhvervsproglige Fakultet, Handelshøjskolen i Århus. 255 s. + 303 s.

Af indholdet i de to sidste numre af tidsskriftet kan nævnes: *Bergenholtz, Henning and Kaufmann, Uwe: Terminography and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field, Kjær, Anne Lise: Thi kendes for ret – om lemmata og eksempler i juridisk fagleksikografi, Tove Brejnbjerg Christensen: Kjeld Gall Jørgensen: Stilistik. Håndbog i tekstanalyse.* Gyldendal, København 1996 (jf. *Sprog i Norden* 1997, s. 129) (18), *Steffen Nordahl Lund: Om semantiske rol- lers skematik, Carsten Hansen: Anmeldelsens teori og praksis, Thomas Bredsdorff: Fagbogsanmeldelsen i dagspressen – egen praksis, Carsten Hansen: (U)formulerede anmeldelsespolitikker ved en række lingvistiske tidsskrifter, Pia Jarvad: Mig og anmeldelserne* (19).

Ny sprogkarakteristik

Hjorth, Poul Lindegård mfl. (red.): Fra Egtvedpigen til Folke-tinget. Et festskrift til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II ved regeringsjubilæet 1997. Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. Kommissionær: Munksgaard, København 1997. 310 s.

Festskriftet indeholder en række afhandlinger skrevet af forskere fra forskellige videnskabsgrene. Centrale ud fra et sprogligt synspunkt er *Poul Lindegård Hjorth: Ret og galt at stave*, om det juridiske grundlag for den kodificering af staveformer som finder sted i Retskrivningsordbogen set i historisk perspektiv, og *Jørgen Rischel: Det færøske sprogs mærkelige overlevelse*, om det færøske sprogs skæbne, om dets nedtur i sidste halvdel af 1600-tallet, da det var reduceret til mundtligt almuesprog, om skabelsen af et færøsk skriftsprog i romantikkens tidsalder og diskussionen om færøsk status som selvstændigt sprog eller dansk dialekt og det færøske sprogs konsolidering i løbet af de sidste 100 år.

Hjorth, Poul Lindegård: Mathias Moth og Ovids metamorfoser. Universitets-Jubilæets danske Samfunds skriftserie nr. 543. C.A. Reitzels Forlag, København 1997. 172 s.

Bogen må ses i sammenhæng med Lindegård Hjorths udgave af udvalgte partier af den ældste bevarede fuldstændige danske oversættelse af Ovids metamorfoser, "Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths oversættelse af Ovids *Metamorphoses*" (UJDS 1979). Bogen består af en samling studier til belysning af Moths oversættelse, og forfatteren pointerer i forordet at det ikke er lykkedes "at nå til præcis og endegyldig bestemmelse af kildeerne". Bogen afrundes med en karakteristik af Moths oversættelses egenart i forhold til den samtidige kommentar- og oversættelsestradition, en karakteristik der er mere præcis end den der blev givet i indledningen til udgaven fra 1979.

Holmboe, Henrik (red.): SPS, Skriften på Skærmen. Rapport nr. 1 fra projekt UDOG (Udforskning af Dansk Ordforråd og

Grammatik). Afdeling for Datalingvistik, Handelshøjskolen i Århus 1993. 55 s.

Rapporten indeholder 8 artikler der afspejler at man i projektets første fase har undersøgt forskellige, bl.a. kommercielt tilgængelige datamatiske værktøjer til håndtering af store tekstmængder. *Jan Daugaard* og *Sabine Kirchmeier-Andersen*: Korpusværktøjet i Valp beskriver den valensparser der er udviklet til Odense Universitets valensprojekt. *Sabine Kirchmeier-Andersen* beskriver i IT-interlinear tekst en teksteditor der gør det muligt interaktivt at tage eller annotere tekster, *Jan Daugaard*: RO – en elektronisk udgave af Retskrivningsordbogen, beskriver kort et program der giver mulighed for at lave opslag i Retskrivningsordbogen 1986 efter samme principper som kendes fra elektroniske ordbøger, *Henrik Holmboe*: Værktøjer til fremstilling af indices og konkordanser, beskriver værktøjer til behandling af sprogets udtryksside, *Jørg Asmussen* gennemgår specielt Corpus Bench's anvendelsesmuligheder, *Niels-Ole Jensen* og *Theo Wegener Tams* gennemgår lemmatiseringsprogrammet CALM. Rapporten slutter med *Henrik Holmboes* gennemgang af en række statistiske bearbejdningsprogrammer som et dansk bioteknologisk corpus (BIODA) er blevet underkastet.

Jacobsen, Henrik Galberg og Jørgensen, Peter Stray: *Politikens Håndbog i Nudansk*. 3. udgave. Politikens Forlag, København 1997. 539 s.

Denne reviderede udgave af Håndbog i Nudansk er ajourført så den er i overensstemmelse med Retskrivningsordbogen, 2. udgave, 1996. Især bør det bemærkes at artiklen Komma er gennemgribende omarbejdet, så den illustrerer og uddyber det sæt af nye kommaregler – Nyt Komma – som er introduceret i Retskrivningsordbogen 1996 og anbefalet af Sprognævnet.

Jensen, Per Anker og Vikner, Carl: *Natursprogsbehandling og unifikationsgrammatik I-II*. Computational Linguistics 2. Han-

Ny sprogkvalitet

delshøjskolens Forlag, distribution Munksgaard, København 1996. 202 s. + 317 s.

Bind I omfatter en indføring i anvendelsen af unifikationsgrammatiske grundbegreber og en gennemgang af implementeringen i programmeringssproget PROLOG vha. formaliseringssystemet PATR (parse, annotate, translate). Bindet behandler anvendelsen af PATR til syntaktisk og semantisk analyse. Bind II demonstrerer anvendelsen af unifikationsgrammatikker til at beskrive semantisk analyse. Derefter følger en gennemgang af hvorledes udvalgte emner inden for dansk grammatik kan beskrives vha. PATR-formaliseringen, bl.a. inversion og *der*-konstruktioner. Bindet slutter med en diskussion af restriktioner i forbindelse med de opstillede regler.

Kofoed, H.A.: Gøbbanissa – og andre sære bornholmske ord og stednavne. Bornholms Tidendes Forlag 1997. 109 s.

Nyligt afdøde universitetslektor H.A. Kofoed, nåede ikke selv at udgive denne samling artikler der på kulturhistorisk baggrund belyser bornholmske ord, vendinger og stednavne som de fleste har hørt, men som de færreste kender forklaringen på. Registeret er derfor udarbejdet og den sidste korrektur foretaget af Thomas E. Jensen og Jens Sørensen. Blandt bogens kapitler kan nævnes Personbetegnelser, Mad og sager, Hjemligt og fremmed i sproget og Navne.

Kjøller, Klaus: Få din vilje! Tal og skriv effektivt. Akademisk Forlag, København 1996.

Klaus Kjøller behandler i denne bog de professionelle teknikker som anvendes i sproget af fx politikere, topembedsmænd og journalister. Bogens formål er at gøre læseren til en professionel dansk sprogbruger, hvilket blandet andet skal opnås ved hjælp af praktiske øvelser.

Lund, Jørn: Professor Higgins' sproglige diagnoser. Danmarks Nationalleksikon, Danmark 1997. 93 s.

Dette udvalg – foretaget af forfatteren selv – af Jørn Lunds artikler i dagbladet *Information* fra de sidste 2 år, skrevet under pseudonymet professor Higgins, afspejler professor Higgins' – alias professor Jørn Lunds – engagement i samspillet mellem sprog, litteratur og kultur. Hans veneration for den store danske sprogmand Otto Jespersen, som er emnet for den første af samlingens 30 artikler ("Danskernes Higgins"), fornægter sig ikke. Blandt artiklerne kan der pga. emnet være særlig grund til at fremhæve "Hurra for den danske stil", der indledes: "Den danske stil i skolen har temmelig meget til fælles med selvangivelsen. Den skrives med ulyst, den læses med skepsis – og der er ikke altid dækning for det, der står."

Lytje, Inger og Donner, Claus: Gratex. Dynamisk grammatik til dansk sprog. Aalborg Universitetsforlag og Orfeus, Aalborg 1996. 84 s. + diskette.

Bogen anvendes sammen med Gratexprogrammet, og helheden fungerer som lærebog i dansk sprog og grammatik for gymnasiet. I bogen introduceres de grammatiske kategorier og strukturer som det danske sprog består af, mens programmet leverer eksempler fra autentiske tekster. Forfatteren gør opmærksom på at da der ikke findes nogen fuldstændig og fejlfri formel model af naturlige sprogs grammatik, så skal brugeren være kritisk over for hvad systemet fortæller. Forfatterne har prioriteret korrekthed over fuldstændighed, hvilket indebærer at der ofte vil optræde sproglige udtryk som brugeren anvender, men som systemet ikke udpeger.

Mål & Mæle. 20. årgang, nr. 1–4. Redigeret af Carsten Elbro, Erik Hansen, Ole Tøgeby, nr. 3 og 4 desuden af Pernille Frost. 1997. 32 s. + 32 s. + 32 s. + 32 s.

Numrene indeholder – foruden spørgebrevkassen "Sproglighed" – artikler bl.a. af *Hanne Korzen*: Det er svært at undgå ikke at fortale sig. En beretning om dobbelte nægtelser på dansk, *Karen Margrethe Pedersen*: Ømålsordbogen (nr. 1), *Christian Becker-Christensen*: Nudansk ordbog, NDO og SNDO

Ny språklitteratur

(Politikens Store Nye Nudansk Ordbog), *Carsten Elbro*: Snabel-a (nr. 2), *Erik Hansen*: Paparazzo, *Henrik Galberg Jacobsen*: Ordrede forhold. Om retskrivningsloven og sprognævnsløven, *Per Salling*: Det svære komma, *Erik Hansen*: Det kære komma, *Ole Togeby*: Og (nr. 3), *John E. Andersen*: De levende ord. Sproghandlinger – 50 år efter, *Pernille Frost*: Politisk korrekthed i sproget (nr. 4).

NyS 22. Nydanske Studier & almen kommunikationsteori. Redigeret af Anne Holmen mfl. Dansk lærerforening, København 1997. 130 s.

Bindet er et temanummer om semiotik. Det indeholder artiklerne: *Christian Grambye og Harly Sonne*: Kompas, *Henrik Jørgensen*: Aktanterne, aktørerne, figurene – og den konkrete tekst, *Jørgen Dines Johansen og Svend Erik Larsen*: Semiotik og lingvistik, *Ib Ulbæk*: Teorien om altings betydning (TAB)?

Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation. Vol. 5/6, februar 1997. Odense University Press, Odense 1997. 213 s.

Dobbeltbindet indeholder følgende større afhandlinger: *Jacob Mey*: Metaphors in Computing. Signs and Realities, *Eli Fischer-Jørgensen*: Tryk i dobbeltsammensætninger i dansk, *Beverley Collins and Inger M. Mees*: Daniel Jones, the Phoneme and the 'Joneme'.

Rask, Kirsten: Når pædagoger skriver: en håndbog i skriftlig kommunikation. Grafisk Litteratur, København 1996. 101 sider.

Mange pædagoger er usikre på hvordan de skal formulere sig skriftligt til en elevs forældre, eller når de skal skrive en ansøgning til en kommune eller et amt, en rapport eller et pædagogisk notat. Kirsten Rasks bog er en vejledning i hvordan man løser disse opgaver, og indeholder både sprogteoretiske afsnit, et minikursus i journalistik og eksempler på tekster fra pædagogernes hverdag på institutionerne.

Rask, Kirsten: Skriv sikkert: en skrivehåndbog for forsikringsfolk. Forsikringshøjskolens Forlag, Rungsted kyst 1996. 91 sider.

Bogen henvender sig til forsikringsfolk der skal kommunikere skriftligt med ikke-fagfolk. I de første kapitler gennemgås dansk som fagsprog og fagsprog over for normalsprog. Derefter beskriver forfatteren hvordan forsikringsselskaberne kan lære at skrive i et naturligt, tidssvarende sprog når de henvender sig til deres klienter.

Schøstler, Lene & Kirchmeier-Andersen, Sabine: Studies in Valency II. The Pronominal Approach Applied to Danish. Rask Supplement Vol. 5. Odense University Press, Odense 1997. 208 s.

Bindet består af 3 kapitler. Det første giver en oversigt over forskellige typer af valensteorier og placerer "the pronominal approach" inden for disse teorier. Kapitel 2 giver det lingvistiske grundlag for the pronominal approach i sin danske version, og det danske inventar af pronominer præsenteres i detaljer. Kapitel 3 illustrerer metoden vha. en detaljeret analyse af verberne *fylde* og *få*.

Schøstler, Lene & Van Durme, Karen: The Odense valency dictionary: an introduction. Odense Working Papers in Language and Communication no. 13, september, 1996. Odense 1996. 55 s.

Introduktionen beskriver det metodologiske grundlag for Odense valens leksikon-projektet under forskningsprogrammet UDOG (dvs. Udforskning af dansk ordforråd og grammatik), et satsningsområde fra Statens Humanistiske Forskningsråd. Formålet er at analysere verbers, substantivers og adjektivers valens. Den valgte metode er "the pronominal approach", udviklet af Karel Van den Eynde ved Leuven Universitet, Belgien.

Ny sprogkvalitet

Sounds, Structures and Senses. Essays presented to Niels Davidsen-Nielsen on the occasion of his sixtieth birthday. Edited by Carl Bache and Alex Klinge. Odense University Press, Odense 1997. 286 s.

Af indholdet i dette festskrift har følgende afhandlinger dansk sprog som genstand for analyse: *Bente Lihn Jensen: On the Use of Mood and Modal Verbs in Italian and Danish, Per Anker Jensen: On the Semantics of Agentive af in Danish, Fritz Larsen: The Danish and English Sound Systems: Complications of a Contrastive Analysis, Carl Vikner and Sten Vikner: The Aspectual Complexity of the Simple Past in English. A Comparison with French and Danish.*

SPRINT. Sproginstitutternes tidsskrift. 1997, nr. 1. Udgivet af Handelshøjskolen i København. 72 s. Distr.: SPRINT, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, DK-2000 Frederiksberg.

Flere af artiklerne i dette bind omhandler modersmålskompetencens værdi og nødvendighed ved oversættelsesarbejde og i forbindelse med vurderinger af sprogrigtighed. Det gælder *Jan Mogensen: Men han er jo indfødt. En diskussion af indfødtes evne til at bedømme sproglige ytringer og Vibeke Houstrup: Livtag med "Enigma" – En beretning om hvad det kan kræve at oversætte en tekst.* Blandt bogomtalerne bør nævnes *Søren Kaas Andersen: Det er fanm'ne uhyggeligt, du!* en anmeldelse af Retskrivningsordbogen, 2. udg. 1996, jævnført med Gyldendals Retskrivningsordbog 1996 og omtale af Politikens Store Nye Nudansk Ordbog. Desuden *Anne Marie Kastrup: Dansk sprog – 2 bogomtaler, der anmelder Henrik Galberg Jacobsen og Peter Stray Jørgensen: Politikens Basisbog om Dansk samt Henrik Galberg Jacobsen og Peder Skyum-Nielsen: Dansk Sprog. En Grundbog, som er en revideret udgave af Erhvervsdansk (jf. SiN 1986).*

Sprog og Samfund. Nyt fra Modersmål-Selskabet. 15. årgang, 1997, nr. 1-4. 8 s. + 16 s. + 8 s. + 16 s. Redigeret af Rasmus Bjørgmose.

Af særlig interesse i den foreliggende årgang er *Mette Winge*: Komma, komma punktum, streg ... (nr. 1), *Georg Søndergaard*: Sproglig takt. En bog om det "politisk korrekte" sprog (Anmeldelse af Pernille J. Frost: En strid om ord), (nr. 3) og *Erik Hansen*: Fem misforståelser om retskrivning (nr. 4).

Sørensen, John Kousgård: *Patronymer i Danmark 2*. Nyere tid og nutid. Institut for Navneforskning, Københavns Universitet. C.A. Reitzels Forlag, København 1997. 139 s.

Dette bind afslutter værket, hvis første bind – om patronymer i Danmark i runetiden og middelalderen – udkom i 1984 (jf. *Sprog i Norden* 1985, s. 120-121). Som i bind 1 skelnes der mht. orddannelsen mellem 3 slags patronymer: suffikspatronymer, fleksionspatronymer og kompositionspatronymer. Tilsvarende skelnes der mellem primærpatronymer og sekundærpatronymer. Et af hovedformålene med de to bind har med forfatterens ord været "at belyse udviklingen fra det patronymiske syntagme, Holgers søn, til det patronymiske slægtsnavn, Holgersen, 'medlem af familien Holgersen' ". Efter det indledende kapitel behandles de 3 typer af patronymer. Behandlingen af kompositionspatronymer afsluttes med to kapitler om disse typer i relation til hhv. positive og negative holdninger (-sen-navnene) og til lovgivningen. Afhandlingen slutter med et summary på engelsk og et register der også omfatter navnestoffet i hovedparten af bind 1.

Tidsskrift for Sprogpsykologi. 3. årgang, nr. 3, 1997. 68 s. Redaktion: Marie Louise Qvist og Lars Henriksen. Ekspedition: Marie Louise Qvist, Helleruplund Allé 6, DK-2900 Hellerup.

Bindet er et temanummer om sprog og samfund. Det indeholder artikler af: *Peter Zinkernagel*: Rationalitet og samfund, *Carlo Grevy*: Da mennesket forsvandt. Om metaforer og menneskebilleder, *Anne-Dorthe Brier*: Diskursanalyse og samfund,

Ny sprogkitteratur

Lars Henriksen: Bevidsthedsprækken. Om kommunikative udtryks officielle bevidsthedsstatus og faktiske bevidsthedsgrad,
Harly Sonne: Den gale tale.

Finland

Mikael Reuter och Eivor Sommardahl

Svenskan i Finland 4. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi nr 3, red. Saara Haapamäki. Åbo 1997. 265 s.

Svenskan i Finland är en rapport från fjärde sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland. Boken innehåller 20 föredrag som hölls under konferensen.

Bland bidragen kan nämnas plenarföredragen av Kjell Herberts om svenska som minoritets- och majoritetsspråk i Finland och Ulf Telemans Taxonomin i Svenska Akademiens grammatik. I flera av inläggen tangeras frågor om skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk. Här kan bl.a. nämnas Erik Anderssons bidrag om rörelseverb och mål-adverbial, Hanna Lehti-Eklunds om alltså som diskurspartikel och Anne-Marie Londens bidrag om användningen av partikeln liksom. Finlandssvenskan och den finlandssvenska språkvården diskuteras av Mikael Reuter i föredraget Hur annorlunda är finlandssvenskan och av Kristina Nikula i bidraget Språkvård till döds? Eller Finlandssvenskan, språkvården och ordböckerna. Flera bidrag tar också upp frågor kring undervisning i svenska i finska skolor. Bland dem kan nämnas Annemarie Södergård som skriver om grammatikundervisningen för finska elever och Pirjo Söderholm som granskar syntaktiska drag i svenska läseböcker för finska skolelever och jämför dem med språket i Hufvudstadsbladet.

Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997. Red. Marianne Blomqvist. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet utgivna genom Ann-Marie Ivars och Mirja Saari B:18. Helsingfors 1997. 351 s.

Ord och några visor är en vänsskrift till namnforskaren Kurt Zilliacus på hans 70-årsdag. Boken innehåller 70 korta uppsatser, varav hälften behandlar namn av olika slag. Bidragen om-

Ny språklitteratur

fattar allt från teoretiska diskussioner till konkreta inblickar i namnförråd, såsom danska krognamn, isländska båtnamn, svenska smeknamn, finska talande förnamn – och namnet Kurt. Också historiska, arkeologiska, etnografiska och litterära bidrag ingår, liksom studier av enskilda ord.

Norden i Europa. Brott eller kontinuitet? Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet utgivna genom Anne-Marie Ivars och Mirja Saari B:17. Helsingfors 1997. 173 s.

Norden i Europa. Brott eller kontinuitet? är en rapport från ett Erasmusseminarium inom ämnet skandinavistik som ordnades vid Helsingfors universitet och Hanaholmens kulturcentrum i september 1996. Bidragen är samlade under rubrikerna Språkets identitetsskapande roll, Nordisk litteratur – kontinuitet eller förnyelse? och Problem kring nationsbildningen i periferin. Under rubriken Språkets identitetsskapande roll ingår bl.a. bidragen *Nordiska språk i Europa – något nytt?* skriven av Lars-Gunnar Andersson, *Finlandssvenskan i sociokulturell belysning* av Mirja Saari, *Några ord om språkets identitetsskapande roll* av Marika Tandefelt och *Nordiska språk som identitet* av Maria Fremer och Leif Nyholm.

Finsk-svensk utbildningsordlista. Red. Susanna Karjalainen. Utgiven av utbildningsstyrelsen i samarbete med Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors 1997. 78 s.

Utbildningsordlistan innehåller ord och uttryck som förekommer i författningstexter, läroplaner och olika slag av broschyrer. Som komplement till den egentliga ordlistan ingår bilagor med förteckningar över examina, utbildningsområden m.m.

Stora finsk-svenska ordboken. Huvudred. Birgitta Romppanen. WSOY och Forskningscentralen för de inhemska språken. Juva 1997. 2 band, 2 256 s.

Stora finsk-svenska ordboken är resultatet av ett samarbetsprojekt mellan Forskningscentralen för de inhemska språken

och förlaget WSOY. Bas för ordboken utgör den enspråkigt finska ordboken Suomen kielen perussanakirja, som kom ut 1994. Ordboken tar upp de viktigaste orden i modern finska och ger de svenska motsvarigheterna. Dessutom ingår också ord och uttryck från annat håll, bl.a. en hel del sverigesvenska samhällstermer.

Den nya ordboken innehåller ca 130 000 ord och uttryck. Särskilt värdefulla är förstås de många nyorden, som av naturliga skäl saknas i äldre, många gånger reviderade finsk-svenska ordböcker. Både samhällsord av olika slag och nya tekniska ord är väl representerade i boken. Dessutom kan man hitta såväl vardagliga ord och uttryck som många aktuella fackord och termer från olika områden. Den som t.ex. letar efter juridiska eller medicinska termer kan med stor sannolikhet finna dem i boken. Ordboken kan dessutom stoltsera med att alla facktermer som ingår är granskade av experter.

Stora finsk-svenska ordboken skiljer sig från tidigare finsk-svenska ordböcker bl.a. genom sitt stora exempelmaterial. Exempelsatserna finns med för att belysa hur de olika orden används tillsammans med andra ord, eller hur man skall omskriva ett finskt ord eller uttryck som inte har en direkt motsvarighet på svenska. Vid vissa knepiga fall erbjuder ordboken dessutom olika översättningsmodeller. Översättningsmodellerna finns i ett separat avsnitt i boken.

Svenskt lagspråk i Finland. Red. Henrik Bruun och Sten Palmgren. Statsrådets svenska språknämnd och Schildts Förlags Ab. Jyväskylä 1998. 342 s.

Svenskt lagspråk i Finland är en handbok som främst riktar sig till översättare av lagar och författningar, men som också vänder sig till andra översättare från finska till svenska och till statliga och kommunala handläggare, jurister och journalister. Boken är utgiven av Statsrådets svenska språknämnd, och omfattar nämndens senaste rekommendationer om svenskt författningsspråk i Finland.

Ny språklitteratur

Liksom den tidigare upplagan, som kom ut 1990, tar också denna upplaga upp såväl allmänna språkriktighets- och skrivregelfrågor som frågor kring det svenska lagspråket och översättning. Flera kapitel är grundligt omarbetade och dessutom finns här helt nyskrivna avsnitt. Bland det nyskrivna kan nämnas ett kapitel om EU och EG, en förteckning över finska och svenska kommunnamn samt uppgifter om nyttiga källor på Internet. Avsnittet om tryckta och elektroniska hjälpmedel är mycket upplysande och innehåller bl.a. en omfattande litteraturlista som ger översättare och textförfattare tips om ytterligare hjälpmedel.

Island 1996–1997

Kristján Árnason

Gísli Jónsson. Íslenskt mál. Akureyri. Bókaútgáfan Hólar. 1996. 303 sider.

Forfatteren (f. 1925) er en velkendt forhenværende gymnasielærer i Akureyri. Han har skrevet artikler i Morgunblaðið om islandsk sprog og sprogbrug hver uge siden 1979. Mange folk læser altid Gíslis artikler hver lørdag og der er ingen tvivl om at de har haft stor betydning for islandsk sprogrøgt. Gísli Jónsson fik Jónas Hallgrímssons pris 16. november 1997 (på den såkaldte "Islandsk sprogs dag") for sit arbejde for islandsk sprog og sprogrøgt.

Gíslis venner havde initiativet til udgivelsen av denne bog, til ære for Gísli. I bogen findes der et bredt udvalg av hans førnævnte artikler i Morgunblaðið. Forord skrives af rektor Haraldur Bessason, rektor Tryggvi Gíslason og redaktøren og digteren Matthías Johannessen.

Haraldur Matthíasson. Perlur málsins. Íslensk orðsnilld, forn og ny. Ritstjóri: Þrúður G. Haraldsdóttir. Teikningar: Freydís Kristjánsdóttir. Reykjavík. Íslenska bókaútgáfan. 1996. 518 sider.

Denne bog er et forsøg til at knytte sammen ældre og yngre islandsk sprog. Det er en ordbog med ord fra det daglige nutidssprog med synonymer fra den ældre litteratur. Bogen skal bruges som et slags synonymordbog, men der er også betydningsforklaringer og citater fra ældre tekster, samt tegninger som illustrerer begivenheder fra den citerede litteratur. Hovedteksten (437 sider) er en alfabetiseret liste med ord fra nutidssproget som opslagsord, med ord og citater fra den ældre litteratur som forklaringstekst. Men der findes også en appendix med en alfabetisk liste over de ældre ord og kortfattet betydningsforklaring. De oldtekster der bruges er: Sturlunga saga,

Ny språklitteratur

Flateyjarbók, Fornaldarsögur Norðurlanda, Biskupasögur udgivne af Hið íslenska bókmenntafélag, Íslendingasögur og andre texter udgivne af Fornritafélagið, samt den gamle lovtækst Grágás. Forfatteren er forhenværende gymnasielærer og doktor i islandsk sprogvidenskab.

Jón G. Fríðjónsson. Rætur málsins. Freydís Kristjánsdóttir teiknaði myndir. Reykjavík. Íslenska bókaútgáfan. 1997 IXIV + 605 sider.

Bogens sigte er at give et oversigt over det islandske Bibelsprogs brug af idiomer og ordsprog. Hovedvægten er på at redegøre for idiomernes ophav og historie. Den støtste del af teksten (side 1–545) er en kronologisk gennemgang gennem Bibelens tekster hvor de idiomer og ordsprog som forekommer bliver forklaret og deres alder og oprindelse diskuteret. Det er ikke bare den kristne eller religiøse del af sproget som bliver behandlet, men alle idomer og ordsprog tages med, og deres historie bliver kortlagt. De adskillige bibeloversættelser bliver også sammenlignet, fra den første oversættelse af det Nye testamente ved Oddur Gottskálksson i 1540 til den sidste oversættelse, som udkom 1981. Andre tekster fra den ældre og yngre litteratur bruges også som sammenligningsmateriale, samt citater fra Islands universitets ordbogs database. I en indledning gives der et oversigt over Bibeloversættelsernes historie og bogens kilder og metodik. Den sidste del er alfabetiserede orlister og registre med ordsprog, idiomer og liste over "hovedord", (ordforbindelsernes vigtigste ord, som laver deres "kerne"). Forfatteren er professor ved Háskóli Íslands.

Noreg

Svein Nestor

Bergenholz, Henning og Lise Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson, Bo Svensén. Nordisk leksikografisk ordbok. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med nordisk språksekretariat. Skrift 4. Universitetsforlaget. Oslo 1997. 348 sider.

Nordisk leksikografisk ordbok inneheld ca. 1 000 faguttrykk frå leksikografi og nærskylde emne i språkvitskapen. Ca. 720 av uttrykka har dels definisjon, dels djupare forklåring om tyding og bruk. Boka er redigert på norsk bokmål, men alle artiklane har tilvisingar til ekvivalentar på dei andre nordiske måla dansk, finsk, islandsk, svensk og nynorsk, attåt til på engelsk, fransk og tysk.

Alle artiklaene har tivising til ei emneklassifisering og ei fagleg innleiing. Med det gir ordboka ei omfattande og grundig forklåring på termbruken i leksikografi og visse delar av språkvitskapen. Det er også med litteraturtilvisingar.

Den faglege innleiinga dreg opp grensene for fagområdet leksikografi. Boka gjer og greie for dei viktigaste delområda og omgrepa i faget, og ei systematisk klassifisering utfyller den faglege innleiinga.

Boka er nyttig for alle som arbeider med leksikografi, både som hjelp til å finne en term for et begrep en vil uttrykke, og som en hjelp til å forstå faguttrykk en møter i teoretiske framstillinger av faget.

Berkov, Valerij: Norsk ordlære. Universitetsforlaget 1997. 224 s.

Boka er ei systematisk framstilling av dei viktigaste problema i norsk ordlære. Forfattaren, som har teki doktorgraden i leksikografi, er professor i nordisk filologi ved universitetet i St. Petersburg og har mellom anna laga ei russisk-islandsk og ei stor russisk-norsk ordbok. Ei stor norsk-russisk ordbok er i ar-

Ny språklitteratur

beid. Det er verdfullt at ein så kompetent fagmann med ikkje-nordisk bakgrunn ser på det norske ordtilfanget på nært hald.

Bondevik, Jarle og Oddvar Nes, Terje Aarset (redaktørar): Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter av Ivar Aasen. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Norsk Bokreidingslag. Bergen 1997. 188 s.

Boka inneheld grammatiske utgreiningar og leksikalske samlingar som vart resultatet av granskingsferdene til Ivar Aasen og opphald han hadde i store delar av Sør-Noreg i 1840-åra. Til boka har Oddvar Nes skrivi ei innleiing på 30 sider. Det er òg med interessante kart som syner reisene til Aasen frå hausten 1844 til og med hausten 1845.

Bondevik, Jarle og Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes, Helge Sandøy: Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997. Alma Mater forlag 1997. 219 s.

Av dei 18 artiklane nemner me: *Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk* av Gunnstein Akselberg, *Normalisert talemål – en verdi eller en uting?* av Einar Lundeby, *Stedslokaliserende på og i* av Jon Erik Hagen, *Språkkonsulentens dilemma* av Helge Omdal, *Norsk eller svensk i fire mellomalderdiplom frå Jämtland og Härjedalen* av Magnus Rindal og *Rettskrivingsprinsipp og stadnamnormering* av Lars S. Vikør.

Faarlund, Jan Terje og Svein Lie, Kjell Ivar Vannebo (redaktørar): Norsk referansegrammatikk. Universitetsforlaget 1997. 1223 s.

Denne store vitskaplege grammatikken tek for seg skriftspråket, ikkje talemålet. Han femner berre om morfologi og syntaks. Fonologi er ikkje teki med. Grammatikken er deskriptiv. Han er den største grammatikken som nokon gong er skriven over norsk mål.

Hammond Rossbach, Hans: Polydoras bok: Pax forlag. 1997. 133 s.

Boka er sett saman av små artiklar om etymologiske emne. Boka er meint for folk flest, og inneheld mykje interessant, først og fremst frå nordiske mål, tysk, engelsk og fransk, men og frå latin og gresk og dei latinske måla. Forfattaren er latinar av utdanning og er ein kjend esperantist.

Kruken, Kristoffer (red.) og Terje Aarset: Norsk Navnebog [1878]. Ivar Aasen-instituttet 1997. XX + 147 s.

I *Norsk Navnebog* er namna sette opp i tre register: *Norske Navne*, *Fremmede Navne* og *Nydannede Navne*, noko som har gjort det noko vanskelig å bruka boka som oppslagsbok. For å bøta på dette er det utarbeidd eit omfattande fellesregister på om lag 3 500 namn og namneformer. Det er også funni plass til namn, namneleder og namneformer som er omtala utanom dei tre registra, i kapitla *Om vort Forraad af norske Navne*, *Om Navnenes Form eller Dannelse*, *Om de norske Navnes Betydning* (bolck I) og *Om Navneskikken i det Hele* (bolck IV).

Randen, Olav: Farvel til språkmangfaldet? Boksmia 1997. 176 s.

Forfattaren har sett seg lei på at aktørar og kommentatorar i norsk målstrid ser på striden som eit særnorsk – og ofte nokså lite – fenomen, som andre land har sloppi unna eller har vaksi frå.

Han meiner for det første at språkstrid i tydinga konflikatar og bryting mellom språk og språksamfunn går føre seg overalt. For det andre meiner han at den heimlege språkstriden og språkstriden i andre land er delar av ein kamp for språkleg mangfald, for samfunn bygde nedanfrå, for retten til å vera ulik og dra nytte av ulikskapane til kvarandre, for kunnskapar og historisk innsyn. For det tredje meiner forfattaren at denne kampen kan bli avgjerande for kunnskapar og historisk innsyn.

Forfattaren har gått igjennom språktilhøve i ulike europeiske land for å visa kva vi er i ferd med å mista, og for å visa at ulik språkpolitikk gir ulik språkbruk og ulike språksamfunn. Han

Ny språklitteratur

gjer greie for dette på ein interessant og grundig måte på relativt få sider.

Skjekkeland, Martin: Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla. Høgskoleforlaget 1997.

Boka gir eit oversyn over det vi kan kalla tradisjonelle særdrag i norske dialektar. Det dreier seg om dei norske målføra slik dei har vaksi fram frå norrønt og opp mot vår eiga tid. Den språkhistoriske utviklinga attom dialektsærmerka og teoriar som kan forklåra denne utviklinga, står sentralt i framstillinga. Attåt dette legg forfattaren vekt på å visa det grammatiske systemet i talemålet i dag. Heile vegen blir språksystemet i dialektane samanlikna med grammatikken i skriftmåla bokmål og nynorsk.

Sørli, Einar: Nynorsk riksmål. Norsk ordbok. Sørli's Bokhus. 1996. 290 s.

Sørli definerer *Nynorsk riksmål* som ein skriftspråknormal for norsk folkemål. Han byggjer på studium av dei fleste viktige dialektane – i byar, tettstader og landdistrikt – frå alle delar av landet. *Nynorsk riksmål* har som mål å fremja tilnærming mellom riksmål, bokmål og nynorsk på norsk folkemåls grunn. Nynorsk riksmål skal vera eit rikt språk med ord frå riksmål, bokmål, nynorsk, kurante dialektar, lånord – alle ord som dekker et språklig behov, skal vera likeverdige norske ord og ha norsk ortografi og norsk formverk. Ordboka er på 290 sider.

Vikør, Lars (red): Norsk Ordbok – nynorskens leksikografiske kanon? Rapport frå eit seminar på Blindern 31. mai 1996. Universitetet i Oslo. Institutt for nordstikk og litteraturvitskap. 1997. 93 s.

Norsk ordbok har undertittelen *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* og er altså ei kombinert dialekt- og skriftmålsordbok noko vi ikkje finn maken til mange andre stader. Dette ordbokprosjektet kom i gang i 1930. I 1940 var det dei kallar "grunmanuskriptet" ferdig. Det første heftet

av band 1 kom i 1950, men ikkje før i 1966 var bandet *a – doktrinær* ferdig. I 1996 kom det første heftet (*gigle – glamen*) av band 4.

Av seminarinnlegga nemner vi *Om kjeldegrunnlaget for Norsk Ordbok* av Oddrun Grønvik, *Kva kan Norsk Ordbok lære oss?* av Lars S. Vikør og *Norsk Ordbok, leksikalske databaser og elektronisk publisering* av Christian-Emil Ore.

Sverige

Birgitta Lindgren

Amneståhl, Per: Tänkta artiklar. Råd på vägen till klar text. Björklunds förlag 1997. 77 s.

Det här är en uppföljare till "Klar text", som utkom 1994. Det framför allt bildtexter, rubriker, ingresser och faktarutor som behandlas. Här får journalisten råd i rena språkfrågor, men också påminnelser om att inte låta sitt språk smittas av byråkratprosa, att undvika klyschor och att tänka efter när man hittar på sina egen bilder, som exempelvis "Han springer omkring som en stolt matador som just fällt sin tjur" – för så betar sig inte en matador i ett sådant ögonblick.

Cassirer, Peter: Huvudlinjer i retorikens historia. Studentlitteratur 1997. 117 s.

Retoriken upplever för närvarande en renässans i Sverige. Författaren, som själv genom sina studier av de politiska tv-debatterna på 1970-talet starkt bidragit till detta intresse, ger här kortfattad översiktlig framställning av retorikens historia på svenska.

Eriksson, Mats: Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43. Uppsala 1997. 307 s.

Denna doktorsavhandling handlar om hur svenska ungdomar berättar i vardagliga situationer. Författaren har undersökt olika aspekter av sådant berättande, bl.a. vilka strategier ungdomarna använder för att bygga upp en berättelse och vilka språkliga och andra kommunikativa uttrycksmedel som de använder. Resultaten visar att ungdomarna har en mängd strategier för att strukturera sina berättelser och för att få lyssnaren förstå berättelsens poäng. Intressanta skillnader mellan könen påvisas. Flickor berättar mer och verkar vara duktigare på att berätta.

Grünbaum, Catharina: Språkbladet. Dagens Nyheter, Läsarservice. 1997. 142 s.

Författaren är språkvårdare på Dagens Nyheter. I den här skriften har hon samlat de språkspalter med råd och anvisningar, som hon skrivit till tidningens medarbetare. Men det är inte bara journalister som har glädje och nytta av dessa handfasta råd, som t.ex. att man inte bör använda ordet *dövtum*, att man bör hålla isär *relikt* och *relik* samt att man skall se upp med "översättningska" som soldaters *rang* efter eng. *rank*, i stället för *grad*.

Hellspong, Lennart & Per Ledin: Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys. Studentlitteratur 1997. 303 s.

I den här boken analyseras olika slags brukstexter, t.ex. lagar, annonser, protokoll, broschyrer, läroböcker och nyhetsartiklar. Författarna presenterar en egen analysmetod för sådana här texter, och ger samtidigt en översikt över den moderna forskningen på detta område. Boken riktar sig i första hand till universitetsstuderande.

Janson, Tore: Språken och historien. Norstedts 1997. 243 s.

Hur blir ett språk till, och hur försvinner det? Vad händer egentligen med latinet? När blev danska och svenska två olika språk? Kommer alla människor i världen att tala engelska eller kinesiska om tvåhundra år? Det är några av de frågor som tas upp i den här boken, som handlar om hur språken hänger ihop med historien, och historien med språket. Den behandlar många faktorer, till exempel utbildning och skriftspråk, nationalism och regioners självständighet, litteraturens och vetenskapens språk.

Laurén, Christer m.fl.: Terminologi som vetenskapsgren. Studentlitteratur 1997. 293 s.

Ny språklitteratur

I denna bok diskuteras terminologins och lingvistikens relation till varandra. Författarna ger en presentation och utvärdering av centrala områden inom terminologin.

Författarna är framstående nordiska forskare inom det fackspråkliga området i Norden.

Mer än ett språk. Om två- och trespråkigheten i norra Sverige. Red. Eva Westergren och Hans Åhl. Norstedts 1997. 245 s.

I denna antologi behandlas våra inhemska minoritetsspråk i norr – samiskan och den variant av finska som kallas tornedalsfinska eller meänkieli. Ämnet är högst aktuellt i dag, då Sverige överväger att ansluta sig till Europarådets minoritetsspråkskonvention och att därvid erkänna samiska och finska som minoritetsspråk i Sverige.

Molde, Bertil: Mera svenska i dag. Rabén Prisma 1997. 202 s.

Det här är ett urval av de språkspalter som författaren skrev i Svenska Dagbladet. Det är en uppföljare till "Svenska i dag", som utkom 1992. Det är hans hustru, Inger Molde, som har färdigställt det manus som han lämnade efter sig vid sin död 1995. Artiklarna behandlar uttal, böjning, stavning, konstruktioner – men också ursprung och betydelseförändringar med talrika paralleller till de nordiska grannspråken. Liksom allt Bertil Molde skrev är boken lättläst och fullmatad med nyttig information. Lika värdefullt som de faktauppgifter han ger är att han förmedlar en språksyn präglad av tolerans och insikten att verkligheten förändras och med den språket. Detta hindrar honom inte att med skärpa konstatera att vissa saker helt enkelt är fel. Boken är som sin föregångare nöjsam läsning för den vanlige språkbrukaren och är oumbärlig för alla som vill arbeta med språkvård yrkesmässigt.

Målföret. Medlemsblad för Nya Tungomålgillet.

Detta medlemsblad har under 1997 utkommit med 4 nummer. Förutom artiklar, insändare om det nutida språket finns även

med textprov från äldre tider väl värda omläsning och på dialekt, allt för att visa på den rikedom som finns i svenskan.

Något att orda om. Tankar kring konsten att översätta. Red. Lars Erik Blomqvist och Mats Löfgren. Norstedts 1997. 174 s.

Vad händer på den svåra vägen mellan originalet och den text vi kan läsa på svenska? Hur ser trevandet, sökandet, jakten på det rätta ordet ut? I den här boken berättar en rad erfarna svenska översättare om yrkets glädje och bekymmer. Bland de medverkande återfinns t.ex. *Caj Lundgren*, som tar upp frågan om man kan utvecklas som översättare, *Viveca Melander*, om lexikonets roll i översättandet, *Jan Stolpe*, om arkaisering och modernisering, m fl.

Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Red. Svante Strandberg. Acta universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning 22. Uppsala 1997

Bland artiklarna kan nämnas: *Oskar Bandle*: Ortnamn och kulturgeografi i Norden, *Gösta Holm*: Staten, kyrkan och ortnamnen och dialekterna i Norrbotten och *Staffan Nyström*: Jäder och Jädra . Några reflexioner. Dessutom finns en artikel om Lars Hellbergs författarskap av *Thorsten Andersson* och en bibliografi.

Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning. Ny följd 7/1997. 214 s.

Bland artiklarna i denna årgång kan nämnas *Elsie Wijk Andersson*: Begreppet grammatikalisering belyst med svenska exempel och *Björn Melander*: De små språken i den europeiska gemenskapen. Boken innehåller också recensioner av språkvetenskaplig litteratur.

Stålhammar, Mall: Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk. Carlssons 1997. 216 s.

Ny språklitteratur

Författaren ger en översikt över vilka metaforer som används i dagens svenska, varifrån de hämtas, hur de används. Hon går också igenom hur dessa metaforer påverkar oss och skapar attityder och reaktioner.

Svenska som andraspråk och andra språk. Festskrift till Gunnar Tingbjörn. Institutionen för svenska språket. Göteborgs universitet 1997. 420 s.

Som framgår av titeln innehåller boken uppsatser om svenska som andraspråk – ett ämnesområde som Gunnar Tingbjörn i hög grad kommit att förknippas med. Bl.a. *Sally Boyd*: Minoritetsspråk som modersmål eller fadersmål: blir det skillnad? och *Dagfinn Rødningen*: Norsk som andrespråk – hva slags norsk? Men det finns även uppsatser från andra områden, bl.a. *Karl G. Johansson*: Hur idrotten blev svensk och *Kerstin Nordenstam*: Attityder till skvaller.

Svenskan i IT-samhället. Språkvårdssamfundets skrifter 28. Red. Olle Josephson. Hallgren & Fallgren. 205 s.

Hur påverkar datorn och utnyttjandet av Internet, e-post, maskinell översättning m.m. vårt språk i dag och vilka konsekvenser kan det få för svenskan i framtiden? Detta behandlas i tio artiklar i denna bok. Några absolut bestämda svar ges egentligen, men de synpunkter och iakttagelser som delges är intressanta och tankeväckande. Att datoranvändningen har satt sina spår står klart och att det är ett område som kräver stora insatser från språkvetare, inte minst då från språkvårdare.

Svenskläraren. Medlemsblad för Svenskläraryöreningen.

Detta medlemsblad har under 1997 utkommit med 5 nummer. Bland artiklar som handlar om språket kan nämnas är artiklar av *Bertil Forsman* om radiospråket (nr 2) och (nr 3).

TNC-aktuellt. Information från tekniska nomenklaturcentralen.

Detta nyhetsblad har under 1997 utkommit med 3 nummer. Förutom information om TNC:s verksamhet och om terminologiskt arbete innehåller varje nummer ett urval termfrågor.

Ut med språket! En bok om språkutveckling och pedagogisk praktik. Red. Birgitta Garme. Svenskläraryrskrift 1997. Svenskläraryrskriftens skriftserie nr 114. 157 s.

Boken innehåller artiklar som belyser barns och ungdomars språkutveckling ur olika aspekter. Bland artiklarna kan nämnas *Catharina Nyström*, som tar upp vad eleven behöver ha med sig i sin språkliga verktyglåda när han lämnar skolan, och *Ulla Ekwall*, som redovisar en undersökning där textanalys med grammatisk inriktning visats sig vara stimulerande för elever i skolår 6.

Nya ordböcker och ordlistor

Danmark

Bang, Jørgen og Karl Hårbøl: Omvendt fremmedordbog. 2. udgave. Munksgaard, København 1997. 316 s.

Boysen, Gerhard og Erling Strudsholm: Italiensk-dansk ordbog. Munksgaard, København 1996. 839 s.

Claybourne, Anna: Computer-ord for begyndere. Oversættelse og bearbejdelse: John Christensen. Teknisk Forlag, København 1996. 64 s.

Frandsen, Helle Pals: Juridisk ordbog engelsk dansk. 2. udgave. G.E.C. GAD, København 1996. 216 s.

Frandsen, Helle Pals: Juridisk ordbog dansk engelsk. G.E.C. GAD, København 1996. 207 s.

Friis-Hansen, Jens B. mfl.: Informationsordbogen. Ordbog for informationshåndtering, bog og bibliotek. 2. udgave. Dansk Standard, Charlottenlund 1996. 196 s.

Hansen, Carsten Svane mfl.: Samfundslæx. Gyldendal, København 1997. 397 s.

Hansen, Mogens mfl.: Psykologisk-pædagogisk ordbog. 11. udgave. Gyldendal, København 1997. 430 s.

Holmberg, Bente og Henrik Holmberg: Fremmedordbog. (Politiken pocket). Politikens Forlag, København 1997. 350 s.

Hårbøl, Karl mfl.: Dansk fremmedordbog. Samlet udgave af Fremmedordbog og Omvendt fremmedordbog. Munksgaard, København 1997. 1 007 s. + 316 s.

Hårbøl, Karl mfl.: Fremmedordbog. 15. udgave. Munksgaard, København 1997. 1 007 s.

Hårbøl, Karl: Dansk skoleordbog. 31. udgave. Alinea, København 1997. 320 s.

Nørgaard, Jan Rytter: Medicinske fagudtryk. Udgivet af Dansk Sygeplejersaad. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1997. 490 s.

Kjøller-Rasmussen, Leif: Bibelord. Lohses Forlag i samarbejde med Dansk Luthersk Forlag, Fredericia 1996. 950 s.

Klougart, Asger mfl.: Plantenavne fra a til z. 2. udgave. GartnerInfo, Valby 1996. 254 s.

Lyhne, Niels og Elin Kirkegaard: Ernærings og levnedsmiddelleksikon. 3. udgave. GAD, København 1997. 229 s.

Ordbog over det Danske Sprog. Supplement. Tredje bind: Draabe-Føvs. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal, København 1997. 1 550 spalter.

Paludans dansk-hollandsk, hollandsk-dansk ordbog. Paludan, København 1997. 374 s.

Pedersen, Mogens N.: Leksikon i statskundskab. Akademisk Forlag, København 1997. 264 s.

Politikens dansk engelsk ordbog. For børn og andre begyndere. Oversættelse og redigering: Kirsten Nauja Andersen. Politikens Forlag, København 1997. 451 s.

Nya ordböcker och ordlistor

Politikens engelsk dansk ordbog. For børn og andre begyndere. Oversættelse og redigering: Kirsten Nauja Andersen. Politikens Forlag, København 1997. 483 s.

Politikens frække ordbog. Dansk-engelsk-fransk-hollandsk-italiensk-norsk-spansk-svensk-tysk. Oversættelse: Malene Grue og Knud Sandvej. (Politiken pocket). Politikens Forlag, København 1997. 248 s.

Politikens store kryds og tværs ordbog. 2. udgave. Politikens Forlag, København 1997. 853 s.

Psykatriens ABC. En psykiatriordbog. Amdtsrådsforeningen, København 1996. 45 s.

Unnerup-Madsen, Dorthe: Dansk-engelsk handelsordbog "For many reasons". 6. udgave. Ventus, Holstebro 1997. 707 s.

Vangmark, Helge: Dansk-russisk ordbog. 2. reviderede udgave. Aschehoug, København 1997. 271 s.

Zetterberg, B. og B. Lindskog: Medicinsk ordbog A-Z. Oversættelse: Marianne Juhler mfl. 5. reviderede og udvidede udgave. Medicinsk Forlag, Ølstykke 1996. 383 s.

Finland

Aikio, Annukka (toim.); Vornanen, Rauni (uusinut): Uusi sivistys-sanakirja. (ordbok över främmande ord) Helsinki: Otava, 1997. 16. p. 664 s. ISBN 951-1-11365-8.

Atk-sanakirja. Finnish dictionary of information technology. Suomi-englanti-ranska-saksa-espanja-ruotsi-eesti-venäjä. (dataordbok, finsk-engelsk-fransk-tysk-spansk-svensk-estnisk-rysk) Tietotekniikan liitto. Espoo: Suomen atk-kustannus, 1997. 9. uus. p. 457 s. ISBN 951-762-582-0.

Boman, Svetlana; Honkanen, Matti: Liikejuridiikan sanakirja ja asiakirjamallit: suomi-venäjä-suomi. (affärsjuridisk ordbok: finsk-rysk-finsk) Helsinki: Tietosykli Oy, 1997. 369 s. ISBN 952-9612-25-7.

CD-Perussanakirja 1997. Uusin tieto nyky-suomen sanavarosta. (nufinska basordboken på cd-rom) Helsinki: Edita, 1997. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94). CD-ROM. ISBN 951-37-2076-4.

Digitaalinen monipalveluverkko (ISDN). Sanasto. Vocabulary of terms for ISDN. SFS 5273. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. 3. p. 20 s.

Eurotranslator 4.0 East. Suomi-ruotsi-englanti-saksa-viro-venäjä. (finsk-svensk-engelsk-tysk-estnisk-rysk) Portrade International, 1997. Noin 500 000 hakus. CD-ROM. ISBN 951-756-001-X.

Eurotranslator 4.0 West. Suomi-englanti-ranska-saksa-italia-espanja. (finsk-engelsk-tysk-italiensk-spansk) Portrade International, 1997. Noin 240 000 hakus. CD-ROM. ISBN 951-756-000-X.

Eurotranslator Giga Englanti 1.5. Portrade International, 1997. Noin 520 000 hakus. CD-ROM. ISBN 951-756-003-6.

Hammela, Arja; Torre Moral, Santiago de la: Suomi-espanja-suomi taskusanakirja. (finsk-spansk-finsk fickordbok) Jyväskylä: Gummerus, 1997. 1110 s. ISBN 951-20-5055-2.

Hiekkänen, Ossi: Venäjän uudissanasto. Venäjä-suomi. (nyord i ryskan, rysk-finsk) Helsinki: Finn Lectura, 1997. 284 s. ISBN 951-792-020-2.

Hurme, Raija: Suomi-englanti opiskelusanakirja. (finsk-engelsk studieordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 950 s. ISBN 951-0-21690-9.

Janzon, Edvard: Rundi stadis välil snadis. Jyväskylä: Gummerus, 1997. 191 s. ISBN 951-20-5231-8.

Karjalainen, Susanna: Finsk-svensk utbildningsordlista. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen, 1997. 78 s. ISBN 952-13-0004-3.

Karjalan kielen sanakirja. Viides osa : R - S. (karelsk ordbok) Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1997. 634 s. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 97) ISBN 951-9403-97-3.

Katara, Pekka; Schellbach-Kopra, Ingrid: Suomi-saksa suur-sanakirja. (finsk-tysk storordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 8. p., laaj. ja perusteellisesti tark. laitos. 1475 s. ISBN 951-0-21485-X.

Kuusinen, Martti; Ollikainen Veera; Syrjäläinen, Julia: Venäjä-suomi-suursanakirja. (rysk-finsk storordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 1575 s. ISBN 951-0-21456-6.

Laajakaista-ISDN. Sanasto. Vocabulary of terms for broadband aspects of ISDN. SFS 5725. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. 2. p. 24 s.

Liikekielen sanakirja englanti-suomi. (engelsk-finsk affärsordbok) (Toimitettu Lennart Oldenburgin Engelsk-svensk affärsordbokin pohjalta.) Porvoo: WSOY, 1997. 393 s. ISBN 951-0-21243-1.

Lääketieteen termit: Duodecimin selittävä suursanakirja. (medicinsk storordbok) Helsinki: Duodecim, 1997. 2. uud. p. 618 s. ISBN 951-8917-72-8.

Metrologia. Perus- ja yleistermien sanasto. Metrology. Vocabulary of basic and general terms. SFS 3700. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. 3. p.

Metsäalan hallinnon sanastoa. Englanti-espanja-ranska-ruotsi-saksa-suomi-venäjä. (engelsk-spansk-fransk-svensk-tysk-finskrusk skogsordlista) Helsinki: Edita, 1997. 396 s. ISBN 951-37-2134-5.

Mäkelä, Juhani: Stadin snadi slangi. (finsk slangordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 124 s. ISBN 951-0-22477-4.

Nytt finskt lexikon/Christfried Gananderin alkuperäiskäsi-kirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimitettu. (faksimilupplaga) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. 485 s. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 688, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100) ISBN 951-717-993-6.

Pulssikoodimodulaatio (PCM). Sanasto. Pulse code modulation (PCM). Vocabulary. SFS 4618. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. 2. p. 39 s.

Nya ordböcker och ordlistor

Pyöreä puutavara ja sahatavara. Sanasto. Round and sawn timber. Terminology. SFS-EN 844-2-9. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. Yht. 44 s.

Rekiaro, Ilkka: All American: amerikkalaisuuksien sanakirja. Porvoo: WSOY, 1997. 414 s. ISBN 951-0-22217-8.

Sovijärvi, Sini: Suomi-englanti-suomi-sanakirja. (finsk-engelsk-finsk ordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 794 s. ISBN 951-0-22216-X.

Suomen murteiden sanakirja. 5.osa: Ja – kakuttaa. (finska dialektordboken del 5) Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1997. 944 s. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36) ISBN 951-37-2119-1.

Suomi-ranska-suomi sanakirja. (finsk-fransk-finsk ordbok) Porvoo: WSOY, 1997. 130 000 hakus. CD-ROM. ISBN 951-0-21623-2.

Suuri suomi-ruotsi sanakirja 1-2. Stora finsk-svenska ordboken 1-2. Porvoo: WSOY, 1997. 1077 + 1179 s. ISBN 951-0-21462-0.

Sähköteknillinen sanasto. Avaruusradiaviestintä. Electro-technical vocabulary. Space radiocommunications. SFS-IEC 50-725. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1997. 104 s.

Taloussanasto suomi-ruotsi-englanti-saksa-ranska. (finsk-svensk-engelsk-tysk-fransk ekonomiordlista) Helsinki: Taloustieto Oy, 1997. 6. p. 571 s. ISBN 951-628-217-2.

Talvitie, Jyrki K.; Hytönen, Ahti: Englanti-suomi tekniikan ja kaupan sanakirja (engelsk-finsk ordbok över teknik och handel) Porvoo: WSOY, 1997. 12. laitos. 1170 s. ISBN 951-0-21912-6.

Talvitie, Jyrki K.: Ruotsi-suomi tekniikan ja kaupan sanakirja (svensk-finsk ordbok över teknik och handen) Porvoo: WSOY, 1997. 4. uus. laitos, 999 s. ISBN 951-0-21625-9.

Telepalvelusanasto. Teletjänstordlista. Vocabulary of telecommunication Services. Helsinki: Finnet-liitto ry, 1997. 112 s. (Tekniikan Sanastokeskuksen julkaisu 26) ISBN 951-96626-4-2.

Tieliikenteen telematiikka: pohjoismainen terminologia. Vägtransporttelematik: nordisk terminologi. Helsinki: Pohjoismaiden tieteknillinen liitto, 1997. 70 s. ISBN 951-726-379-1 (Rapport/Nordiska vägtekniska förbundet 1997, nr 1)

Tietotekniikan liitto ry:n Internet-sanasto. Internet glossary, Finnish Information Processing Association. Espoo: Suomen atk-kustannus, 1998. 2. p. 24 s. ISBN 951-762-618-5.

Tran-Ngyen, Laurent: Suomi-vietnam-suomi sanakirja. (finsk-vietnemiesisk-finsk ordbok) Helsinki: Yliopistopaino, 1997. 808 s. ISBN 951-570-328-X.

Island (1995–1997)

Alþjóðleg tölfræðiflokkun sjúkdóma og skyldra heilbrigðisvandmála ICD 10. Enskt-íslenskt. 1996. Ritstj. Magnús Snædal. Reykjavík. Orðabókarsjóður læknafélaganna.

Bílorðasafn. Enskt-íslenskt, íslenskt-enskt. 1995. Bílorðanefnd. Reykjavík. IPNÚ.

Enskt-íslensk og íslensk-enskt orðaskrá úr stjörnufræðimeð nokkrum skyringum. 1996. Reykjavík. Háskólaútgáfan.

Enskt-íslensk orðaskrá úr erfðafræði. 1997. Guðmundur Eggertsson tók saman. (Fjölrit.) Reykjavík. Líffræðiskor Háskóla Íslands.

Íðorðaskrá endurskoðenda (íslenska, enska). 1996. Reykjavík. Orðanefnd Félags löggiltra endurskoðenda.

Íðorð í iðjubjálfun, hugtök og skilgreiningar (íslenska, enska). 1996. Reykjavík. Iðjubjálfafélag Íslands.

Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt Rafvækniorðasafn. 1997. RVFÍ bjó til prentunar. Reykjavík. Orðanefnd RVFÍ.

Íslensk gjaldmiðlaheiti. 1997. Baldur Jónsson tók saman í samráði við Anton Holt, Ólaf Ísleifsson og Veturliða Óskarsson. (Smárit Íslenskrar málnefndar 1.) Reykjavík. Íslensk málnefnd.

Líforðasafn. Enskt-íslenskt. 1997. Hálfðan Ómar Hálfðanarson og Þuríður Þorbjarnardóttir. Reykjavík. Offsetfjölritun hf.

Nomina Anatomica. Líffæraheiti. Latneskt-íslenskt, íslenskt-latneskt. 1995. Ritstj. Magnús Snædal. Reykjavík. Orðabókarsjóður læknafélaganna.

Nomina Embryologica. Fósturfræðiheiti. Latneskt-íslenskt, íslenskt-latneskt. 1995. Ritstj. Magnús Snædal. Reykjavík. Orðabókarsjóður læknafélaganna.

Nomina histologica. Vefjafræðiheiti. Latneskt-íslenskt, íslenskt-latneskt. 1995. Ritstj. Magnús Snædal. Reykjavík. Orðabókarsjóður læknafélaganna.

Orðaskrá um eðlisfræði og skyldar greinar. 1996. Ritstj. Viðar Guðmundsson og Þorsteinn Vilhjálmsson. Reykjavík. Heimskringla, Háskólaforlag Máls og menningar.

Raftækniordasafn 5. Rofbúnaður, styribúnaður og vernd raforkukerfa. 1996. Reykjavík. Orðanefnd RVFÍ.

Réttitunarorðabók handa grunnskólum. 1995. 3. útgáfa. Ritstj. Baldur Jónsson. Rit Íslenskrar málnefndar 9. Reykjavík. Íslensk málnefnd.

Rússnesk-íslensk orðabók. 1996. Helgi Haraldsson. Reykjavík. Nesútgáfan.

Frönsk-íslensk, íslensk-frönsk vasaorðabók. 1996. Þór Stefánsson. Reykjavík. Orðabókaútgáfan.

Tækni- og bílorðasafn með skyringum. Enskt-íslenskt. 1996. Sigfús B. Sigurðsson. Reykjavík. Iðnú.

Elektronisk udgave:

Da Íslensk málstöðs termbank blev åbnet d. 15. november 1997 udkom der følgende ordbøger og ordlister i elektronisk form i termbanken. En del af dem var før blevet udgivne som bøger, en del havde også før været tilgængelige på Internet men andre udkom første gang da termbanken blev åbnet.

Nya ordböcker och ordlistor

Bílorðasafn. Enskt-íslenskt, íslenskt-enskt. Bílorðanefnd tók saman.

Enskt-íslenskt tækni- og bílorðasafn með skyringum. Sigfús B. Sigurðsson tók saman.

Flugorðasafn. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. Flugorðanefnd tók saman. Ritstjóri Jónína Margrét Guðnadóttir.

Íðorð í iðjubjálfun, hugtök og skyringar. Íslenska, enska. Vinnuhópur um iðorð í iðjubjálfun tók saman.

Íðorð í verkefnastjórnun. Íslenska, enska. Orðanefnd Verkefnastjórnunarfélags Íslands tók saman.

Íðorðasafnlækna. Enskt-íslenskt. Orðanefnd læknafélaganna tók saman. Ritstjóri Magnús Snædal.

Orðalisti LÍSU (Samtaka um samræmd landfræðileg upplýsingakerfi á Íslandi). Íslenska, enska. Orðanefnd LÍSU tók saman.

Orðasafn Jarðfræðafélags Íslands Íslenska, danska, enska, latína, þýska. Orðanefnd Jarðfræðafélags Íslands tók saman.

Orðasafn úr tölfraði. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. Orðanefnd á vegum Líftölfraðifélagsins og Aðgerðarannsóknafélags Íslands tók saman. Ritstjórar Snjólfur Ólafsson og Sigrún Helgadóttir.

Orðaskrá um eðlisfræði og skyldar greinar. Enskt-íslenskt, íslenskt-enskt. Orðanefnd Eðlisfræðifélags Íslands tók saman. Ritstjórar Viðar Guðmundsson og Þorsteinn Vilhjálmsson.

Orðaskrá úr efnafraði. Íslenska, danska, enska, franska. Dóra Hafsteinsdóttir tók saman.

Orðaskrá úr stjörnufræði. Ensk-íslensk, íslensk-ensk. Orðanefnd Stjarnvísindafélags Íslands tók saman.

Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði. Íslensk-ensk, ensk-íslensk. Orðanefnd Kennaraháskóla Íslands tók saman.

Sjávardyraorðabók dr. Gunnars Jónssonar. Íslenska, danska, enska, franska, latína, norska, þyska.

Tölvuorðasafn. Íslenskt, enskt. 3. útg. Orðanefnd Skyrslutæknifélags Íslands tók saman. Ritstjóri Stefán Briem.

Ættaskrá háplantna. Íslenska, latína. Dóra Jakobsdóttir tók saman.

Ogsá: *Ensk-íslensk stærðfræðiorðaskrá* Íslenska stærðfræðafélagsins (red. Reynir Axelsson) har været tilgængelig på Internet fra 1995.

Noreg

Bergenholtz, Henning og Lise Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson, Bo Svensén. Nordisk leksikografisk ordbok. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med nordisk språksekretariat. Skrift 4. Universitetsforlaget. Oslo 1997. 348 sider.

Nordisk leksikografisk ordbok inneheld ca. 1 000 faguttrykk frå leksikografi og nærskyldte emne i språkvitskapen. Ca. 720 av uttrykka har dels definisjon, dels djupare forklåring om tyding og bruk. Boka er redigert på norsk bokmål, men alle artiklane har tilvisingar til ekvivalentar på dei andre nordiske måla dansk, finsk, islandsk, svensk og nynorsk, attåt til på engelsk, fransk og tysk.

Alle artiklaene har tivising til ei emneklassifisering og ei fagleg innleiing. Med det gir ordboka ei omfattande og grundig forklåring på termbruken i leksikografi og visse delar av språkvitskapen. Det er også med litteraturtilvisingar.

Den faglege innleiinga dreg opp grensene for fagområdet leksikografi. Boka gjer og greie for dei viktigaste delområda og omgrepa i faget, og ei systematisk klassifisering utfyller den faglege innleiinga.

Boka er nyttig for alle som arbeider med leksikografi, både som hjelp til å finne en term for et begrep en vil uttrykke, og som en hjelp til å forstå faguttrykk en møter i teoretiske framstillinger av faget.

Graedler, Anne-Line og Stig Johansson. Anglismeordboka. Engelske lånord i norsk. Universitetsforlaget 1997. 466 s.

Hem, Olav: Idrettsordboka. Norsk-engelsk/engelsk-norsk ordbok for vinteridretter. Universitetsforlaget 1996. 337 s.

Kepp, Ursula: Ordbok i byggefag. Wörterbuch für das Baufach. Norsk-tysk, tysk-norsk, Norwegisch-deutsch, deutsch-norwegisch. Rådet for teknisk terminologi, RTT 68. 1997. 221 s.

Lietz, Gero: Norsk-tysk ordbok over lumske likheter. Wörterbuch der "falschen Freunde" Norwegisch-Deutsch. Universitetsforlaget 1996. 196 s.

Ordbok for energi. Rådet for teknisk terminologi. Formatic. 1997. 278 s.

Vestad, Jon Peder: Radioordlista. Utkast. Høgskulen i Volda. Avdeling for mediefag 1997. 84 s.

Sverige

Antirasistisk lexikon. Utbildningsförlaget Brevskolan 1997. 118 s.

Detta lexikon innehåller ord och namn som har anknytning till ämnet rasism och antirasism. Dessutom finns korta personliga betraktelser av skribenter som engagerat sig i debatten på detta område.

Business: engelsk-svensk-engelsk. 2 uppl. Norstedts 637 s.

Medicinsk terminologi. Red. B.I. Lindskog. Rev. uppl. Nordiska bokhandelns förlag 1997. 624 s.

Ordbok för släktforskare. Red. Kent Andersson och Henrik Anderö. 2 uppl. ICA-förlaget 1997. 143 s.

Strömbergs handelsordbok: svenska, engelska, tyska, finska. Strömberg 1997. 633 s.

Nautisk uppslagsbok: facktermer för båtfolk. Rabén Prisma 1997. 156 s.

Norstedts ordspråksordbok. Norstedts 1997. 891 s.

Ordboken innehåller cirka 1 800 svenska ordspråk och deras motsvarigheter på engelska, tyska, franska och spanska.

Norstedts plusordbok. 1997. Illustrerad. 1 349 s. + appendix 16 s.

Ordboken är en kombination av en ordbok och uppslagsbok. Merparten av uppslagsorden är sådana man brukar finna i en ordbok. Drygt 15 % avser personer och begrepp inom diverse områden, d.v.s. sådana som kan hitta i en uppslagsbok. I appendix hittar man sådant som svenska kungalängden, lista över Sveriges län och kommuner.

Norstedts svenska uttalslexikon. Red. Per Hedelin. Norstedts 1997. 1 369 s.

Denna ordbok innehåller drygt 145 000 uppslagsord och 500 000 böjningsformer. Uttalet anges med IPA, det internationella fonetiska alfabetet. I inledningen finns en introduktion till allmän och svensk fonetik av Claes Christian Elert.

Dessutom kan också nämnas:

Svenska datatermgruppens rekommendationer i svensk dataterminologi på <www.nada.kth.se/dataterm>

Om författarna

Kirsten Brix, f. 1947. Lektor i tysk, dansk og færøsk på gymnasiet i Tórshavn.

Henrik Galberg Jacobsen, f. 1944. Mag.art. Seniorforsker ved Dansk Sprognævn siden 1972.

Catharina Grünbaum, f. 1944. Fil.mag. Språkvårdare vid Dagens Nyheter sedan 1988.

Dag Gundersen, f. 1928. Professor (fra 1998 emeritus) i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd fra 1990.

Eiríkur Rögnvaldsson, f. 1955. Cand.mag. Professor i islandsk ved Háskóli Íslands. Suppleant i Íslensk málnefnd

Jeffrei Henriksen, f. 1930. Pensioneret lektor ved Føroya Læraraskúli, medlem af Føroyska málnevndin siden 1985.

Marit Hovdenak, f. 1950. Cand.philol. Ansatt i Norsk språkråd siden 1979. Kontorsjef (vikar) i Norsk språkråd siden 1998.

Charlotte Jørgensen, f. 1948. Lektor i retorik ved Københavns Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn 1994–1997.

Ola Karlsson, f. 1964. Språkkonsult och vikariatsanställd som forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan mars 1995.

Kristján Árnason, f. 1946. Professor ved Háskóli Íslands. Formand i Íslensk málnefnd siden 1989.

Birgitta Lindgren, f. 1945. Fil.kand. Forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan 1974. Sekreterare i Nordiska språkrådet sedan 1997.

Svein Nestor, f. 1944. Cand.philol. Konsulent i Norsk språkråd siden 1978, førstekonsulent siden 1990.

Carl Chr. Olsen, f. 1943. Mag.art. Forskningsmedarbeider ved Oqaasiliortut (Grønlands Sprognævn).

Mikael Reuter, f. 1943. Fil.lic. Anställd vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland sedan 1976. Byråchef för svenska avdelningen.

Päivi Rintala, f. 1934. Biträdande professor i finska språket vid Åbo universitet. Ordförande för finska språknämnden.

Eivor Sommardahl, f. 1953. Fil.kand. Specialforskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, svenska avdelningen, sedan 1988.

Jørgen Schack, f. 1961. Cand.mag. Forsker ved Dansk Sprognævn siden 1992.

Geirr Wiggen, f. 1947. Dr.philos. Professor i nordiska språks didaktikk ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd 1976–1996, leder av rådet 1986–1996.

Nordisk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo
Dansk Sprognævn	Njalsgade 80 DK-2300 København S
Finska språkbyrån	Sörnäs strandväg 25 FIN-00500 Helsingfors
Føroyska málnevndin	Málstovan V.U. Hammershaimbøgøta FO-100 Tórshavn
Íslensk málnefnd	Aragötu 9 ÍS-101 Reykjavík
Norsk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo
Oqaasiliortut/ Grønlands Sprognævn	KIIP Postbox 1029 DK-3900 Nuuk
Sámi giellalávdegoddi/ Samisk språknemnd	Postboks 296 N-9520 Kautokeino
Svenska språkbyrån, Finland	Sörnäs strandväg 25 FIN-00500 Helsingfors
Svenska språknämnden	Box 9215 SE-102 73 Stockholm
Sverigefinska språknämnden	Box 9215 SE-102 73 Stockholm

Webbadresser till språknämnderna

Dansk Sprognævn

www.dsn.dk/

Forskningscentralen för de inhemska språken

www.domlang.fi

Íslensk málstöð

www.ismal.hi.is/

Norsk språkråd

www.sprakrad.no

Svenska språknämnden

www.spraknamnden.se

Sverigefinska språknämnden

www.spraknamnden.se/rskl/Sverigefinska.html

SKRIFTER

- Språk i Norden (årsskrift). Ca. 180 s.
LexicoNordica (årsskrift). Ca. 350 s.
Dansk-svensk ordlista (1988). 44 s.
Norsk-svensk ordlista (1988). 44 s.
Svensk-norsk ordliste (1989). 45 s.
Dansk-norsk ordliste (1989). 19 s.
Norsk-dansk ordliste (1989). 43 s.
Svensk-dansk ordliste (1989). 44 s.
Viro-suomi-viro sanaopas (1994). 44 s.
(estisk-finsk-estisk grunnordliste).
Ord for tal (1990). 15 s.
Språk og litteratur i Norden 80-90 (1990). 172 s.
Grannespråk. Bibliografi for grunnskolen (1991). 82 s.
The Nordic Languages - Their Status and Interrelations (1993). 245 s.
Dansk i EF - en situasjonsrapport om sproget (1993). 96 s.
Nordiske studier i leksikografi -
bind 1 (1992). 561 s.
bind 2 (1994). 303 s.
bind 3 (1995). 468 s.
Statsnavne og nationalitetsord. (1994). 39 s.
Att förstå varandra i Norden. (1997). 55 s.
Skandinavisk ordbok (1994). 118 s.
Íslenskur- føroyskur orðalisti (1995). 74 s.
Svenska ortnamn i Finland (1996). Folder
Nordisk møteordliste (1996). 46 s.
Nordens språk (1997). 215 s.
Nordisk leksikografisk ordbok (1997). 348 s.
Normer og regler (1998). 366 s.

RAPPORTER

- Nordisk språkplanlegging (1981). 153 s.
Språk og samfunn i Norden etter 1945 (1985). 205 s.
De nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1-3)
1: Skolens og lese- og skriveferdighetens betydning for de nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1984). 256 s.
2: Behovet for og bruken av skrift i 1800-tallets forvaltning, næringsliv og privatkommunikasjon (1985). 295 s.
3: Ideologier og språkstyring (1986). 222 s.
Undervisning i skandinaviske språk på Island, Færøyene og Grønland (1988). 194 s.
Språknemndenes telefonrådgivning (1988). 272 s.
Ny giv i grannespråkundervisningen (1988). 116 s.
Brevveksling mellom skoleklasser i Norden (1989). 76 s.
Nordisk tv-teksting (1989). 148 s.
De ikke-skandinaviske språkene i Norden (1989). 96 s.
Lexikonord. Leksikografi i Norden (1991). 88 s.
Norden framfor 90-tallet - Pohjoismaat 90-luvun alussa (1991). 192 s.
Språkmöten och mötespråk i Norden (1991). 128 s.
Minority Languages - The Scandinavian Experience (1992). 186 s.
Nordens språk i Baltikum - Pohjoismaiden kielet Baltiassa (1992). 140 s.
Fagspråk i Norden (1993). 240 s.
Nordvisioner. Språklige effekter av nordiska tevekanaler (1993). 69 s.
Nabosprogsundervisningens metodik (1993). 69 s.
Nordens språk i Osteuropa - Pohjoismaiden kielet Itä-Euroopassa (1995). 123 s.
Nordens språk i EU's Europa (1996). 157 s.
Nordens språk i EU (1997). 72 s.

Nordisk språkråd
Postboks 8107 Dep
N-0032 Oslo

Kontor: C. J. Hambros plass 5
Telefon: +47 22 42 05 70
Telefaks: +47 22 42 76 76
E-post: hauge @ språkråd.no